

**T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**EMEK PİYASASINA KATILAN SURİYELİ GÖÇMEN
KADINLARIN TOPLUMSAL CİNSİYET
ROLLERİNDEKİ DÖNÜŞÜM: MARDİN ÖRNEĞİ**

Çağlar DENİZ

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Nazife GÜRHAN**

MARDİN – 2023

**T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**EMEK PİYASASINA KATILAN SURİYELİ GÖÇMEN
KADINLARIN TOPLUMSAL CİNSİYET
ROLLERİNDEKİ DÖNÜŞÜM: MARDİN ÖRNEĞİ**

Çağlar DENİZ

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Nazife GÜRHAN**

MARDİN – 2023

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAYI

Enstitümüz Sosyoloji Anabilim Dalı 19761013 numaralı Tezli Yüksek Lisans programı öğrencisi Çağlar DENİZ (Kuzu)'in hazırladığı “**Emek Piyasasına Katılan Suriyeli Göçmen Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerindeki Dönüşüm: Mardin Örneği**” başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 03/02/2023 Cuma günü saat 13.00’da yapılmış, tezin onayına OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Nazife Gürhan – Mardin Artuklu Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Adnan Çetin - Mardin Artuklu Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Pelin Kılınç - Fırat Üniversitesi

ONAY

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..... Tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

.....

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

,0Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmada kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

Çağlar DENİZ

03/02/2023

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Emek Piyasasına Katılan Suriyeli Göçmen Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerindeki Dönüşüm: Mardin Örneği

Çağlar DENİZ

Mardin Artuklu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

2023: 118

Bu araştırma, 2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaş nedeniyle Türkiye’ye zorunlu göç ettikten sonra iş yerleri açarak ücretli çalışma yaşamına katılan Suriyeli kadınların deneyimlerini incelemektedir. Bu bağlamda göçmen kadınların zorunlu göç sonrası kadınlık kimliğinde yaşanan dönüşümleri konu alan bu araştırma kadınların göç sürecini erkeklerden farklı deneyimlediği temelinden hareket etmekte ve göç sürecindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini görünür kılmayı amaçlamaktadır. Araştırmada kadın-göç ilişkisi, uluslararası göç teorileri ve toplumsal cinsiyet kavramı temelinde incelenmiştir. Araştırma, Mardin kentinin Artuklu ve Kızıltepe ilçelerinde iş yeri açan, zorunlu göçten önce ev kadını olarak yaşamını sürdürmüş 13 Suriyeli göçmen kadınıyla yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemiyle yapılan bu araştırmada derinlemesine mülakatlarla toplanan anlatılar yorumlanmıştır. Bu bağlamda kadınların zorunlu göç süreciyle birlikte dönüşen toplumsal cinsiyet rolleri, ev dışı ücretli çalışmanın bu dönüşüm üzerindeki etkilerinin neler olduğu tartışılmıştır. Feminist bir perspektifle görüşmelerden edinilen bilgilerle bir yandan göç sürecinde kadınların maruz kaldıkları mağduriyetler görünür kılınmaya çalışılırken bir yandan da kadınların göç sürecindeki aktif konumlarına dikkat çekilmiştir. Ayrıca zorunlu göç ve uyum konusunda toplumsal cinsiyet rolü, söz konusu dönüşümlerin etkisiyle sunulmuştur. Dolayısıyla zorunlu göç sürecinde değişen kültürel ve ekonomik koşullara bağlı olarak kadınlık kimliğinin çeşitli dönüşümler geçirdiği ve bu dönüşümlerin kadınların uyum süreçlerine olumlu katkılarda bulunduğunu söylemek mümkündür. Araştırma, göç sürecinin kadınların özgül deneyimleri bağlamında toplumsal cinsiyet ve cinsiyet dinamikleri tarafından doğrudan yapılandırıldığını ortaya koyarak ilgili literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadınlık kimliği, Suriye, toplumsal cinsiyet, uluslararası zorunlu göç

ABSTRACT

Master Thesis

Transformation in Gender Roles of Syrian Migrant Women Participating in the Labor Market: The Case of Mardin

Çağlar DENİZ

Mardin Artuklu University

Institute of Graduate

Education Department of Sociology

2023: 118

This research examines the experiences of Syrian women, started working in paid employment after they migrated to Turkey due to the civil war that started in Syria in 2011. In this context, this research, deals with the transformations in the female identity of immigrant women after forced migration, is based on the fact that women experience the migration process differently from men and aims to make gender inequalities in the migration process visible. In the research, the woman-migration relationship was examined on the basis of international migration theories and the concept of gender. The research was conducted with 13 Syrian migrant women who opened a business in the Artuklu and Kızıltepe districts of the city of Mardin and lived as housewives before the forced migration. The narratives collected through in-depth interviews were interpreted. With the information obtained from these narratives from a feminist perspective, the victimization of women in the migration process has been tried to be made visible, while attention has been drawn to the active position of women in the migration process. In this research conducted with qualitative research method, the transforming dynamics of femininity with the forced migration process and the effects of paid work outside the home on this transformation are discussed. In addition, the role of gender in forced migration and adaptation has been presented with the effect of these transformations. Therefore, it is possible to say that femininity identity has undergone various transformations depending on the changing cultural and economic conditions during the forced migration process and these transformations have contributed positively to the adaptation processes of women. The research aims to contribute to the relevant literature by revealing that the migration process is directly structured by gender and gender dynamics in the context of women's specific experiences.

Keywords: Femininity identity, gender, international forced migration, Syria

ÖN SÖZ

“Göç tek yönlü bir yolculuktur. Geri dönecek bir “yuva” yoktur.”

Stuart Hall

Bu araştırmaya başlamamda bir renk cümbüşü gibi kültürel farklılıkları barındıran Mardin’e yerleşme sürecimde kadın olmanın getirdiği zorluklarla baş etme yollarını anlamlandırma çabam etkili olmuştur. Öncelikle Mardin kentinde gözlemlemiş olduğum kadınlık deneyimleri ve kendi yerleşme sürecimdeki deneyimlerimden yola çıkarak kadınlığın neden olduğu zorluklarla baş etme yöntemleri geliştirebilme girişimlerim tez çalışmama yönelmemde büyük katkı sağladı. Göç sonrası bir yaşam, birçok kültürü bir arada yaşatan bir kentte her seferinde yeni etkileşimleri ve böylece kendini yeniden inşa etmekten geçen bir yolu durmadan hatırlatmaktaydı. Bu inşanın toplumsal cinsiyet sınırlarına çarpan yönüne dair gözlemlerim, deneyimlerim, bu sürecin yeni bir ülkeye yerleşmiş kadınlar için neleri barındırdığına olan ilgim ve süreç boyunca toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini görünür kılma amacım bu araştırmada bir bütünlük kazanmıştır.

Araştırma boyunca yol göstericiliğini ve desteklerini esirgemeyen, koşulların evrildiği tüm biçimlerde varlığının ve bilgilerinin gücünü hissettiğim tez danışmanım Doç. Dr. Nazife Gürhan’a katkılarından dolayı teşekkür ederim. Her daim desteklerini hissettiğim sevgili ablam Türkan Sevilgen’e tez çalışmam boyunca verdiği desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Ayrıca bu süreçte bana bir yol arkadaşı olarak dostluğunu hissettiren arkadaşım Diren Kırdar’a teşekkür ederim.

Çağlar DENİZ

Mardin -2023

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	iv
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
KISALTMALAR DİZİNİ	x
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	6
2.1. Göç	7
2.2. Uluslararası Göç Teorileri.....	9
2.2.1. Erken dönem göç teorileri	9
2.2.2. Ekonomik göç teorileri	11
2.2.3. Sosyo-ekonomik göç teorileri.....	12
2.2.4. Sosyal ağ teorisi/ilişkiler ağı teorisi.....	13
2.3. Toplumsal Cinsiyet	14
2.4. Göç ve Toplumsal Cinsiyet.....	22
2.5. Uluslararası Zorunlu Göç Kategorisi ve Toplumsal Cinsiyetin Etkileri.....	27
2.6. Savaş Alanı ve Uluslararası Zorunlu Göç Sürecinde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri	30
2.7. Zorunlu Göç Sonrası Uyum, Dışlanma ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri	32
3. SURİYE'DEN TÜRKİYE'YE ZORUNLU GÖÇ	37
3.1. Uluslararası Göçte Türkiye'nin Konumu.....	38
3.2. Geçici Koruma Kapsamında Suriyeliler	40
3.3. Türkiye-Suriye Arasındaki İlişkiler ve Sosyal Ağlar.....	42
3.4. Mardin'deki Suriyeliler.....	44
3.5. Suriyeli Göçmen Kadınların Türkiye'de Çalışma Yaşamı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri	45
4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	50

4.1. Araştırmanın Yöntemi.....	50
4.2. Araştırmanın Konusu.....	51
4.3. Araştırmanın Amacı.....	52
4.4. Araştırmanın Veri Kaynakları ve Örneklem Seçimi.....	54
5. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ	56
5.1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler.....	56
5.2. Suriye’de Kadın Olmak	57
5.3. Savaş ve Zorunlu Göç Esnasında Kadın Olmak	62
5.4. Zorunlu Göç Sonrası Gündelik Yaşam	67
5.5. Ev Kadınlığından Girişimciliğe Giden Yol: Ücretli Çalışma Yaşamına Katılım.....	75
5.6. Değişen Roller: Aile Yaşamı	82
5.7. Zorunlu Göçün Getirdiği İmkânlar: Sosyal Aktivitelere Katılım	88
5.8. Geçici Koruma, Kalıcı Umutlar	92
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	96
EKLER	117
ÖZGEÇMİŞ	119

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 5.1: Katılımcılara Ait Demografik Tablo	56
--	----

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar:	Açıklamalar:
AFAD:	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
BM/UN:	Birleşmiş Milletler / United Nations
BMMYK/UNHCR:	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği / United Nations High Commissioner for Refugees
CEDAW:	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Bertaraf Edilmesi Sözleşmesi)
İŞİD:	Irak Şam İslam Devleti
GAP:	Güneydoğu Anadolu Projesi
GK:	Geçici Koruma
IOM:	International Organization for Migration (Uluslararası Göç Örgütü)
LGBTIQA+:	Lesbian, Gay, Bisexul, Trans, Intersex, Queer, Asexuality +
TDK:	Türk Dil Kurumu
UK:	Uluslararası Koruma
YUKK:	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanun

1. GİRİŞ

İnsanların yaşadıkları yerleri değiştirmesini ifade eden göç hareketi insanlık tarihinin başlangıcından beri gerçekleşmektedir. Zaman içerisinde gerçekleştirilen göçlerin nitelikleri ve sonuçları farklılaşarak günümüze doğru yeni göç tipleri ortaya çıkmıştır. Günümüz küreselleşmeye bağlı en yüksek seviyelerine varan uluslararası göçün hızlı artışının etkisiyle eşi benzeri görülmemiş bir “göçler çağı” olarak kavramsallaştırılmaktadır (Castles ve Miller, 2008). İnsanların kendi iradeleriyle gerçekleştirdikleri göç hareketi, iradeleri dışında zorunlu olarak da gerçekleşebilmektedir. Uluslararası zorunlu göçler ise günümüzde milyonlarca insanı ve birçok ülkeyi etkileyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği verilerine göre dünyada zorunlu göç edenlerin yaklaşık yarısı (%47) kadınlardan oluşmaktadır (UNHCR, 2022a).

Son yıllarda ülkelerinde yaşanan çatışmalar ve iç savaş gibi nedenlerle kendi iradeleri dışında Ortadoğu ülkelerinden zorunlu olarak göç eden mülteciler ve sığınmacılar birçok ülkeyi etkileyen önemli bir sorun haline gelmiştir. İnsanların yaşamlarını kurtarma amacının öncelik olduğu zorunlu göçlerde mültecilerin göç etmek için, hedef ülkeleri seçmede coğrafi yakınlığın ve önceden kurulmuş olan bağların etkisi bulunmaktadır (Sert, 2016: 38). Birçok Ortadoğu ülkesini etkileyen ve “Arap Baharı” olarak anılan; mevcut iktidarlara karşı gerçekleşen ayaklanmalar 2011 yılında Suriye’yi de etkilemiş ve ülkede giderek iç savaşa dönüşen çatışmalar milyonlarca insanın kitleler halinde zorunlu göç etmesine neden olmuştur. Türkiye özellikle coğrafi konumu nedeniyle sınır komşusu olan Suriye’den gerçekleşen bu zorunlu göçte hedef ve transit ülke konumuna gelmiştir. Suriye’den zorunlu göç eden yaklaşık 6 milyon Suriyelinin 3,7 milyonuna ev sahipliği yapan Türkiye aynı zamanda en fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan ülkedir (UNHCR, 2022b, <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>).

Fiziksel bir yer değiştirme hareketini ifade eden göç olgusu aynı zamanda bireylerin sahip olduğu kültürel öğelerinde de bir değişimi ifade etmektedir. Böylelikle hem göç eden bireyleri hem de göç edilen yerdeki toplumları derinden etkileyen ve çeşitli dönüşümlere yol açan göç sürecinin her aşamasında toplumsal

cinsiyet önem arz etmektedir. Özellikle savaş alanlarının neden olduğu zorunlu göç süreci hem erkekler hem kadınlar için yıkıcı etkileri olan bir süreç olsa da toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri temelinde bu süreçler kadınlar için daha yıkıcı olabilmekte ve kadınların deneyimleri erkeklerin deneyimlerinden farklılaşmaktadır. Çatışma ve zorunlu koşullarda gerçekleşen göç süreciyle toplumsal cinsiyet pratikleri, bilhassa kadınlık kimliği yeni sosyal, ekonomik ve kültürel koşullara bağlı olarak değişimlere ve dönüşümlere uğramaktadır.

Bu çalışmada, Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göç sonrası toplumsal cinsiyet kimliğinde yaşanan değişimler iş yerleri açarak ücretli çalışma yaşamına katılmaları bağlamında incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma tekniği kullanılarak zorunlu göçten önce ev kadını olan ve Mardin kentine yerleştikten sonra iş yeri açarak ev dışı ücretli çalışma yaşamına katılan 13 Suriyeli göçmen kadınla mülakat tekniği kullanılarak veriler elde edilmiştir. Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göç sonrası kadınlık kimliğinde yaşadıkları dönüşümler iş yeri açarak ücretli çalışma yaşamına katılmaları bağlamında araştırma verileriyle desteklenerek incelenmiştir.

Araştırma, “Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve”, “Suriye’den Türkiye’ye Zorunlu Göç”, “Araştırmanın Metodolojisi” ve Verilerin Analizi” olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve ana başlığı altında, ilk kısımda göç kavramı ve uluslararası göç teorileri açıklanarak kadınların göç teorilerinde görünür olma süreci ele alınmıştır.

Uluslararası göç teorileri göçün nedenlerini uzun süre yapısal faktörlere bağlı olarak makro düzeyde analiz etmiştir. Göçün belirleyicisi olarak göç eden bireye yönelik mikro düzey teorilerde ise kadınlar, erkeğe eklenen ikincil bir konumda görünmez kılınmışlardır. Feminist yaklaşımın etkisiyle kadınlara özgü göç deneyimleri toplumsal cinsiyet kavramı bağlamında ele alınarak göç teorilerinde görünür kılınmaya başlamıştır. Böylelikle Toplumsal cinsiyet analizi ile kadınların göç etme kararlarının erkeklerden farklı olduğunu ortaya çıkararak kadınların göçteki konumunun özgünlüğüne dikkat çekilmiştir. Öte yandan küreselleşme ve neoliberal politikalar eşliğinde kadın göçmen emeğinin toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ile ilişkisi makro düzeyde de toplumsal cinsiyetin göçü analiz kategorisi olduğunu göstermektedir. Kadınların göç yazınında görünür olmaya başladığı ilk

dönem çalışmalar göç sürecinde kadınların maruz kaldığı şiddete ve mağduriyetlere odaklanmıştır. Ancak son yıllarda kadının göç sürecindeki mağdur konumu değişimin faili olarak değişmeye başlamış ve kadınların göçün aktörü olduğu konum üzerinde durulmaya başlanmıştır (Şeker ve Uçan, 2016: 205).

Birinci bölümün ikinci kısmında, yerinden edilme, uluslararası zorunlu göç kategorisi olarak ele alınmış ve zorunlu göç sürecinde yaşanan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile göç yazınında bu anlamda yapılan uluslararası yasal düzenlemelere değinilmiştir. Zorunlu göçler doğal afetler gibi nedenlere bağlı gerçekleşebileceği gibi savaş gibi nedenlerle de gerçekleşebilmektedir. İnsanların yaşadıkları yerlerden zorunlu olarak göç etmeleri/yerinden edilmeleri buldukları ülkelerin sınırları içinde ya da ülkelerinin dışında uluslararası düzeyde gerçekleşebilmektedir. Günümüzde baskı, şiddet, savaş veya doğal felaketler nedeniyle uluslararası sınırları geçerek göç edenler “mülteci” olarak 1951 BM Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşmeye dayalı olarak tanımlanmaktadır. 1951 BM Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme’de mülteci tanımının toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti içermemesine yönelik eleştiriler feminist çalışmalarla başlamıştır. Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği ve çeşitli ülkelerde toplumsal cinsiyete dayalı şiddete yönelik kılavuzlar yayınlanmış ve sorunlara yönelik çözümler geliştirilmeye çalışılmıştır (Akis, 2016: 384-385).

Birinci bölümün üçüncü kısmında ise zorunlu göçün bir nedeni olarak savaş alanlarında kadınlara yönelik şiddete değinilmiştir. Savaş ve çatışma ortamlarında kadınlara yönelik şiddetin artan seviyesi ve çeşitli biçimlerde uygulanması toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgilidir. Kadın bedenine atfedilen namus ve topluluğun biyolojik varlığının yaratıcısı anlamları düşmanı yenmenin bir yolu olarak savaş alanlarında kadınların şiddetin hedefi olmalarına neden olmaktadır (WHO, 1997). Bu şiddetin türü ve seviyesi kadınların savaş alanlarındaki deneyimlerini ve zorunlu göç nedenlerini erkeklerinkinden farklılaştırmaktadır.

Birinci bölümün son kısmında ise zorunlu göç sonrası uyum ve dışlanma ile toplumsal cinsiyet ilişkisi ele alınmıştır. Göç eden bireylerin zorunlu göç sonrası yerleştikleri ülkelere uyum sağlamaları ve yerleşilen ülkelerde dışlanma pratikleri toplumsal cinsiyet ile yakından ilişkilidir. Öte yandan bu süreçte göç eden bireylerin

göç edilen yerdeki imkanlar ve zorluklar dahilinde toplumsal cinsiyet pratiklerinde değişimler yaşanabilmektedir. Nitekim bireyler göç süreciyle beraber sadece fiziksel yaşam alanlarını değiştirmemekte yeni bir toplumsal çevre içerisine girmektedirler. Bu süreç geleneksel kadınlık ve erkeklik rollerinde kırılmalara yol açabilmekte bu bakımdan kadınlar için göç süreci avantajlar barındıran bir süreç olabilmektedir. Böylelikle göçmenlerin yeni yerleştikleri ülkelerde uyum süreçlerinin olumlu ya da olumsuz seyri de değişen ve dönüşen toplumsal cinsiyet ilişkileriyle ilişkili olmaktadır.

Araştırmanın ikinci bölümünde, “Suriye’den Türkiye’ye Zorunlu Göç” ana başlığı altında ilk kısımda Türkiye’nin uluslararası göçteki konumuna değinilmiştir. Bu bağlamda Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Araştırma alanının Mardin kenti olması sebebiyle Mardin kenti ve Suriye arasındaki ilişkilere değinilerek zorunlu göçlerde hedef yer olarak tercih edilmesinin nedenleri sosyal ağlar teorisine göre anlamlandırılmıştır. Kuruluşundan beri uzun bir göç tarihine tanıklık eden Türkiye’nin uluslararası göçteki konumu göç veren ülke konumundan göç alan ülke konumuna doğru evrilmektedir. 1980li yıllardan itibaren Türkiye özellikle çevresindeki ülkelerde yaşanan siyasi krizlerden dolayı uluslararası göçte hedef ve transit ülke konumuna gelmiştir. Benzer nedenler Türkiye’nin 1990’lı yıllardan itibaren kadın emek göçünde hedef ülke haline gelmesinde de etkilidir (Adıgüzel, 2016: 71-90).

İkinci bölümün ikinci kısmında, Türkiye’nin göç politikaları bağlamında Suriyelilerin hukuki statülerine değinilmiştir. 1951 Cenevre sözleşmesine göre mülteci ya da sığınmacı olmayan, Suriyeliler statüleri geçici koruma kapsamında tanımlanmıştır. Bu kısımda son olarak Türkiye’de kadın göçmenlerin ücretli çalışma yaşamı ve Suriyeli kadın göçmenlerin ücretli çalışma yaşamında karşılaştıkları toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ele alınmıştır. Geçici koruma kapsamında çalışma izinleri çeşitli kısıtlamalara dayanan Suriyeli kadınların çalışma yaşamına katıldıkları iş gücü piyasaları ve Türkiye’de toplumsal cinsiyet temelinde maruz kaldıkları dışlamaların ücretli çalışma yaşamına etkileri bu kısımda ele alınmıştır. Araştırma boyunca Türkiye’de geçici koruma kapsamında tanımlanan, hukuki olarak mülteci ya da sığınmacı sayılmayan Suriyeliler, bir yerden başka bir yere göç eden anlamında ve

sosyolojik bir anlam taşınması nedeniyle “göçmen” olarak ifade edilmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümünde “Araştırmanın Metodolojisi” ana başlığı altında ilk önce araştırmanın Konusu, yöntemi ve amaçları açıklanmıştır. Araştırmanın örneklem seçimi ve bu örneklem kapsamında kullanılan veri toplama teknikleri başlığında araştırmaya dair gözlem ve görüşmelerin nasıl yapıldığı sunulmuştur.

Araştırmanın dördüncü bölümünde, “Veri Analizi” ana başlığı altında saha araştırması yapılarak toplanan veriler ilgili kavramsal çerçeve doğrultusunda sunulmuştur. İş yeri sahibi kadınların Suriye’de savaştan önceki yaşam öyküleri, savaş ve zorunlu göç yolculuğu ile zorunlu göç sonrası yaşam öyküleri önceden hazırlanan sorularla sorulmuştur. Elde edilen verilerle, Suriyeli göçmen kadınların Suriye’deki kadınlık inşaları, savaş alanındaki ve zorunlu göç yolculuğu sırasındaki deneyimleri, zorunlu göç sonrası gündelik yaşamları, iş yerlerini açma süreçleri, aile içi toplumsal cinsiyet rolleri ve gündelik yaşam pratiklerinde yaşanan değişim ve dönüşümler ile ülkelerine geri dönüp dönmeyecekleri verilerde başlıklar halinde sunulmuştur. Sonuç kısmında iş yeri sahibi Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göç süreciyle toplumsal cinsiyet kimliklerinde yaşanan dönüşümler veriler ile yorumlanmıştır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

İnsanlık tarihinin başlangıcından beri insanlar çeşitli sebeplerle yaşadıkları yerlerden ayrılarak başka yerlere göç etmektedirler. İlk göçler insanların barınma ve beslenme gibi ihtiyaçları nedeniyle gerçekleşirken giderek göç etme nedenleri farklılaşmış ve göçlerin nitelikleri değişmiştir. Göç olgusu çeşitli özelliklere göre tanımlanmakta ve günümüze kadar gelen süreçte birçok boyutuyla ele alınan geniş kapsamlı bir olgu olarak farklı disiplinlerin çalışma alanı haline gelmiş bulunmaktadır. Göç olgusunu analiz etmede geliştirilen yaklaşımlarda uzun süre göç hareketi yapısal faktörlere bağlı olarak, makro düzeyde analiz edilmiştir. Göçün belirleyicisi olarak özneyi temel alan mikro yaklaşımlarda ise göç genellikle ailenin reisi olarak kabul edilen erkeklerin kararı olarak analiz edilmiştir. Erkeği göçün aktörü olarak ele alan bu göç teorilerinde kadınlar erkeği takip eden bireyler olarak uzun bir süre görünmez kılınmıştır. Buna karşılık kadınların maruz kaldıkları eşitsizliklerin nedenlerini sorgulayan ve bu eşitsizliklerin üstesinden gelmeyi amaçlayan Feminist teorisinin etkisiyle göç çalışmalarında kadınlar görünür olmaya başlamış ve toplumsal cinsiyet bir analiz kategorisi olarak göç yazınında ele alınmaya başlamıştır.

Günümüzde yaşanan bölgesel savaşlar nedeniyle zorunlu göç kategorisi, küresel göçe hız kazandıran en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. İnsanların yaşamlarını kurtarmak amacıyla yaptıkları zorunlu göç süreci, kadınların toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı daha fazla eşitsizliğe maruz kaldığı yeni zorluklar yaratmakta ve yıkıcı sonuçlara sebep olabilmektedir. Zorunlu göçün genel olarak kadınlara olumsuz yansımaları olmasına rağmen olumlu bazı dönüşümlere de sebep olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle kadınların göçten önceki kısıtlı yaşam alanlarından ayrılması ve zorunlu göç sonrası ücretli işlerde çalışması ile toplumsal cinsiyet rollerinde dönüşüme yol açan olumlu sonuçlar yaşanmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle göç teorilerine yer verilecek daha sonra kadınların göç teorilerinde ele alınma süreci toplumsal cinsiyet kavramı temelinde ele alınacaktır. Suriye'den Türkiye'ye zorunlu göç sonucu yerleşerek Mardin ilinde iş yeri açan kadınların kadınlık kimliğindeki değişimi daha iyi analiz etmek açısından

zorunlu göç kategorisi toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri temelinde ele alınacaktır.

2.1. Göç

Sosyal bilimlerde göç olgusu sanayileşme dönemiyle tartışılmaya başlanmıştır. Sosyoloji disiplini de birçok sosyal bilim dalı gibi göç olgusunu sanayileşme dönemiyle ve kentleşmeye bağlı olarak ele almıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyolojik araştırmalarda uluslararası göç ve bu göç ekseninde yaşanan toplumsal gelişmeler ağırlık kazanmıştır. Günümüzde geline süreçte küreselleşmeyle birlikte göçler çeşitlenmiş, nedenleri ve sonuçları bakımından farklılıklar göstermeye başlamıştır (Adıgüzel, 2016: 10). Göç kavramının tanımları ve kapsamaları da farklı açılardan değişiklikler göstermektedir. Uluslararası Göç Hukuku, Göç Terimleri Sözlüğü, göç kavramını, “Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet sınırı içinde yer değiştirmesi. Süresi yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir” (IOM, 2013) biçiminde tanımlamaktadır.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü’nde göç: “ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” olarak tanımlanmaktadır. (TDK, 2022). Adıgüzel (2016: 4) göçü, “insanların sosyal, ekonomik, siyasi veya doğal nedenlerden dolayı coğrafi olarak yer değiştirmesi” olarak tanımlamıştır. Bir başka tanımda göç; dini, ekonomik, siyasi ya da sosyal sebeplere bağlı olarak insanların hayatlarının tümünü ya da belli bir kısmını geçirmek üzere bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine yerleşmesiyle ortaya çıkardıkları yer değiştirme hareketi olarak ifade edilmektedir (Sayın, Usanmaz ve Aslangiri, 2016: 2).

Göç olgusuna ilişkin tanımlar, farklılıklar gösterse de temel olarak bireylerin yaşadıkları yeri çeşitli sebeplerle değiştirmesi olarak aynı noktada buluşmaktadır. Bu yer değiştirme geçici ya da kalıcı olabilmektedir. Göç hareketi, nedenleri, insanların kendi iradeleriyle, isteyerek ya da iradeleri dışında zorla yer değiştirmesi ve göç edilecek yerin ülke içinde ya da ülke dışında olması gibi özelliklere bağlı olarak da tanımlanmaktadır.

İnsanların kendi iradeleri ile yaşadıkları yeri değiştirmesi gönüllü göç olarak tanımlanırken, kendi iradeleri dışında gelişen felaket, doğal afet savaş gibi nedenlere bağlı olarak yer değiştirmesi “zorunlu göç” olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin buldukları ülke içerisinde yer değiştirmesi “iç göç” olarak tanımlanırken ülke sınırları dışına çıkarak yer değiştirmesi “dış göç” olarak tanımlanmaktadır. Belli bir süreliğine bireylerin yaşadıkları yeri değiştirmesini ifade eden “geçici göç” kavramı gibi geri dönüş düşüncesi olmadan yer değiştirmesi ise “kalıcı göç” olarak göçün süresi ile ilgili bir tanımlamayı işaret etmektedir (Şeker ve Uçan, 2016: 201).

Uluslararası göç kategorisinde göçler, göç edilen ülkelerin yasalarına uygun olup olmama açısından düzenli veya düzensiz göç olarak da tanımlanmaktadır. Düzenli göçler yasalara uygun şekilde insanların buldukları ülkeden başka ülkeye göç etmesidir. Yasadışı yollarla başka bir ülkenin sınırlarını geçmek ise “düzensiz göç”ü tanımlamaktadır (Adıgüzel, 2016: 4). Uluslararası göçler her zaman yaşanan ülkeden hedef ülkeye direk gerçekleşmemektedir, ülkeler arası yasal mevzuatlar, ulusal güvenlik önlemleri gibi düzenlemeler uluslararası göçlerin, yaşanan ülkeden hedef ülkeye geçmek için başka bir geçiş ülkesini kullanarak gerçekleştirilmesine yol açabilmektedir. Hedef ülkeden yaşanan ülkeye göç etmek için başka bir ülkenin geçiş noktası olarak kullanılması ya da bir süre bu ülkede beklenilmesi “transit göç” olarak adlandırılmaktadır. Uluslararası hukuk kapsamında tanımı henüz yapılmamış olan transit göç, yaşanan ülke ile hedef ülke arasında bir bağlantı ya da ara nokta anlamına gelmekte olup göçün henüz bitmediğini ve devam edeceğini ifade etmektedir (Öner, 2016: 17).

Fiziksel bir mekân değişimi olmasının yanı sıra göç sosyal, psikolojik, ekonomik, siyasi ve kültürel boyutlarıyla ele alınan geniş kapsamlı bir olgudur. Göçler, göç edilen yerler arasında nüfusta yaş ve cinsiyete bağlı hareketliliklere neden olmaktadır. Nüfusta yaşanan yaş, cinsiyet, eğitim ve meslek ile ilgili değişim kültürel, ekonomik, politik kurumları etkiler ve toplumsal yapıda değişimler gerçekleşir (Unat vd, 1975: 397)

Göç süreciyle beraber göçmenler aidiyet bağıyla bağlı oldukları toplumsal çevreyi geride bırakarak yeni bir toplumsal çevreye yerleşirler. Göç edenler beraberinde kültürlerini, dillerini, gündelik yaşam pratiklerini, toplumsal değerlerini

de taşınır; göç edilen yerde karşılaşılan farklı toplumsal yapıyla etkileşim beraberinde hem göç edenler için hem göç edilen yerde değişimleri getirir. “Göçler sonucunda birey ve toplumlar sadece fiziksel olarak mekânlarını değiştirmekle kalmazlar, aynı zamanda bireysel ve sosyal hayatlarını kuşatan bütün ilişkileri de yeniden kurarlar” (Adıgüzel, 2016: 3).

2.2. Uluslararası Göç Teorileri

Göç olgusu geniş kapsamlı bir olgu olarak birçok disiplinde nedenleri, etkileri ve sonuçları gibi boyutlarıyla beraber tartışılmaktadır. Erken dönem göç teorilerinden başlayarak göç olgusu uzun bir süre ekonomik nedenlere bağlı gerçekleşen bir hareketlilik olarak analiz edilmiştir. Ancak göç olgusu temelinde ekonomik, sosyal, kültürel, ailevi ve siyasi pek çok farklı sebep bulunabilecek bir olgudur. Bu nedenle genel geçerliliğe sahip bir göç teorisi günümüzde mevcut olmamakla beraber, göç konusunda genel ya da evrensel bir kavrayışa sahip olmak mümkün değildir (Tekeli ve Erder, 1978: 22).

Farklı disiplinler içerisinde geliştirilen göç teorilerinin teorik alt yapılarının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Teorilerde, göç etme nedenleri gelir ve istihdam alanlarındaki fırsat farklılıkları gibi yapısal faktörlere bağlı olarak göçü analiz eden teoriler makro düzeyde yaklaşımlar benimserken, göçmenlerin özelliklerine, arzu ve beklentilerine bağlı olarak mikro düzeyde bir yaklaşım benimsemektedir. Göçü bir süreç olarak ele alan teoriler ise sosyal ağlar gibi faktörlere bağlı olarak orta düzey yaklaşımlar benimsemektedir.

2.2.1. Erken Dönem Göç Teorileri

Göç olgusunu açıklamaya çalışan ilk teorilerden biri Ernest George Ravenstein’in göç teorisidir. Ravenstein’in göç çalışmasında endüstriyel gelişim ve kentleşmeyle bağlantılı olarak göç, ekonomik belirlenim temelinde ele alınmıştır. Ravenstein İngiltere’nin nüfus sayımı verilerinden yola çıkarak göç kanunları belirlemiştir. Böylelikle göçün sanayinin geliştiği yerlere doğru gerçekleştiğini analiz etmiş ve bu bağlamda göçle ilgili temel ilkeler ortaya koymuştur. Ravenstein, göçün temel nedenini göç edenlerin ekonomik olarak daha iyi koşullara sahip olma isteğine

bağlayarak göç eden bireyleri, göç edecekleri yerde ekonomik kazanç elde edeceklerini hesaplayan, rasyonel olarak göç etmeye karar veren aktörler olarak ele almıştır.

Ravenstein'in yer çekimi modeli olarak sunduğu göç çalışması, göç sürecini dört aşamada ele almıştır. İlk aşamada, çoğunluğun daha kısa mesafelere göç ettiğini böylece daha geniş merkezlere 'göç akımları' oluştuğunu; ikinci olarak bu yönlü göçün ülkeden nüfusun çıkışına ve göç alan ile göç veren yer arasında nüfusa bağlı olarak 'kalkınma süreçleri'ne neden olduğunu; üçüncü olarak, 'yayıma ve çekme' süreçlerinin uyumlu olduğunu ve dördüncü olarak sanayinin ve ticaretin geliştiği yerlere 'göç zincirleri' oluştuğunu belirtir. Ravenstein kentlerde yaşayanların kırdaki yaşayanlara göre göçe daha az eğilimli olduğunu belirterek bu maddeye kadınları da eklemiştir (Faist, 2003: 78). Göçün genel geçer kanunlarını belirlemeye çalışan Ravenstein'in çalışması ilk çalışma olması nedeniyle sonraki göç teorilerine kaynaklık etmiştir (Çağlayan, 2006: 71). Ancak Ravenstein'in göç çalışmalarında kadınlara demografik olarak yaptığı atıf uzun süre kendisinden sonra gelen göç teorilerinde görülmemiştir.

Erken dönem göç teorilerinden kabul edilen bir diğer teori göç etme nedenlerini konu alan Lee'nin geliştirdiği itme-çekme teorisidir. Lee (1996) çalışmasında, göçün nedenlerini dört kategoriye ayırarak incelemiştir. Bu kategoriler: "yaşanılan yer ile ilgili etkenler, gidilecek yer ile ilgili etkenler, müdahil fırsatlar ve bireysel faktörler" şeklindedir. Lee'nin itme-çekme teorisi göç yazınında en fazla alıntı yapılan temel bir kavramdır. Yaşanılan yerde yaşam standartlarının düşük olması, ekonomik fırsatların eşitsizliği gibi nedenler göç etmek için itici faktörleri oluşturabilir, göç edilmesi düşünülen yerdeki ekonomik fırsatların iyi olması, iş gücü talebi daha iyi yaşam koşulları gibi nedenler ise çekici faktörlere örnek olarak gösterilebilir (Çağlayan, 2006: 72-75). Lee'nin kuramı itici ve çekici etkenler bağlamında günümüzde gerçekleşen göçler için analiz birimi olarak kullanılmaktadır. Göçün itici ve çekici faktörleri gönüllük veya zorunluluk durumunda her göç ve göçmen için değişkenlikler gösterir.

William Petersen ise itme-çekme faktörlerinin altında yatan asıl sebeplerin ne olduğuyula ilgilenecek beş göç tipini kavramsallaştırmıştır. İlkel (primitive), serbest

(free), kitlesel (mass), zoraki (forced) ve yönlendiren göç olmak üzere oluşturduğu göç tiplerinde göç edenlerin göç etmeyenlerle farkını ortaya koymaya çalışmıştır. Petersen, ekonomik yapıyı göçün temel nedeni olarak görmüştür. Ekonomik yapıdaki farklılığın bireylerde farklı tepkiler yarattığını böylece göç etmede itici ve çekici faktörlerin nedenini de oluşturduğunu belirtmektedir (Çağlayan, 2006: 76).

2.2.2. Ekonomik Göç Teorileri

Göç olgusu birden fazla boyutu olan bir olgudur bununla beraber göç ve göçmen arasındaki ilişkinin karmaşık ve ayırt edilmesinin zor olması, özellikle de küreselleşmenin etkisiyle göçün günümüzde birden fazla analiz seviyesinde sunulduğu görülmektedir. Ekonomik göç teorileri makro ve mikro düzeyde göçü analiz eden yaklaşımlardan oluşmaktadır.

Uluslararası emek göçünü odağına alan ekonomik göç teorileri, neoklasik göç teorisi, ikili iş gücü piyasası ve yeni iş gücü göçü ekonomi/hanehalkı ekonomi teorileridir. Çağdaş göç teorilerinin başlangıç noktası olarak kabul edilen neoklasik göç teorisi makro ve mikro düzeyde göç belirleyicilerini analiz etmektedir.

Lewis (1954), Todaro (1969) ve Harris ve Todaro (1970) tarafından geliştirilen neoklasik teorinin makro analizinde göç etme nedenleri iş gücü piyasaları üzerinden, bölgeler ya da ülkeler arasındaki ücret farklarına dayanarak açıklanmaktadır. Buna göre, sermayeye göre iş gücü piyasası sınırlı olan ülkeler yüksek piyasa ücretlerine sahipken iş gücü fazlasına sahip olan ülkelere piyasa ücretleri düşüktür. Bu ücret farkı düşük piyasa ücretine sahip ülkelerdeki işçilerin yüksek piyasa ücretlerine sahip ülkelere göç etmelerinin nedenidir. Bu ülkeler arasında sermaye ve piyasa ücretlerinin dengelenmesi mümkün olana kadar göçlerin devam edeceği varsayılmaktadır (Massey vd, 1993: 433; Massey, 1999: 35).

Neoklasik teorinin mikro analizinde ise göç etme nedenleri ülkeler arasındaki ücret farklılıklarından ziyade göçmenlerin gelirlerdeki beklentileridir. Bu analizde göç edecek bireyler göçten kazanç elde etmeyi hesap eden ve buna göre karar veren rasyonel karar vericiler olarak ele alınır ve göç bu kararın sonucunda gerçekleşir (Massey vd, 1993: 434). Neoklasik göç teorisi göçü ekonomik nedenler temelinde göç edenleri de cinsiyetsiz birimler olarak ele almıştır. Mikro analizde göç edenlerin

farklı cinsiyet, sınıf ve kültürlerden geldikleri ve bu özelliklerin göçte belirleyiciliği üzerinde durulmamıştır.

Ekonomik göç teorilerinden olan, Michael Piore (1979) tarafından geliştirilen ikili iş gücü piyasası teorisi, hedef ülkelerde göçmenlerin iş gücüne talep olduğunu iddia ederek göçü itici faktörlerden ziyade hedef ülkelerdeki çekici faktörlerin yarattığı bir hareketlilik olarak analiz etmiştir (Sert, 2016: 3). Modern toplumlarda işgücü piyasasının iki sektöre ayrıldığını belirten Piore'ye göre, sermayesi yoğun olan işlerin oluşturduğu birinci sektörde yerli işçiler çalışmaktadır. Bu sektördeki işçiler sosyal güvence, sigorta, toplu sözleşme ve sendikal haklara sahiptirler. İkinci sektörde ise sosyal güvencesiz ve vasıfsız işçilik mevcuttur. İkinci sektörde yerli işçiler tarafından rağbet edilmeyen emek açığı göçmen işçiler tarafından doldurulmaktadır (Güllüpnar, 2013'den akt; Adıgüzel, 2016: 29).

Ekonomik temellere dayanarak göçü analiz eden bir diğer teori olan, “yeni iş gücü göçü teorisi” ya da “hane halkı teorisi” olarak da anılan teori neoklasik teorideki mikro analize paralel bir şekilde göç kararına ve göçmen rolüne dikkat çeker. Ancak yeni iş gücü göçü teorisi neoklasik teoriden farklı olarak göç kararının bireyler tarafından değil göçmen ailesinin kararı olduğunu öne sürer. Bu teori göçün, yalnızca bireysel aktörlerin gelir faydası gözettiği rasyonel bir karar olmanın ötesinde aile tarafından risklerinin minimize edildiği bir kararın sonucu olarak ele alır (Stark, 1984'den akt; Massey vd, 1993: 436).

2.2.3. Sosyo-Ekonomik Göç Teorileri

Uluslararası göçü tarihsel yapısal bir yaklaşım çerçevesinde, ekonomi ve sınıf eşitsizlikleri belirleyicileri temelinde analiz eden “dünya sistemleri teorisi” Marksist politik ekonomiden etkilenmiştir. Wallerstein (1974) tarafından geliştirilen bu teoriye göre, kapitalist merkez ülkelerin kapitalist olmayan çevre ülkelere etki etmesi göçü yaratan temel nedendir (Massey vd, 1993: 444).

Dünya sistemleri teorisine göre, küreselleşen politik ve ekonomik yapı çevre ülkeleri merkez ülkelere bağımlı kılan ilişkiler temelinde göçün gerçekleşmesini kaçınılmaz kılmaktadır (Massey, 1988'den akt; Massey vd, 1993: 445). Çevre bölgelerdeki hammaddelerin, toprak ve emek gücünün kapitalist merkez bölgelerin

kontrolü altına girmesiyle sermayenin, malların, bilginin ve insanların hareketi kolaylaşmaktadır (Sert, 2016: 36). Bu durumun doğal sonucu olarak göç akımları gerçekleşmektedir. Küreselleşen kapitalist ekonominin göç ile ilişkisini geniş bir çerçevede değerlendiren dünya sistemleri teorisi, göç etme nedenlerinde sadece yapısal öğeleri öne çıkardığı için eleştirilmiştir. Sert'e göre, bu teori göçün belirleyicilerinden olan birey ya da hane halkı kararlarına değinmemiş ve göçü bir insan hareketinden ziyade bir süreç olarak ele almıştır (Sert, 2016: 37).

2.2.4. Sosyal Ağ Teorisi/İlişkiler Ağı Teorisi

20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde göç teorilerinin göçmene, göçmenin hane içine ve yapısal faktörlerle göçmen kararlarını dikkate alan çalışmalara yöneldiği görülmektedir. Sosyal ağ teorisi buraya kadar açıklanan teorilerden farklı olarak özneyi, göçmen ilişkileri ve göçmenleri birbirine bağlayan sosyal ağlar temelinde odağına alarak göçü analiz etmeye çalışmıştır.

Sosyal ağ teorisine göre göçmenlerin, hem göç ettikleri ve hem de göç edilen ülkelerdeki eski göçmenlerle ve göçmen olmayanlarla birbirine bağlayan ortak köken, soy veya arkadaşlığa dayanan bağları vardır. İşte bu bağlar sayesinde göçmenler göçün maliyetini düşüren ve beklenen maliyeti arttıran bilgileri sağlarlar (Sert, 2016: 40). Göç eden bir birey, göç ettiği yer ile ilgili edindiği bilgilerle göç edecek yeni aile bireylerini, akrabalarını ya da arkadaşlarını bilgilendirebilir. Dolayısıyla göç edecek yeni bireyler göçle ilgili yardım ve bilgi kaynağı elde etmiş olur. Böylece sosyal ağlar aracılığıyla göç edenlerin, daha az risk alacakları bir göç ve göç edecekleri yerde kendilerini güvenli hissedecekleri bir alanda olacakları düşüncesi göç kararında ve hedef yer belirlemede etkili olmaktadır.

Sosyal ağ teorisi göçün başlama nedenlerinden çok zaman ve mekânda göçün devamını sağlayan etkenler üzerinde durmaktadır (Sert, 2016: 40). Sert'e göre, bu teori göçü süreklilik arz eden bir süreç ve dinamik yönleriyle ele alan, makro ve mikro göç teorilerinin arasında orta seviyede bir analiz sunan 'çok seviyeli bir model' ortaya koymaktadır (Sert, 2016: 36).

2.3. Toplumsal Cinsiyet

Kadınların göç yazınında yer almaya başladığı süreçten önce toplumsal cinsiyet kavramıyla kadınlık tanımına ve feminist teörinin tarihsel süreç içerisindeki görüşlerine yer verilecektir. Bireylerin kadın ve erkek olarak tanımlamalarını biyolojik özelliklerinden öte toplumsal ve kültürel bağlamlarda ele alındığı toplumsal cinsiyet aynı zamanda kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlikleri inceleyen ve kadının eşitsiz konumunun nasıl aşılabileceğini araştıran bir çalışma alanı olarak tarihsel süreç boyunca çeşitli aşamalardan geçerek değişimlere uğramıştır. Sosyal bilimler içerisinde önceleri “feminist çalışmalar” daha sonra “kadın çalışmaları” olarak ilerlemiş olan bu çalışma alanı günümüze doğru toplumsal cinsiyet çalışmaları olarak evrilmiştir (Ecevit, 2011: 3-5).

Kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlikler, içerisinde bulunan topluma ve döneme göre farklılıklar gösterse de erkeklerin egemen olduğu bu eşitsiz ilişkiler tarih boyunca varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Kadın ve erkek arasında eşitsizlik ilişkisi barındırmayan biyolojik farklılıkların toplum ve kültürle harmanlanarak eşitsiz ve güç ilişkileri barındıran bir farklılığa dönüşmesiyle “toplumsal cinsiyet” olarak kavramsallaştırılan “kadın” ve “erkek” tanımını ortaya çıkarmıştır.

Feminizm kadınların ezilen grup içinde konumlanışlarının doğal değil de toplumsal ve kültürel olarak inşa edildiğini savunmaktadır. “Kadının eşitsiz konumunun bilincine varıp bunun değiştirilmesi için mücadele etmek anlamına gelen feminizm” 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Berktaş, 2004: 2-4). Bu dönemden itibaren 1960'lara kadar devam eden birinci dalga feminizm çalışmaları kadınların eşit eğitim ve oy haklarından yararlanma talepleri çerçevesinde şekillenmiştir (Neves, 2006: 2).

1949 yılında ise Simone de Beauvoir “*İkinci Cins*” kitabında “kadın doğulmaz, kadın olunur” diye başlayan, beden cinsiyetinin ve toplumsal bir form olarak kadın ve erkek olmak arasındaki farkın vurgulandığı bu ifadelerle cinsiyete ilişkin geniş bir tartışma alanı başlatmıştır (Aksu, 2010: 37). Feminizm içerisinde başlayan bu tartışmaların toplumsal cinsiyet çalışmalarıyla birlikte ele alınması ise ikinci dalga feminizme denk gelmektedir (Ecevit, 2011: 11).

Bu dönem içinde, Ann Oakley (1972) “*Sex, Gender and Society*” adlı

kitabında, eril ve dişil olmayı belirleyen cinsiyetin (sex) biyolojik olduğunu, kadınlık ve erkeklik olarak belirlenen toplumsal cinsiyetin (gender) ise toplumsal olarak oluşmuş düzlemlere tekabül ettiğini ileri sürerek feminizm için ufuk açmıştır. Toplumsal cinsiyetin bu kullanımı kadınların ikincil konumunu ve maruz kaldıkları baskının meşrulaştırıldığı biyolojik determinizm zeminini sarsmış aynı zamanda 1960'lardaki feminist isyanın teorik dayanağını oluşturmuştur (Acar Savran, 2019: 246- 247).

Toplumsal cinsiyet kavramı biyolojik açıklamalardan net bir şekilde ayrılmaktadır. Scott (2010: 116), toplumsal cinsiyetin, kadına ve erkeğe dair uygun roller hakkındaki fikirlerin tamamen toplumsal olarak yaratıldığını ifade eden "kültürel inşalar"ı belirtmenin bir yolu olduğunu ve böylece "cinsiyetli bir bedene zorla yüklenen toplumsal bir kategori" olduğunu ifade eder. Cinsiyetin kadın ve erkek olmanın biyolojik yönünü ifade ettiğini vurgulayan Saygılıgil (2016: 9) ise cinsiyetlere yüklenen farklı anlam ve rollerin biyolojik yapının dışında belirlenen sosyo-kültürel olgular olduğunu belirtir. Örneğin kız çocuklara pembe erkek çocuklara mavi giydirilmesi, kadınların duygusal erkeklerin ise güçlü olduğu ya da eğitim hakkı ve meslek seçimlerinin kadına ve erkeğe göre değişmesi, kadınların ev içi sorumluluklar alması erkeklerin ise kamusal alana daha fazla dahil olması gibi toplumun cinsiyetlere atfettiği anlam ve roller söz konusudur.

Feminist araştırmacılar erkekleri iktidar kadını ise erkeğe bağımlı ikincil konumlandırılan toplumsal cinsiyet rollerinin dinamiklerine "ataerki" kavramıyla analizler getirmişlerdir. "Ataerki, erkeklerin kadınların emekleri ve bedenleri üzerinde tahakküm kurduğu, tarih boyunca şekillenmiş, eşit olmayan cinsiyet ilişkilerini tanımlayan sistemi işaret eder. Ataerki feministlerin cinsler arasındaki hiyerarşik ve eşitsiz biçimde yapılanmış ilişkiler bütününe açıklamak için siyaset biliminden ödünç alarak yeniden kavramsallaştırdığı ve yaklaşık elli yıllık bir tarihe sahip olan bir kavramdır" (Öztürk, 2012'den akt. Yaman, 2016: 228).

Kate Millet (2000) "*Cinsel Politika*" adlı kitabında bu kavramla var olan bütün toplumlarda kadınların baskılandığı, erkeklerin tahakküm kurduğu bir sistemden bahseder. Ataerki sistemin evrenselliği ve kapsayıcılığı hiçbir şekilde değişime, kırılma ve etkisini azaltmaya el vermez, tarih boyunca olağan şekilde yadsındığı için

de feminist bakış açısının ışık tutmasının öncesinde bu kavram görünür vaziyette olmamıştır.

Feminist görüşler içerisinde, radikal feministler, ataerkiyi evrensel ve farklı toplumsal yapılar tarafından beslenen bir yapı olarak tanımlamışlardır. Radikal feministler kadının bedenine, cinselliğine ve ataerki ideolojinin üretildiği aile, okul gibi toplumsal yapılara odaklanmışlardır. Marksizm'in tarihsel materyalist yaklaşımını izleyerek kadın sorununa eğilen ilk radikal feministlerden Shulamith Firestone (1993) "*Cinselliğin Diyalektiği*" kitabında Marx'ın sınıf ve üretim kavramlarına dayanarak bir cinsiyetçilik kuramı geliştirmiştir. Kadınların yeniden üreme süreçlerinin erkekler tarafından tahakküm altına alındığını sorgulayan Firestone, bütün kadınların ezilmesinin kaynağını da burada bulur. Ona göre ezilen bir sınıf olarak işçiler nasıl ki üretim araçlarının kontrolüyle özgürlüğe kavuşacaksa kadınlar da biyolojik yeniden üretimin kontrolünü sağladığında özgürleşmiş olacaktır. Bu bağlamda bilimdeki gelişmeler (suni dölleme, tüp bebek gibi) biyolojik devrimin gerçekleşmesi için önemli seviyelere ulaşmıştır. Firestone'un ataerki çözümlemesi sınırlılıklar ve sorunlar barındırır da kadınların yeniden üretici kapasitesiyle cinsiyete dayalı iş bölümü arasında ilişki kurması açısından, aile içi cinsiyetler arası ilişkilerde önemli etkilere sahip olmuştur (Barett, 1995: 18-19).

Firestone ile yakın düşünceleri paylaşan radikal feministlerden Mary O'Brien (1981: 8- 46) ise ataerkilliği erkeklerin yeniden üretim araçlarına yabancılaşmalarını aşma arzusu olarak tabir etmektedir. Ona göre yalnızca kadınların bedeninde ve kadınların emekleri ile gerçekleşen yeniden üretim süreci kadınların baskı altına alınma nedenidir ve aynı zamanda özgürleşmelerinin de kaynağı bu olacaktır; Üreme teknolojilerinin ilerlemesiyle kadınlar özgürleşeceklerdir.

Radikal feministler arasında ataerki yeniden üretim süreci dışında cinsellik üzerinden de analiz edilmektedir. MacKinnon (1982: 515-541), cinselliğin kadınları erkeklerin denetimine sokan, eril iktidar tarafından kurgulandığını belirtir. Ona göre ataerki aile aracılığıyla tanımlanan ve düzenlenen cinsellik toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin temel kaynağıdır. MacKinnon, kadınların tahakküm altına alınma ile ilgili ortak deneyimlerini paylaşarak ortak kimliklerini anlayacaklarını ve siyasi eylem düzeyine geçebileceklerini savunmaktadır.

Kadınları erkekler tarafından ezilen bir sınıf olarak gören radikal feministler, kadınların tarihsel, kültürel, ulusal, sınıfsal, ırk ve etnik temeldeki farklılıklarından bağımsız olarak “kız kardeşlik” çatısı altında ortak mücadeleye vurgu yapmışlardır (Ecevit, 2011: 6).

Sosyalist feministler ise sınıf kavramına odaklanarak kadının ücretsiz emeğine ve kapitalizmin ataerkiyi yeniden ürettiğine odaklanmışlardır. Marksizm’in kapitalist sermaye birikimi için yeniden üretimin önemi ve gerekliliğini sadece emeğin yeniden üretimine atfederken göz ardı ettiği, yeniden üretimin kadın bedeni ve emeği üzerinde inşa edildiği nokta, sosyalist feminist görüşler aracılığı ile ortaya çıkmıştır. Yine Feminist analizde kadınların çalışma hayatındaki limitli pozisyonları ele alınırken ataerkillik ve toplumsal cinsiyet kavramları öne çıkar. Hartmann (2006), ataerkillik kavramını erkeklerin kadınlar üzerinde tahakküm aracı olarak kullandığı hiyerarşik ilişkiler olarak açıklamakta ve kadın ile erkek arasındaki iş bölümünde kapitalizmin yeniden üretim ilişkilerine ve ataerki sisteme vurgu yapmaktadır. Hartmann, şunları sorarak aynı zamanda Marksizm’e de eleştiriler yöneltir: “Özel alanı kapitalizm yaratmış olsa bile nasıl oluyor da kadınlar bu alanda, erkeklerle işgücü alanında çalışıyorlar? Dolayısıyla sorun, basitçe kadınlar ile erkekler arasındaki iş bölümü değildir; erkekleri üst, kadınları tabi bir konuma yerleştiren bir bölünmedir” (Hartmann, 2006: 164).

Marksizm’in kadınların konumunu göz ardı ettiğine dair eleştiride bulunan sosyalist feministlerden bir diğeri isim olan Juliet Mitchell (1974: 42) de kapitalizm ve ataerki arasındaki bağıntıyı şöyle açıklamıştır: “ideoloji ve bilinen üretim tarzı birbirine bağımlıdır, ne biri diğeri indirgenebilir ne de birini yönetmek için kullanılan kurallar diğeri yönetmek için kullanılabilir... Günümüz Batı toplumunu çözümlerken bizler (başka yerlerde olduğu gibi) iki özerk alanla ilgileniyoruz: kapitalizmin ekonomik tarzı ve ataerkilliğin ideolojik tarzı. Aralarındaki karşılıklı bağımlılık belirli ideolojinin belirli ifadesinde bulunur.” Böylece kadınların üretim ve yeniden üretim süreçlerindeki rolleri üzerinden konumlarını değerlendiren Mitchell, aynı zamanda ikincil konumlarını analiz etmek için Freud’un psikanalist düşüncesinden yararlanmışır. Ona göre kadınların ezilmesini ortadan kaldırmak için kapitalizm ve ataerkillikle mücadelede psikanaliz stratejilerinden faydalanılması

gerekmektedir.

Sosyalist feministler içerisinde Sylvia Walby (1990) ise kapitalist toplumda ataerkil ilişkilerin alanlarını tanımlayarak analizlerini daha somut bir düzeye taşımıştır; “Ev içi işler, ücretli emek, devlet, din, kültür, erkek şiddeti ve cinsellik” (Ecevit, 2011: 18). Walby (1990: 20)’e göre ataerki, “erkeklerin kadınlar üzerinde egemenlik kurduğu, kadınları baskı altına aldığı ve sömürdüğü pratikleri ve toplumsal yapıları içeren bir sistem”dir. Ona göre ataerki kadınları hem ev içinde hem de ev dışında maddi manevi erkeklere bağımlı kılarak kadınların gelişimini ve üretkenliğini denetim altına alır. Bu sebeple ataerkil sistemin yoğunlukla hüküm sürdüğü toplumlarda kadınlar her zaman erkeklerin tahakkümü altında yaşar, bu da toplumsal ve sosyal ilişkilerde erkeğe üstünlük vererek egemenlik kurmasını sağlar.

1970’lerde başlayan toplumsal cinsiyet tartışmaları feminizmde ilgiyi kadınlar ve erkekler arasındaki farka yoğunlaştırmıştır. 1980’li yıllara gelindiğinde ise bu ilgi kadınlar arası farklılıklara yönelmeye başlamıştır (Bora, 2010: 41). Bu yönelme bir yandan postmodern düşüncenin etkisini bir yandan da feminizme yapılan eleştirilerin etkisini taşımaktadır (Berktaş, 2011: 14).

İkinci dalga feminizm sonrasındaki feminist düşüncelere bakıldığında genel olarak postmodernizm etkisi görülmektedir. Modernizmin, düşüncelerinin değerini azalttığını düşünen feministler dünyayı anlamlandırmak için postmodernizmi kendilerine daha yakın bulmuşlardır (Ecevit, 2011: 22). Bu dönem içerisinde şekillenen düşünceler aynı zamanda üçüncü dalga feminizm olarak adlandırılmaktadır (Donovan, 2019: 349).

Postmodernizme kısaca bakmak gerekirse, kavramın başvuracak kesin bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak postmodernizm tartışmalarında önemli yere sahip olan “Postmodern Durum” adlı kitabında Lyotard, en gelişmiş ülkelerde bilim, sanat ya da kısaca kültürün büyük bir dönüşüm geçirmekte olduklarını ifade etmektedir ve bu dönüşüm sürecinde onun postmodern olarak tanımladığı durum ortaya çıkmaktadır. Lyotard, “son derece gelişmiş toplumlarda bilginin durumu” nu ifade etmek üzere post-modern terimini kullandığını belirtir. Post-modernliği tanımlamak içinse öncelikle modernlik tanımına başvurur. Modern terimini, “Tin’in diyalektiği,

anlamın yorum bilimi, rasyonel ya da çalışan öznenin özgürleşimi ya da zenginliğin yaratımı gibi temel anlatılara açık başvurularda bulunan bir meta söyleme gönderme yaparak meşrulaştıran herhangi bir bilimi belirlemek üzere” kullanırken post-modern terimini ise, “meta-anlatılara inanmazlık” anlamında kullanmıştır (Lyotard,1994: 12).

Dolayısıyla modernlikle bir karşıtlık içinde tanımlanabilecek postmodernlik aynı zamanda modernliğin bir eleştirisi olarak da tanımlanabilmektedir. Postmodernizm, Aydınlanmacı Batı felsefesinin evrensel aklını ve tarihsel büyük anlatıları reddetmektedir. Bu anlamda özcülüğe bir karşı çıkış olan postmodernizm, rasyonel ve ampirik bilgi ve Marksizm gibi büyük teorileri reddetmektedir. Postmodernizm büyük anlatılarla kurtuluş mücadeleleri yerine yerel değerlerle ve yerel ölçekte mücadeleleri önemser. Modernizmin evrensel değerleri yakalamak uğruna görmezden geldiği farklılıkları ve çoğulculuğu öne çıkarmaktan yana olan postmodernizm, ikili, karşıt kategorileri reddeder. Ayrıca postmodern düşünce sanatta hiyerarşiye karşı çıkararak gündelik yaşamı ön plana çıkarmaktadır (Demir, 1996: 24-29). Dil, birey ve dünya arasında ilişki kuran postmodern düşünce, geçekliğin dil ile kurulduğunu ve keşfedilmeyi bekleyen nesnel bir bilginin mümkün olmadığını savunur. Buradan sunulan bilginin kaçınılmaz olarak dil tarafından sınırlandırıldığını ve bilginin her zaman kısmi olduğunu iddia eder (Ecevit,2011: 22).

Postmodern düşünce zemininden hareketle postmodern feministler kendinden önceki feminist görüşleri eleştirerek aynı zamanda feminizmin bazı temel tezlerine karşı çıkmışlardır. Bu karşı çıkış özellikle feminizmin cinsiyet ayrımcılığına yönelik teori oluşturma çabalarına yöneliktir. Her türlü teorileştirme girişimini totalleştirici bir üst anlatı olarak gören postmodern düşünceye göre bu tutum farklılıkları yok saymaktadır. Postmodern feministler farklılıkları görmezden gelerek karmaşık durumlara indirgeyici bir yaklaşımla evrensel kurtuluş reçeteleri sumanın sakıncalarına dikkat çekerler. Dolayısıyla postmodern feministler, feminizmde kadınların ortak deneyimleri paylaştıkları iddiası üzerinden inşa edilen teorik yapıların evrensel anlatılar yarattığına ve teorikleşmeyen farklı kadın deneyimlerinin dışlandığına dikkat çekerek tepki gösterirler (Saliya, 2017: 52).

Postmodern feministler, postmodern düşünceye paralel biçimde Batı düşüncesini, merkezlerine cinsiyet yaklaşımını alarak eleştirirler. Bu anlamda Post-

modern feministlerden Şeyla Benhabib'in eleştirileri önemlidir, ona göre: "Batı felsefesinin en derin kategorileri toplumsal cinsiyet farklılıklarını siler, çünkü bu farklılıklar benliğin tecrübesini ve öznelliğini şekillendirmekte ve yapılandırmaktadır. Batı aklı kendisini tek bir kendi kendiyile özdeş öznenin söylemi olarak ortaya koyar ve böylelikle bizi bu kategorilere uymayan ötekilik ve farklılık karşısında körleştirir, aslında ötekiliği ve farklılığı gayrı meşru kılar. Platon'dan Descartes'a ve oradan Kant ve Hegel'e dek batı felsefesi, aklın erkek öznesinin öyküsünü izlekselleştirir" (Benhabib, 1999: 284).

Postmodern feministler Michel Foucault'nun, "söylem yoluyla nesnel gerçekliğin oluşturulduğu gibi, özneleri de oluşturduğu" iddiasını kaynak olarak rasyonel olan erkeğin, özne olarak söylemin ürünü olduğunu ve gerçekliğinin söylemden öteye gidemeyeceğini savunmaktadırlar. Bununla bağlantılı olarak postmodern feministler, Foucault'un, söylemin güçle ilişkili olduğu iddiasından hareketle ataerkil sistemin gücünü söylemden aldığı düşüncesini savunmaktadırlar (Hekman, 2016: 38-43). Öte yandan eril dilin yarattığı geçeklik dünyasında geliştirilen karşıt mücadeleler de sınırlı ve hatta imkânsız kalmaktadır. "Eril bir bakış açısından hareketle oluşturulan kavramlar eril bir gerçeklik yaratırlar hem gerçek hem de rasyonel bilhassa eril terimler içinde tanımlanırlar" (Hekman, 2016: 61).

1980'lerde postmodern düşüncenin etkisiyle farklılıklara yapılan vurgunun kadınlar arası farklılığa yapılması feminizm içerisinde hem düşünce ayılıklarına hem de yeni düşünce kuramlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Feminizm, kadınların ezilmişliğini göstermek amacıyla evrensel bir teori olarak ve kadınların kendi özgürlüklerini kazanmaları amacıyla uluslararası politik bir pratik olarak oluşturulmuştur. Ancak feminizm içerisinde yükselen sesler bütün kadınların aynı biçimde erkekler tarafından ezilmediğini belirtmişlerdir. Böylelikle feminizmin evrensel kadın kategorisi kesintiye uğramış, ikinci dalga feminizm içinde gelişen ve ortak ezilmişliğe vurgu yapan "kız kardeşlik" kavramı önceki inandırıcı etkisini yitirmiştir (Berkday, 2011:8- 12).

Örneğin siyah feminist hareketin öncülerinden olan Bell Hooks (1981), "*Ain't I a Woman?*" kitabında feminizmi, deneyimlerinin oldukça kendilerine özgü ve evrensel olamayacak küçük bir grup orta ve üst sınıf beyaz kadının hareketi olarak

nitelemiştir (Hooks,1981'den akt; McAfee ve Howard, 2018). Güçlü eleştirilerden biri, olan Elisabeth Spelman (1988) "Inessential Women" kitabında eleştirilerde bulunmuştur. Spelman, Beauvoir'in "İkinci Cins" kitabında yalnızca kendi sınırlı deneyimini yansıttığını ve bu sınırlı deneyimin bütün kadınlara genelleştirilemeyeceğini belirtmiştir: "(Beauvoir) kendi kuramsal perspektifinin doğal sonuçlarına gitmedi ve kendi dilinin yansıttıklarına bakmadı: Farklı kadınlar, farklı 'kadınlık' koşullarında inşa edilirler, belirli koşullarda bazı kadınlar 'kadından' sayılırken kimileri sayılmaz." (Spelman, 1988:68'den akt; Bora, 2010: 41).

Öte yandan siyah feministler baskı deneyimlerinin yalnızca erkek egemenliği tarafından şekillenmediğini belirterek ırk ve sınıf ayrımlarının da ezilmelerinde etkili olduğuna dikkat çekmişlerdir (Berkday, 2011:14). Söz konusu ezilme ilişkilerinin kadınlar arasında da ortaya çıktığına ve bunun feminizm içerisinde de gerçekleştiğini öne sürmüşlerdir. Örneğin, birinci dalga feministler kadınlara oy hakkı mücadelesi verirken siyah kadınların oy hakkını savunmamışlardır (Chancer ve Watkins, 2011: 61-62).

Kadınların farklı baskı ve ezilme biçimlerinde öncelik kıyaslamasından ziyade hepsinin eşit derecede önemli olduğunun vurgusu feminizm için önemlidir. Bu eş zamanlı baskı biçimlerinin görünür kılınması feminizmin kapsamını, cinsiyet eşitsizlikleriyle beraber ırk ve sınıf eşitsizliklerini de içererek genişletmiştir. Böylece feminizmde cinsiyet, ırk, sınıf temelinde kadınların baskı biçimlerini analiz eden "kesişimsel" bir yaklaşım belirlemiştir (Berkday, 2011: 14). Bu görüşü savunan Patricia Hill Collins ırk, cinsiyet ve sınıfın farklı ama iç içe geçmiş baskı yapıları olduğunu belirtmiştir. Ona göre, "iç içe geçmiş"lik ırk, cinsiyet, sınıfı birbirine bağlayan makro düzlemdeki ilişkileri; "kesişimlilik" ise, mikro düzlemdeki bağlantıları ifade etmektedir." (Collins, 1993'den akt; Berkday, 2011: 14).

Kesişimsellik, kadınların baskı biçimlerinin tek boyuttan ziyade çoklu biçimlerde ele alınmasıdır. Kesişimselliği çağdaş siyaset ile postmodern düşünce arasında geçici bir kavram olarak kullandığını belirten Kimberle Crenshaw (1990, 1244- 1249). ise kesişimselliği üçe ayırmaktadır. Yapısal (structural) kesişimsellik, siyasi (political) kesişimsellik ve temsili (representational) kesişimsellik. Yapısal kesişimsellikte ırk ve toplumsal cinsiyet kesişiminde siyah kadınların konumunu ele

alan Crenshaw bu konu bağlamında aile içi şiddet üzerine kadın sığınma evinde yaptığı araştırmasına göçmen kadınlar üzerinden de örnekler eklemiştir. Crenshaw, yalnızca kadınlık deneyimi üzerinden göçmen kadınların deneyimlerine odaklanılarak alınan önlemlerin ırk ve sınıf kesişimindeki kadınların deneyimlerine çözüm sunmakta sınırlı kalacağını belirtir. Crenshaw'ın araştırmasına göre kadın sığınma evindeki kadınlar işsiz ve yoksul kadınlardır üstelik herhangi bir işte çalışacak yeteneklere sahip değildirler. Bu nedenle aile içinde şiddete maruz kalsalar bile geri dönmek zorunda kalmaktadırlar. Crenshaw burada yapısal faktörlerin göz önünde bulundurulmadan yalnızca kadın oldukları için alınan önlemlerin yetersizliğini benzer şekilde göçmen kadınlar için de belirtir. Göçmen kadınların dil bilmeme ve yasal izinler gibi yapısal faktörlere bağlı yaşadıkları mağduriyetlerin yalnızca toplumsal cinsiyetlerine odaklanarak açıklanamayacağını ifade eder. Crenshaw, siyasi ve temsili kesişimsellik başlıklarında ise hem kadınlar arasındaki hem de kadınlar ve erkekler arasındaki iktidar ilişkileri üzerinden siyah kadınların deneyimlerinin görünmez kılındığı kesişimleri ele almaktadır (Crenshaw 1990, 1245).

Bu araştırmada farklı kadınlık deneyimlerinin yer alması bakımından göçmen kadınların konumunu daha iyi ifade etmesi nedeniyle kesişimsel feminist bir yaklaşım benimsenmiştir.

2.4. Göç ve Toplumsal Cinsiyet

1970'li yıllara gelinen sürece kadar göç teorilerinde, makro düzeyde yaklaşımlar göçmenleri cinsiyetsiz birimler olarak ele alırken mikro düzeydeki yaklaşımlar ise göçü erkeğin kararına bağlı olarak ele almışlardır. Bu tarihlere kadar kadınlar da erkekler kadar göç etmelerine karşın göç teorilerinde erkeğe bağımlı eş, anne, çocuk olarak aile içi konumlarına göre değerlendirilerek görünmez kılınmışlardır (Buz, 2007: 38; 2009: 304). Göç yazınında sadece erkeği odağına alan bu çalışmalar "cinsiyet körü çalışmalar" olarak değerlendirilmişlerdir (Kaypak, 2017: 7). 1970'li yıllarda ise feminizmin etkisiyle kadınlar göç teorilerinde ayrı bir başlık olarak yer almaya başlamıştır (Buz, 2009: 307; Akis, 2016: 382).

Kadınların göç sürecinde kendine özgü durumlarıyla ele alınmasına dair ilk

fikirler 1975 yılında Meksika’da yapılan Birleşmiş Milletler Kadınlar Üzerine Dünya Konferansı ve 1980 yılında Kopenhag’da yapılan Kadınların On Yılı Üzerine Dünya Konferansı’nda dile getirilmiştir. Kadınların göç yazınına dahil edildiği ilk dönem feminist çalışmalarda kadınların göç sürecinin “mağduru” ya da “kurbanı” biçiminde edilgen bir konumda temsil edilmeleri, göç ettikleri ülkelerde ekonomiye katkıları ve maruz kaldıkları şiddetle ilişkili ele alınmaları söz konusudur (Şeker ve Uçan, 2016: 205).

1980’li yıllarda feminist çalışmaların etkisiyle göç teorilerinde toplumsal cinsiyet kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Böylelikle kadınları göç sürecinde görünür kılmaya yönelik uluslararası göç düzenlemelerine ilk tepkiler de görülmektedir. Bu anlamda feminist çalışmaların etkisiyle, 1951 yılında yürürlüğe giren Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi’ndeki mülteci tanımı toplumsal cinsiyete dayalı şiddete yer vermediği için eleştirilmiştir (Greatbach, 1989’dan akt; Akis, 2016: 379). 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne göre mülteci, “ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle şiddet göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi” olarak tanımlanmıştır.

Indra (1987), bir ülke içerisinde dinsel azınlıklara yapılan baskının politik sayılması sebebiyle kişilerin mülteci olarak koruma talep edebileceğini fakat özel alanda uygulanan şiddetin politik sayılmaması sebebiyle sözleşmedeki mülteci tanımının toplumsal cinsiyete yönelik şiddete yer tanımadığını söylemektedir (Indra,1987’den akt; Akis, 2016:379). Spijkerboer (1994) ise buradan devam ederek mülteci tanımındaki bu eksikliği gidermek için iki önerme sunar; ilk önermeye göre özel alandaki şiddetin de tanınması adına toplumsal cinsiyete yönelik çalışmalar yürütülerek kamusal ve özel alan arasında yaratılmış olan mesafenin aşılabileceğidir. İkinci önermede ise cinsiyetlendirilmiş mülteci tanımının değiştirilmesi ve yeni bir mülteci tanımının yapılmasıdır (Spijkerboer, 1994’den akt; Akis, 2016: 379-380). Eleştirilerde de dikkat çekildiği gibi kadınların göç etmelerine neden olan toplumsal cinsiyet temelli şiddet erkeklerin göç etme nedenlerinden ayrılmaktadır.

Özellikle de savaş ve çatışma ortamlarında toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklı

kadınlara uygulanan cinsel şiddet kadınlar için göç etme nedeni oluşturmaktadır. Öte yandan kadınların çalışma yaşamında uğradığı toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık; düşük ücretler yetersiz eğitim ve aynı zamanda çocuk bakımı ve ev işleri sorumluluğunun kadınlarda olması gibi nedenler giderek kadınların daha fazla yoksullaşmalarına ve ekonomik güçlükler yaşamalarına neden olmaktadır. Bu durumlar kadınlar için göçün farklı nedenlerini oluşturmaktadır (Buz, 2007: 40; 2009: 305).

Toplumsal cinsiyet ile göçü analiz eden çalışmalar göçün yalnızca erkeklerin kararı ile gerçekleşen bir olgu olmadığını ve kadınların kendine özgü göç etme nedenlerinin daha iyi anlaşılacak göç sürecinin de derinlikli analiz edilmesine olanak sağlamaktadır. Kendi çalışmalarında göç sürecinde kadınlara yer veren simlerden olan Morokvasic (1991: 72)'e göre kadınlar ekonomik güce sınırlı erişim nedeniyle olduğu gibi boşanmanın imkansızlığı veya baskı ve şiddet gibi patriarkal ilişkilerden kaçış nedeniyle de göç etmektedirler. Ona göre, kadınların boşanamamaları ya da boşandıktan sonra gördükleri toplumsal baskılar, maruz kaldıkları şiddet ve ekonomik olarak yaşadıkları sıkıntılar sebebiyle iş bulamamaları gibi nedenler göç etme kararında etkili faktörlerdir.

Castles ve Miller (2008: 12-13) de 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren gerçekleşen göçleri, göçün küreselleşmesi, hızlanması, farklılaşması ve kadınlaşması olarak açıklarken kadınların göçteki konumlarına da dikkat çekmiştir. Göçün kadınlaşması ile kadınların bütün bölgelerde ve tüm göç biçimlerinde olmasa bile birçoğunda önemli roller oynadıklarını geçmiş yıllarda emek göçünde erkekler baskınken 1960'lı yıllardan bu yana kadınların emek göçünde de merkezi bir rol oynadıklarını ve çağımızdaki göçlerde kadın görünürlüğüne arttığını belirtmişlerdir.

Küreselleşme süreci ve neoliberal ekonomi politikaları eşliğinde kadınların emek göçüne katılımlarındaki artış göç sürecinde toplumsal cinsiyetin yalnızca mikro düzeyde değil makro düzeyde bir analiz kategorisi olduğunu göstermektedir. Öyle ki sosyo-ekonomik göç teorilerinde bahsedilen az gelişmiş çevre ülkelerden gelişmiş merkez ülkelere doğru göçün kaçınılmazlığı benzer biçimde çevre ülkelerden merkez ülkelere kadın göçünü teşvik etmektedir. Yapılan çalışmalar özellikle 1980'lerden itibaren göçmen kadınların iş gücü taleplerinin toplumsal cinsiyete dayalı işlerden

oluşturduğunu göstermektedir (Ehrenreich ve Hoschild, 2002; Sassen, 2001; Koffman vd., 2000). Toplumsal cinsiyete dayalı söz konusu işlerde ortak paydalardan biri ev içi bakım hizmetleridir. Merkez ülkelerde neo-liberal yeniden yapılanma süreçleri, kadınların işgücü piyasasına girmesine etki ederken bir yandan da devlet destekli bakım hizmetlerinin azalmasına ve giderek özelleştirilmesine etki etmiştir (Rittersberger-Tılıç ve Kalaycıoğlu, 2012: 302). Böylelikle sosyal refah devleti uygulamalarının kısıtlı olduğu merkez ülkelerde orta sınıf kadınlarının ev hizmetlerini yerine getirecek insanlara duyduğu gereksinim artmakta ve kendilerine atfedilen bu işler göçmen kadınlara devredilerek bu gereksinimler karşılanmaktadır (Toksöz, 2006: 85; Ünlütürk Ulutaş, 2010: 278).

Ev içi işler ve bakım hizmetlerinin “kadın işi” olarak nitelendirilmesi ve bu hizmetlerde yer alan erkeklerin erkekliklerini yeniden müzakere etmekle karşı karşıya kalması nedenleriyle göçmen kadın olmak bu sektör için gerekli olan temel niteliktir (Solari, 2006: 311’den akt; Ihlamur-Öner, 2016: 365). Öte yandan ev içi işler ve bakım hizmetleri kadınların göç ettikleri ülkelerde vasıf gerektirmeyen ve kayıt dışı çalışabilecekleri bir sektördür. Göçmen kadınlar için bu sektör barınmayı da kapsadığı için çoğunlukla tercih edilmektedir (Cox, 1999: 135).

Küreselleşme süreci ile kadınların göçe dahil olduğu, ucuz, güvencesiz çalıştıkları bir başka önemli alan seks işçiliğidir. Özellikle, Sovyet sisteminin çöküşü sonucu yaşanan yoksulluk, işsizlik ve buhranlı ortamlarla birlikte artan aile içi şiddet ve boşanmalar sonucu dağılan ülkelerdeki kadınlar ev içi çalışan ve seks işçisi olarak yakın ülkelere göç etmişlerdir. Bu ülkelere göç eden kadınların fuhuş sektörüne dahil olmaları ile birlikte bu sektörde çeşitlilik ve seks işçilerine olan talep artmıştır. Kadınlar göç ederken sosyal ağlar ve gelişen teknolojiden faydalanarak bu sektörlerde kolayca yer edinmektedirler (Ünlütürk Ulutaş ve Kalfa, 2009: 15-16).

Görüldüğü gibi toplumsal cinsiyet sadece göç kararını etkilememektedir, Coşkun (2017: 207)’un da belirttiği üzere göç sürecinde itici veya çekici rol oynayan bir faktördür. Bu anlamda Boyd ve Grieco (2003), toplumsal cinsiyet ve göç sürecinin etkileşimini aşamalar şeklinde ele alarak kadın ve erkek göçünü analiz etmiştir.

1. Göçten önceki aşama: Kadınların göç kararına etki eden birçok faktör söz konusudur. Bunlar; a) toplumsal cinsiyet ilişkileri ve hiyerarşiler (kadınların aile içindeki konumları), b) kadınların bireysel, ailesel ve toplumsal statü ve rolleri, c) yaşadıkları ülkenin ekonomik, coğrafi yapısı ve ülkenin sunduğu eğitim, sağlık gibi yapısal özellikler.

2. Toplumsal cinsiyet ve göçten sonraki aşama: Göç edilen ülkenin yasal göç düzenlemeleri kadınları ve erkekleri aynı şekilde etkilememektedir. Kadın göçmenler “bağımlı” olarak özel alanda, erkek göçmenler ise “bağımsız” olarak kamusal alanda işgücü piyasalarında konumlandırılmaktadırlar.

3. Toplumsal cinsiyet ve göçten sonraki aşama: Göç edilen ülkeye entegre olmaya çalışırken üç faktörden etkilenirler. Bunlar: 1) Göçmenlerin ülkeye girişlerindeki yasal faktörler (oturma izni, çalışma izni) 2) işgücü piyasalarına nasıl dahil olduğu 3) göçün kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisidir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri yalnızca göç kararı üzerinde değil göç yolculuğunda ve göçten sonra da sürmektedir. Örneğin ev içi işlerde ve bakım hizmetlerinde kadınların çalışması, göç sürecinde toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün yeniden üretilmesinin yanında (Gökbayrak, 2009: 64) ev içi işçisi göçmen kadınlarla işveren kadınlar arasındaki farklılıklar da yeniden üretilmektedir (Bora, 2010: 74-77). Göçmen kadınların seks işçisi olarak dahil oldukları fuhuş sektörü özellikle kadınların birebir bedenleriyle ilgili bir alan olmasından kaynaklı şiddete daha açık olan bir sektördür. Göçmen kadınların bu sektörde maruz kaldıkları şiddeti ve yaşadıkları sorunları çözmesi ya da ifade etmesi dil bilmemeleri veya yasal bir güvencelerinin olmaması sebebiyle çok daha zorlaşmaktadır (Ünlütürk ve Kalfa, 2009: 16).

Göç sürecinde kadınlar toplumsal cinsiyet temelinde yaşanan eşitsizlikler karşısında dezavantajlı bir konumda olsalar da feminist çalışmalar kadınların göçteki aktif katılımı ve göç sürecini etkileyen rollerinin de görünür kılınması yönünde ilerlemektedir. Böylelikle 1990’lı yıllardan itibaren kadınların, göç sürecinin “mağduru” şeklinde ele alınan pasif konumları “değişimin faili” olarak tanımlandığı

aktör konumuna doğru değişim göstermektedir (Şeker ve Uçan, 2016: 205).

Öte yandan göç olgusunun toplumsal cinsiyet perspektifiyle analizi sadece kadını görünür kılmak için değil aynı zamanda göç kuramının kavramsallaşmasında da bir dönüşümü işaret etmektedir. Feminist teoriler göçmenlerin sınıf, ırk, cinsellik alanında tüm eşitsizlikleri dikkate alarak çoklu bir bakış açısı geliştirmektedir (Buz, 2007: 42). Toplumsal cinsiyet perspektifi göçü yalnızca bir nüfus hareketi ya da ekonomik nedenlere bağlı gerçekleşen bir olgu olarak ele almamakta kadınların maruz kaldığı eşitsizliklerle beraber sınıf, ırk, cinsellik gibi eşitsizlikleri görünür kılarak bireyi merkeze alan bir bakış açısı geliştirmektedir. Öyle ki son yıllarda kadınlarla beraber erkeklerin göç deneyimleri de toplumsal cinsiyet perspektifinden göç yazınına yansımakta ve LGBTI bireylerinin maruz kaldıkları eşitsizlikler görünür kılınmaktadır (Akis, 2016: 390-393).

2.5. Uluslararası Zorunlu Göç Kategorisi ve Toplumsal Cinsiyetin Etkileri

Göç hareketi her zaman insanların kendi iradeleriyle veya daha iyi yaşam koşullarına ulaşma hedefiyle gerçekleşmemektedir. İnsanların doğal veya insan eliyle yapılmış felaket, savaş, çatışma gibi durumlarda hayatta kalma endişesiyle göç etmeleri zorunlu göç olarak açıklanmaktadır. İnsanların savaşlar, felaketler gibi yaşamlarını tehdit edici zor durumlardan kaçarak daha güvenli yerlere göç etmeleri çok eski zamanlardan beri yaşanmaktadır. Zorunlu göç çalışmaları ilk başlarda “mülteci çalışmaları” olarak başlamış daha sonraki süreçlerde daha kapsamlı bir başlık olarak bu çalışmalar “zorunlu göç çalışmaları” olarak anılmaya başlanmıştır (Hazan, 2016: 183). Mültecilerle ilgili yasal düzenlemeler ise uluslararası düzeyde 20. yüzyılın ortalarında başlamıştır (Hazan, 2016: 186).

Uluslararası zorunlu göç, insanların olağanüstü şartlara bağlı olarak hayatta kalma mücadelesiyle ülkelerini terk ederek başka ülkelere göç etmesidir. Uluslararası Göç Hukuku zorunlu göç tanımını, “zorla yerinden edilme ya da yerinden edilme, kişilerin başta silahlı çatışma, sivil itaatsizlik ya da doğal veya insan eliyle yaratılmış felaketler nedeniyle bireysel veya toplu olarak isteği dışında ülkesinden veya topluluğundan hareket etmesini ifade eder.” şeklinde yapmaktadır (IOM, 2013). Öyle ki zorunlu göçün gerçekleşmesini sağlayan itici faktör, doğal afet ya da savaş gibi

çatışma ortamlarında insanların yaşamlarının tehdit altında olmasıdır.

Zorunlu göçler, insanların öncelikli olarak yaşamlarını kurtarmaya çalışması nedenine dayanmaktadır. Özellikle çatışma, savaş gibi ortamlarda insanlar ülkelerinden kaçarak göç etmek zorunda kalmaktadır. Zorunlu göçe şiddetin seviyesi ve çeşidi neden olurken hedef ülkeyi seçmek coğrafi yakınlık ve önceden var olan bağlara göre seçilmektedir (Sert, 2016: 37). İnsanlar, yaşamlarını kurtarma endişesi ile ulaşabildikleri en yakın güvenli yere gitmek istemektedirler. Bu nedenle uluslararası göçlerde en yakın sınır komşularına yönelmekte veya ülke dışında önceden kurulmuş akrabalık, arkadaşlık gibi bağların yardımına başvurumaktadırlar.

Baskı ve şiddet ortamından kaçarak buldukları ülkeden başka bir ülkeye göç edenler mülteci veya sığınmacı olarak tanımlanmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'daki mültecilerin korunması ve sorunlarına çözüm bulunmasına yönelik Milletler Cemiyeti'ne bağlı Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kurulmasıyla ilk sistematik oluşuma adım atılmıştır. Bu oluşumun mültecilere dair uygulamaları sadece etnik kimlik veya kökene bağlı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise mültecilerin çözümlerine daha evrensel ve kalıcı çözümler bulmak amacına gidilmiştir. 1948 yılında imzalanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde "sığınma hakkı" temel bir insan hakkı olarak tanınmıştır. 1950 yılında Birleşmiş Milletler Genel Konseyi tarafından bu defa çözümleri kalıcı kılması amacıyla ilk başta sadece üç yıl görev yapması planlanan Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (BMMYK) kurulmuştur. Mültecilerin haklarının devletlerarasında hukuki güvenceye alınarak sorunlarına çözümler bulunması amacıyla Birleşmiş Milletler 1951 yılında Cenevre Sözleşmesini oluşturmuştur (Hazan, 2016: 186-187).

Günümüzde baskı, şiddet, savaş veya doğal felaketler nedeniyle uluslararası sınırları geçerek göç edenlerin "mülteci" olarak tanımlanması ve haklarının güvenceye alınması 1951 BM Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşmeye dayanmaktadır. 1951 BM Mültecilerin Statüsüne ilişkin Cenevre Sözleşmesine göre mülteci "...ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir gruba toplumsal mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulüm göreceğinden haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanamayan kişi" olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası zorunlu göç sonucu mültecilerin "sığınmacı" olarak ifade edilmesi ise

mülteci talebinde bulunan göçmenlerin bekleme sürecinde olduklarını ifade etmektedir (IOM, 2013).

Mültecilerin korunmasına ve sorunlarının çözümüne yönelik uluslararası göç mevzuatının toplumsal cinsiyet temelli bakış açısından yoksunluğunun eleştirilmesi ve Feminist çalışmaların kadınların toplumsal cinsiyetinden kaynaklı göçte yaşadığı sorunlara dikkat çekmeye çalışması ile uluslararası göç mevzuatındaki değişimler köklü ve kalıcı çözümler anlamında yeterli düzeye ulaşmamıştır. Ancak 1991 yılından itibaren başta BMMYK ve çeşitli ülkelerde toplumsal cinsiyete dayalı şiddete yönelik kılavuzlar yayınlanmış ve sorunlara yönelik çözümler geliştirilmeye çalışılmıştır (Akis, 2016: 384-385).

Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği, ayrı bir başlıkta kadınların ve kız çocuklarının sorunlarına ve bu sorunlara yönelik çözüm stratejilerine yer vermektedir. BMMYK mülteci kadınlar için, erkek mültecilere kıyasla daha farklı ve özel koruma ihtiyaçları listesinde cinsel ve fiziksel istismara sömürüye ve mal ve hizmetlerin dağıtımında yapılacak ayrımcılığa karşı korunma gerekliliğini belirtmektedir. Özellikle kadınların daha fazla korumaya ihtiyaç duyacağı kategori ise yalnız, cinsel şiddet kurbanı, travmatik ve eşcinsel kadınlar ile refakatsiz veya koruyucu aile bakımına verilen kız çocukları olarak ayrılmıştır. Mülteci kadınların erkeklerden farklı olarak maruz kaldıkları sorunlara yönelik çözümlerde kadınlarla konuşarak kadınları çözüm yollarına dahil etmekle başlayan stratejileri; hedef ülkede kadın mültecilerin yerleştirildikleri mülteci koruma kamplarında güvenliğin sağlanması, kampların menşe ülkenin sınırlarına uzak yerlerde kurulması, kadınların cinsel saldırılara maruz kalmayacak biçimde temel hizmet ve imkanların düzenlenmesini sağlamak, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde cinsiyet eşitliği sağlamak ve üreme sağlığı hizmetinin birincil hizmet durumuna getirilmesi, kadın mültecilere hizmetlerde kadın personel tahsis etmek gibi önlemler (UNCHR, 2020) günümüzde geçerliliğini koruyan ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini esas alarak yapılan düzenlemelerdir.

2.6. Savaş Alanı ve Uluslararası Zorunlu Göç Sürecinde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri

Zorunlu göçün nedenlerinden biri olan savaşlar şiddet, korku ve kayıpların yaşandığı yıkıcı deneyimleri beraberinde getirmektedir. Savaş ortamında yaşamak temel ihtiyaçların karşılanamamasıyla birlikte bireylerin gündelik hayat rutinini bozmakta, fiziksel, ekonomik, sosyal ve psikolojik sıkıntılar içeren bir yaşantıyı beraberinde getirmektedir. Savaş ortamının neden olduğu şiddetten kaçma, insanların yiyecek ve su gibi temel ihtiyaçlara erişiminin sınırlı olması, korku içerisinde yaşama ve savaştan önceki rutin etkinlikler olmadan yaşamaya çalışma, göç nedeniyle evden uzakta olmak ve geleceğe yönelik belirsizliğe girmek (Sen, Al-Faisal, AlSaleh, 2013'den akt; Albayrak ve Cankurtaran, 2019: 14), ailelerin parçalanmış olması, maruz kalınan cinsel şiddet, ailedeki üyelerin kaybına bağlı travma, ev ve sahip olunan mülklerin kaybı, sağlığın bozulması gibi (Buz, 2006: 33 'den akt; Albayrak ve Cankurtaran, 2019: 14) durumlar savaş nedeniyle zorunlu göç edenlerin psikolojik, sosyal ve fiziksel olarak etkilendiği durumlar olarak görülmektedir. Bu deneyimler kadınlar ve erkekler için farklı anlamlar taşımaktadır. Kadınların savaş veya çatışma ortamlarında ve bunların neden olduğu zorunlu göç esnasında ve göç sonrasında erkeklerden farklı olarak yaşadıkları deneyimler daha yıkıcı olabilmektedir. Kadınların toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler nedeniyle savaş ve zorunlu göç ortamında daha fazla şiddete maruz kalma ve göç esnasında, göçten sonra da toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı farklı deneyimler edinmesine yol açabilmektedir.

Kadınların erkeklere göre özellikle cinsel şiddete daha fazla maruz kalmasının nedeni ataerkil toplum yapısı ve eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklanmaktadır (Akis, 2016: 385). Savaş ve çatışma ortamlarında kadınlara yönelik şiddetin artan seviyesi ve çeşitli biçimlerde uygulanması ataerkil sistemin kadına verdiği ikincil konum ve kadın bedenine atfedilen anlamlarla ilgili olmaktadır. Savaş ortamlarında kadınların yaşadığı şiddet türleri arasında özellikle tecavüz bu noktalarla bağlantılıdır. Ataerkil, geleneksel toplumlarda toprak parçası maddi varlığı, kadın ise biyolojik varlığı temsil etmektedir. Bu nedenle Savaş anında vatanın teminatı olan ve “namus” olarak nitelenen kadına zarar verilmesi düşmana

verilecek en büyük zarar olarak hesaplanmaktadır (Ökten, 2018: 174). Savaş alanlarında, “Kadının cinsiyetini, namusunu ve doğurganlığını direk hedef alan şiddetin amacı, etnik kökenin kaynağı olarak kadının bedenini görmesidir. Kadın bedeni etnik savaşın merkezine oturtulmakta ve kadınlar kültürel kimliğin taşıyıcısı oldukları için şiddete maruz kalmaktadırlar” (WHO, 1997’den akt; Özdemir, 2015: 313).

Savaş ve çatışma ortamlarında kadınların tecavüz şiddetiyle beraber, temel ihtiyaçlara erişimde yaşadıkları sorunlar, sivillerin silahların ve bombaların hedefi haline gelmesi, erkeklerin bu şiddet ortamında kadınlara aile içi şiddeti arttırması da kadınların doğrudan veya dolaylı olarak yaşadığı şiddet türlerindedir (Ülgül, 2017: 446). Kadınların zorunlu göçe neden olan savaş ortamında yaşadıkları zorluklar ve şiddet zorunlu göç esnasında ve zorunlu göç sonrasında hedef ülkede de devam etmektedir.

BMMYK, Mültecilere Yönelik Cinsel Şiddet Raporu’nda mültecilere yönelik şiddeti dönemlere ayırarak kaçış öncesi, kaçış sırası, sığınma ülkesinde, geri dönüş ve yeniden entegrasyon sürecinde şiddet biçiminde beş dönemde tanımlamıştır. Bu kategorilerden ilki olan savaş alanlarındaki şiddet, “iktidarda bulunan kişiler tarafından taciz edilme, kadınların cinsel olarak işkence görmesi, “Askerler” tarafından cinsel şiddet uygulanması, toplu tecavüz ve hamile bırakılma, çatışma halindeki tarafların silahlı mensupları tarafından kaçırılma” olarak ifade edilmiştir. Kaçış esnasında kadınların, haydutlar, sınır muhafızları tarafından cinsel saldırıya uğraması, insan tacirleri, köle ticareti yapanlar tarafından yakalanma olarak belirtilmiştir. Sığınma ülkesinde ise kadınların yaşadıkları şiddet, “Otorite sahibi kişiler tarafından cinsel saldırı, ailelerinden ayrı düşmüş kız çocuklara, bakıcı aile yanındayken cinsel taciz, aile içi şiddet. Yakacak toplarken, su almaya giderken cinsel saldırı (sığınma kamplarında), hayatta kalabilmek için zorlanmak/zorla fuhuş, sığınma ülkesinde yasal statü beklerken ya da yardım ve kaynaklara erişmeyi beklerken cinsel taciz” olarak tanımlanmıştır. Geri dönüş esnasında yaşanan şiddet: “Kadınlara yönelik zararlı geleneksel uygulamaların tekrar başlatılması, ailelerin ayrı düşmüş kadın ve çocuklara yönelik cinsel taciz, iktidarda bulunan kişiler tarafından cinsel istismar, haydutlar, sınır muhafızları tarafından cinsel saldırı ve geri dönüş

zorlanma.” olarak kategorilere ayrılmıştır. Ülkelerine dönen mültecilerin yeniden bütünleşme esnasında karşılaşılabilecekleri şiddet ise: “geri dönenlere bir çeşit ceza olarak cinsel saldırı, yasal statüyü düzene sokmak için cinsel zorbalık, kadınların karar alma süreci haricinde bırakılması ve kaynaklara erişimin engellenmesi” biçiminde tanımlanmıştır (UNHCR, 1995).

Feminist teori kadınların savaş esnasında ve sonrasında yaşadıkları sorunların son bulmadan barışın sağlanamayacağını savunmaktadır. Kadınların sadece “acı çeken, zayıf, pasif” savaş mağdurları olduğunu varsaymanın mevcut erkek egemen sistemleri güçlendireceğini ve kadınların savaş ve barış konusunda yapacağı katkılarda yanlış varsayımlar doğuracağı uyarısında bulunan feminist yaklaşımlar, kadınların güçlü aktörler olduğunu belirtmektedirler (Ülgül, 2017: 447). Feminist görüşler siyasi sorunlar ve iç savaşların çözüme kavuşması konularında kadınların, aktif rolüne vurgu yaparak savaş ortamlarında yaşadıkları toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerle beraber siyasi katılımları ve askeri yapılardaki konumlarına da dikkat çekmektedirler. Ancak bu doğrultuda kadınların, siyasi ve çatışmaların çözümü ile barışın sağlanması süreçlerine katılımlarına yönelik uluslararası düzenlemelerde adımlar atılsa da bu katılımların yeterli düzeye ulaşılmadığı görülmektedir (Ülgül, 2017: 449).

2.7. Zorunlu Göç Sonrası Uyum, Dışlanma ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri

Göç olgusu, göçün nedenleri ve göç kararını kapsadığı gibi göç sonrası süreç de kapsamaktadır. Göç sonrası süreç hem göç eden bireyler için hem de göç edilen yerlerdeki topluluk için önemli bir süreçtir. Nitekim göç, insan hareketliliğinin yanı sıra bir kültürel alışverişi de içermektedir (Faist, 2018: 6).

Uluslararası zorunlu göç kategorisinde göç sonrası hukuki ve yasal düzenlemelerde Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği'nin sığınma başvurusunda bulunan bireylere sunduğu, uluslararası geçici koruma süreci tamamlandıktan sonra, haklarında uluslararası korumanın yeniden oluşturulabilmesi için “kalıcı çözüm olasılıkları” söz konusudur. Bu çözümler üç başlık olarak, sığınma başvurusunda bulunulan ülkeye yerleşmek/entegrasyon, kaynak ülkeye geri dönmek veya üçüncü bir ülkeye yerleştirilme. Entegrasyon süreci kendi ülkelerine dönme

şansı olmayan bireylerin göç ettikleri ülkede mülteci olarak yeni yaşamlarını güvence altına almaya çalıştıkları en önemli süreçtir (Akis, 2016: 395).

Toplumsal kabul ve uyum sürecine karşılık gelen bütünleşme anlamında da kullanılan entegrasyon kavramı göç edilen ülke kültürü ile ev sahibi toplum kültürünün ahenkli bir şekilde bir arada olabilirliliğine vurgu yapmaktadır (Gayırnal ve Gündoğmuş, 2022: 561). Tek bir göç teorisinden söz edilemediği gibi çoğunluk tarafından kabul görmüş evrensel tek bir entegrasyon teorisinden de söz etmek mümkün değildir (Aykaç ve Karakaş, 2022: 421).

Uyum konusu sosyal bilimler alanına ilk kez kitlesel dış göçlerle oluşan Amerika Birleşik Devletleri'nde kentsel ekolojistler tarafından getirilmiştir. Şikago Ekolü olarak da adlandırılan yapısal-işlevselci yaklaşım, 1920'lerde sosyal bilimlerin alt alanı olarak göç araştırmalarını kurmuş ve göç teorilerine ve göç politikalarına uzun süre hâkim olmuştur. Ampirik ya da olgusal verilere dayanan kuramın bulguları "emilme" ya da "asimilasyon" modeli olarak adlandırılmıştır (Heisler, 2000'den akt; Erder, 2020: 21). Kurama göre uyum, daha çok yeni gelen göçmenlerin bütünleşmelerini tanımlarken emilme ise daha uzun süreli, hatta bazen nesilleri kapsayacak ilişkileri tanımlamaktadır. Asimilasyon ve emilme bir topluma sonradan dahil olanların ilişkilerini ve ilişkilerindeki değişim ve değişim eşiklerini ifade etmektedir. Yaklaşım Amerikan toplumuna sonradan dahil olan göçmen grupların iş gücüne katılma ve yerleşik olanlarla aynı olanaklara sahip olma yoluyla tabakalaşma hiyerarşisinde yükselerek ve zamanla kendi kültürlerini yittirerek hâkim olan kültürün içinde eriyebileceklerini öngörür. Ancak asimilasyon teorisi, asimilasyona dönük politikaların demokratik olmaması ve kavramın ideoloji yüklü olması gibi nedenlerle araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir (Erder, 2020: 21-23).

1950'lerden itibaren asimilasyoncu yaklaşımlar reddedilmeye ve çok kültürlülük yaklaşımları önem kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte, topluma sonradan dahil olan yabancı grupların asimilasyonu yerine onların bütünleşmesi için teorik bir çıkış yapan Andrew M. Greeley'in Kültürel Entegrasyon Modeli önemlidir. Greeley teorisinde entegrasyon sürecinin aşamalarını şöyle tanımlamaktadır; İlk aşamada kültürel şok yaşayan göçmenler organize olma ve kimlik bilinci gelişimi yaşamaktadır, ikinci aşamada yaşanan gelişme ve değişimlerle asimilasyon süreci

başlamaktadır. Böylece göçmenler kendi geçmişlerini ve ait oldukları etnik grubu sorgular hale gelmektedir. Son aşama ise bu süreçleri takip ederek uyumun gerçekleştiği aşamadır (Greeley, 1971: 53-59).

Berry (2005, 704) ise insanların asimilasyon, entegrasyon, ayrışma (separation) ve marjinalleşme yoluyla kültürleştiklerini belirtirler. Kültürleşme; farklı kültürlere sahip grupların sürekli ve doğrudan ilişki içerisinde olmalarıyla her iki grubun ya da daha fazla sayıda grubun orijinal kültürel özelliklerinde değişikliklerin ortaya çıkmasıdır. Bu yönüyle kültürleşme kültürel değişimin daha geniş kapsamda sadece bir boyutu olarak ele alınmakta ve kültürleşmenin bir evresi olan “asimilasyon” kavramından ayrılmaktadır (Linton vd., 1936: 149-152; Berry, 2005: 697-704).

Entegrasyon süreci hem göç eden bireyler için hem de göç edilen yerdeki topluluk için farklı sonuçları barındırmaktadır. Bu süreçte göçmenler, yeni yerleşimlerine adapte olmaya odaklanırken, ev sahibi toplumun üyeleri ise bu değişimi özümseme ya da hazmetme gibi reflekslere yönelmektedirler. Farklı etnik köken ve kültürel değerlere sahip birey ve toplumların bir arada yaşama durumu, dışlama ya da istememe türünden agresif eğilimler gibi çok boyutlu süreçleri barındırmaktadır (Gayırmal ve Gündoğmuş, 2022: 561). Entegrasyon sürecinde göçmenlerin yaşadıkları sosyal dışlanmalar bu süreç için önemli olan bir başka konudur. Avrupa Birliği sosyal dışlamayı, göç sonrasında bireylerin ya da grupların yaşadıkları toplumlara tam ya da kısmi entegrasyonunu engelleyen süreçler olarak tanımlamıştır.

Sosyal dışlanma, ilk olarak Fransa’da 1970’li ve 1980’li yıllarda görülen işsizlik ve yoksulluk çeken grupların dışlanmasını ifade etmek için kullanılmıştır (Lister, 2004: 75’den akt; Dedeoğlu ve Gökmen, 2011: 19). Yoksulluk ve işsizlikle beraber sosyal dışlama, kapsamı daha geniş olarak; sosyal bağların kopması, mevcut hizmetlere erişimin ve dahil olunan toplumda dayanışma ve katılımın azalmasıyla bağlantılı bir süreç olarak da değerlendirilmektedir (Silver, 2004: 535- 538).

Sosyal dışlanma kavramı, Avrupa’da; sosyal marjinalleşme, yeni yoksulluk, politik dışlanma, kabul edilebilir en düşük yaşam standartlarından dışlanma, ırkçılık ve toplumsal cinsiyeti de kapsayan kültürel dışlanma, aileden ya da toplumdan

dışlanma, uzun süreli yoksulluk, ekonomik dışlanma ve işgücü piyasalarından dışlanma gibi dışlanma çeşitleriyle eşanlı kullanılmaktadır. Öyle ki çok boyutlu bir kavram olarak sosyal dışlanma, düşük ücretli çalışan yoksulları ifade etmekten coğrafi olarak bireylerin yer aldıkları toplumda politik, kültürel, ekonomik olarak çeşitli aktivitelere katılamama durumlarını ifade etmeye kadar geniş kapsamda kullanılmaktadır (Peace, 1999: 397; Peace, 2001: 22-28)

Göçmenlerin yeni yerleştikleri ülkelerde entegrasyon süreçleri hem uyum hem de dışlanma açısından toplumsal cinsiyetle yakından ilişkilidir. Nitekim yapılan çalışmalarda göçmen kadınların entegrasyon süreçlerinde göçmenlik konuları, mensup oldukları milliyetleri ve toplumsal cinsiyetleri nedeniyle birden çok dışlamalara maruz kaldıkları görülmektedir. Kadınlar göç ettikleri yabancı toplumlarda birçok tehlikeye ve tehdiye maruz kalmakta ve sosyal dışlanmanın toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel bütün alanlarından farklı şekillerde etkilenmektedirler, kadınlar bu süreçte sosyal dışlanma durumunu erkeklerden farklı olarak daha yoğun ve baskıcı bir biçimde yaşamaktadırlar (Anthias, 2012: 107; Kofman, 2005: 29-45).

Göçmenlerin yeni yerleştikleri ülkelerde yeni bir toplumsal çevrede, farklı toplumsal yaşam biçimleri ile etkileşime girmeleri toplumsal cinsiyet ilişkilerinde değişiklikler meydana getirebilir. Fakat cinsiyet eşitsizliklerinin yaşanmaya devam etmesi de olasıdır. Connell (1987: 72-73), bu biçimde yaşanan kısmi değişimleri “yeniden inşa” olarak kavramsallaştırmıştır. Bu süreç göç eden bireylerin uyum süreciyle iç içe ve etkileşim içerisindedir. Örneğin zorunlu göçlerden sonra ülkelerini terk ederek yabancı bir ülkeye yerleşen göçmen erkekler sosyal uyum ve çevreye entegrasyon süreçlerinde iş bulamama, evine para getirememe, göçten önce sahip olduğu toplumsal statüsünü kaybetme, ailesinin koruyup kollayamama”iyi bir aile reisi” olamama gibi sorunlar yaşayarak bunalıma girebilmektedir. Erkeklerin göçten sonra iş bulamama, eğitim, evlilik ve aile sorumlulukları çerçevesinde erkeklik kimliğini yeniden oluşturmada zorluklar yaşadığı ve bu maddelerden birinin eksik olmasının erkekliğin onaylanmaması anlamına geleceği gözlemlenmiştir (Mespadden ve Moussa, 1999 aktaran: Akis, 2016: 395). Göç sürecinde geleneksel rollerini yerine getirmekte zorlanan erkeklere karşılık kadınlar daha fazla mekânsal hareket ve

ekonomik özgürlüğün mümkün kıldığı yeni olanaklara kavuşurlar (Şeker ve Uçan, 2016: 204). Bu yönlü değişimler kadınlar için göçün avantajlarından olabilmektedir. Örneğin göç süreciyle ücretli çalışma yaşamına katılan göçmen kadınların özerklik ve özgürlük kazanmaları söz konusu olabilmektedir (Adiloğlu, 2018: 259). Göç süreciyle beraber kadın hane reisi sayılarında artışlar görülmektedir. Bu süreçte geleneksel geniş ailenin gücünün azalması bir yandan kadınların sorumluluklarını arttırırken bir yandan da kadınlar üzerindeki ataerkil denetimin azalması anlamına gelmektedir (Buz, 2006: 30).

Bireylerin zorunlu göçlerden sonra kazandıkları mültecilik deneyimleri entegrasyon sürecine verdikleri tepkilerle ilgilidir. Bireylerin ülkelerine geri dönme konusunda bile cinsiyetler arasında farklı tepkiler doğurması söz konusudur. Toplumsal cinsiyet ilişkileri kadınların ve erkeklerin entegrasyon sürecinde olduğu gibi çocukların ve LGBTİ bireylerinin entegrasyon sürecinde de belirleyici olmaktadır (Akis, 2016: 396).

3. SURİYE'DEN TÜRKİYE'YE ZORUNLU GÖÇ

Türkiye küreselleşmenin etkisiyle son yıllarda çeşitlenen göç tiplerine tanıklık etmekte ve Türkiye'nin uluslararası göçteki konumu değişimler geçirmektedir. Özellikle çevresindeki ülkelerde yaşanan siyasi istikrarsızlık ve savaşlar Türkiye'nin uluslararası göçteki konumunun değişmesinde rol oynamaktadır. Uluslararası göçte göç veren ülke konumunda olan Türkiye son yıllarda hem bir geçiş ülkesi hem de hedef ülke haline gelmiştir. Emek göçünde de hedef ülke haline gelmiş olan Türkiye aynı zamanda kadın göçünde de hedef ülke haline gelmiştir. 2011 yılında Suriye'den gerçekleşen zorunlu göç sonucu ise Türkiye zorunlu göçte hedef ülke konumuna gelmiştir.

Türkiye ile sınır komşusu olan Suriye'de 2011 yılında mevcut siyasi iktidar ve siyasi iktidar karşıtı gruplar arasında yaşanan çatışmalı ortamın giderek bir iç savaşa dönüşmesi ülkedeki insanların yaşamlarını kurtarmak amacı ile zorunlu göç etmelerine neden olmuştur. Suriye'de savaşın başladığı ilk andan itibaren ve aralıklı olarak yıllar içinde, insanlar yaşamlarını tehdit eden çatışmalı ortamları terk ederek zorunlu göç etmişlerdir. Türkiye bu zorunlu göçte hedef ülke konumuna gelerek günümüzde 3,7 milyon Suriyeli göçmene ev sahipliği yapmaktadır (UNHCR, 2022).

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Türkiye'nin Uluslararası göçteki durumuna yer verilecektir. Türkiye'nin göç politikaları kapsamında Suriyeli göçmenlerin hukuki statüleri açıklanacaktır. Böylece zorunlu göçün bir örneği olan Suriyelilerin Türkiye'ye gerçekleştirdikleri göç, iki ülke arasındaki ilişkiler ve sosyal ağlar dikkate alınarak ele alınacaktır. Benzer şekilde bu bağlamda Mardin ilindeki Suriyeli göçmenler ele alınacaktır. Son kısımda ise kadın göçünde hedef ülke haline gelen Türkiye'de mevcut göç politikaları dikkate alınarak Suriyeli kadınların zorunlu göç sonrası ücretli çalışma yaşamında karşılaştıkları toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ele alınacaktır.

3.1. Uluslararası Göçte Türkiye'nin Konumu

Türkiye kuruluşundan beri tanıklık ettiği uzun bir uluslararası göç tarihine sahiptir. Tarihsel sürecine bakıldığında bu göçler kuruluşunun ilk dönemlerinde Osmanlı Devleti topraklarında kalan Türk ve Türk kültürüne bağlı kitlelerin gerçekleştirdiği göçlerle başlayan bir süreç görülmektedir (Adıgüzel, 2016: 79). Uluslararası göçteki durumu belli dönemler halinde ele alınan Türkiye'nin göç tarihi ulus-devlet anlayışını koruma politikası temelinde şekillenmiştir. Son yıllarda küresel göç hareketlerinden etkilenen yapısı da bu temelde yapılan değişiklikler bağlamında şekillenmektedir.

Bu çerçevede, 1923 ve 1950 yılları arasında gerçekleşen göçler ulus-devlet inşasının temellerinin atıldığı dönemdir. Bu dönemde bir yandan Osmanlı topraklarında kalan, Türk soyundan ve Müslüman olan göçmenlerin Türkiye'ye göçü sağlanırken bir yandan da Türk ve Müslüman olmayanların ülke dışına göçü sağlanmıştır (İçduygu vd., 2014: 52-54). 1923 yılında Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesi ve 1930'larda Bulgaristan ve Romanya ile karşılıklı anlaşmalar dahilinde gerçekleşen bu göçler aynı zamanda Türkiye'ye yönelik gerçekleşen düzenli göçleri tanımlamaktadır (Adıgüzel, 2016: 80). Türkiye'nin uluslararası göçteki durumunda belirleyici olan ve düzenli göçlerin gerçekleştiği bir diğer dönem, 1950-1980 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönem, Türk ve Müslüman olmayan nüfusun ülke dışına ve Türk ve Müslüman olanların ise ülke içine göçlerinin hızla arttığı, ulus-devlet inşasının yerel olarak yerleştiği bir aşamayı kapsamaktadır. Bulgaristan ve Yugoslavya'dan Türk ve Müslümanların ülke içine, Müslüman olmayanların ülke dışına gerçekleştirdiği göçlerle bu dönemde Türkiye nüfusunun iyice homojenleştiği söylenebilir.

1950-1980 yılları arasındaki dönemde, içindeki bir başka önemli nokta ise ilk defa Türk ve Müslüman nüfusun ülke dışına göçlerinin gerçekleşmesidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ülkelerinin ekonomik düzenlemeler kapsamında başka ülkelerin işgücüne başvurmaları ile Türkiye 1960 yılında başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesine göçmen işçi göndermiştir. 1970'li yıllardan itibaren ise Türkiye'den Avustralya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi

Avrupa dışındaki ülkelere geçici işçi göçleri başlamıştır. Bu sürecin devam etmesiyle birlikte Türkiye uluslararası göç rejiminde “göç veren” ülke konumuna gelmiştir (İçduygu vd., 2014: 55-58).

1980’li yıllardan itibaren Türkiye’nin uluslararası göç rejimindeki konumu “göç veren” ülkeden “göç alan” ve “transit” ülke konumuna doğru değişmeye başlamıştır. Bu yıllardan itibaren Türkiye’ye Türk ve Müslüman olanların dışında ilk defa “yabancılar” göç etmeye başlamıştır (Deniz, 2014: 197). Bu yıllardan itibaren Türkiye’ye yönelik gerçekleşen göçler düzensiz göçlerdir. Türkiye, küreselleşme, liberal ekonomik gelişmeler, Türkiye’nin göç güzergâhları üzerinde bulunan coğrafi konumu nedenleriyle çevresindeki ülkelerde yaşanan iç savaş ve çatışmalardan kaçan göçmenler için hem “hedef ülke”, hem de göçmenlerin Avrupa’ya geçmek için tercih ettiği “transit” ülke konumuna gelmiştir. 1990’lı yıllarda Türkiye, ülkelerindeki iç savaş ve çatışmalar nedeniyle Pakistan, Afganistan, Irak, Bangladeş, İran ve Filistin gibi Asya ülkelerinden gelen göçmenler ve 2000’li yıllardan sonra Sudan, Somali, Moritanya, Eritre gibi Afrika ülkelerinden yasadışı yollarla gelen göçmenler için transit ülke haline gelmiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ise dağılan ülkelerde yaşanan işsizlik ve yoksullaşma nedeniyle göç edenler için Türkiye emek göçünde hedef ülke haline gelmiştir (Adıgüzel, 2016: 83-89).

2011 yılından günümüze kadar, Suriye’den Türkiye’ye gerçekleşen zorunlu göç Türkiye’nin Uluslararası göçteki konumunun hedef ülke ve transit ülke olmasının pekişmesine yol açarken Türkiye’deki göç politikalarında farklılıklar yapılmasını önemli derecede etki etmiştir. 2011 yılında, “Arap Baharı” olarak adlandırılan ve Kuzey Afrika’dan diğer Ortadoğu ülkelerine yayılan demokrasi ve baskıcı rejimlerin değişmesi talebiyle başlayan toplumsal halk hareketleri Suriye’yi de etkilemiştir. Bunun sonucu olarak 2011 yılının Mart ayında ortaya çıkan çatışmalar, uzun yıllar sürecektir ve büyük yıkımlar yaratan bir iç savaş ortamını doğurmuştur (Gök, 2019: 88). Suriye’de insani krizin büyümesiyle, Nisan 2011’de Türkiye’ye kitleler halinde göçler gerçekleşmeye başlamıştır. Böylelikle ilk defa Suriyeli göçmenlere verilen “geçici koruma” statüsü, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile 1 Nisan 2013 tarihinde Resmî Gazete ‘de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Adıgüzel, 2016: 89).

3.2. Geçici Koruma Kapsamında Suriyeliler

Suriye’de Beşer Esad yönetimindeki iktidar güçleri ile demokrasi talebinde bulunan iktidar karşıtı muhalifler arasında yaşanan çatışmalar kısa bir süre içerisinde yüz binlerce insanın hayatını kaybetmesine, milyonlarca insanın hayatta kalma mücadelesi ile ülkesini terk etmek zorunda kalmasına neden olmuştur. 2011 yılında nüfusu 21 milyonun biraz üstünde bir sayıyı gösteren Suriye’de, savaşın etkisiyle 6 milyondan fazla insan yaşamını kurtarmak amacıyla ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Suriye’de on yıldır süren iç savaşın etkisiyle hala yaklaşık 13 milyon insanın mağduriyeti devam etmektedir (UNHCR, 2022).

Günümüzde Suriyeli göçmenlerin sayısı, Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (BMMYK) ’nin Mart 2022 verilerine göre dünya genelinde 5.721.883’e ulaşmıştır. Bu verilere göre Suriyelilerin göç ettiği ülkelere göre dağılımı şu şekildedir: Türkiye, 3 milyon 763 bin 565 kayıtlı Suriyeli göçmeni barındırarak en fazla Suriyeli göçmene ev sahipliği yapan ülke sıralamasındadır. Geriye kalan göçmenleri ise Lübnan, 839.788 Ürdün 674.268, Irak 256.861, Mısır 138.853 sayılarıyla paylaşmaktadır (UNHCR, 2022).

Türkiye, Suriye’de yaşanan savaşın ilk anlarından itibaren Suriyeli göçmenlere yönelik “Açık Kapı” politikası izleyerek sınır kapılarını açmıştır. Kısa süre için ciddi sayılara ulaşan Suriyeli göçmenler Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı bünyesinde sınır kentlere kurulan barınma merkezlerinde korunmaya alınmıştır. Göç eden Suriyelilerin bir kısmı barınma merkezlerine yerleşirken kalanlar Türkiye’deki akrabalarının yanına ya da kendilerinin kiraladıkları evlere yerleşmişlerdir. Türkiye, Suriye’deki savaşın kısa bir süre içerisinde biteceği ve göçmenlerin ülkelerine geri gönderileceği düşüncesiyle politikalarını şekillendirerek Suriyeli göçmenleri ilk aşamalarda “misafir” olarak tanımlamıştır (Topal, 2015: 6-7).

Türkiye, Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair 1951 Cenevre Sözleşmesini coğrafi sınırlama ile kabul ederek Avrupa konseyine üye olmayan ülkelere göç edenlere mülteci statüsü vermemektedir. Ancak başta 1991

yılında Kuzey Irak'tan Türkiye'ye yapılan yoğun göçler ve Türkiye'nin giderek transit ülke konumuna gelmesi göç mevzuatında yenilikler yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu duruma yönelik, Türkiye'de uluslararası düzenlemeler göz önünde bulundurularak 1994 İltica ve Sığınma Yönetmeliği kabul edilmiştir. Böylece Avrupa ülkelerinden gelen göçmenler “mülteci” Avrupa dışındaki ülkelere gelen göçmenler ise “sığınmacı” şeklinde kabul edilmiştir (Topal, 2015: 9- 10). İçduygu (2010: 32-33), göç mevzuatındaki bu değişiklikleri Türkiye'nin, aldığı yoğun göçler ve Avrupa Birliği'ne uyum sürecine ayak uydurma kapsamında değerlendirerek önceden Türk ve Türk kültürüne bağlı olanların göçü ile sınırlı olan göç politikasında köklü bir değişiklik yapmadığını ve ulus-devlet anlayışının bu dönüşümlere rağmen korunmaya devam edildiğini belirtmektedir.

Türkiye, Avrupa Birliği üyelik müzakerelerinde gündeme gelen en önemli konulardan olan “göç ve iltica alanındaki uygulamalar” konusunda da düzenlemeler için adımlar atmıştır. Böylelikle 2013 yılı Nisan ayında 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) yürürlüğe girmiştir. Kanun kapsamında İçişleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulması ve uluslararası göç alanında düzenlemelerin yapılması sağlanmıştır. Suriye'deki savaşın yıllar geçmesiyle son bulmayışı ve Türkiye'deki göçmenlerin geri dönüşünün yakın zamanda mümkün olmayışı Suriyelilerin statüsüne ilişkin düzenlemeleri gerekli kılmıştır. Bu gereklilik çerçevesinde Suriyeli göçmenler özelinde Ekim 2014'te Geçici Koruma Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir (İçduygu ve Özçürümez, 2020: 3).

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 91. maddesine göre, geçici koruma: “ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirilmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma” olarak tanımlanmıştır (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2022). Geçici koruma kapsamına giren Suriyeliler “Geçici Koruma Kimlik Belgesi” ile sosyal ve hukuki işlemlerini gerçekleştirme hakkını elde etmişlerdir. Geçici koruma kimlik belgelerinde geçici kimlik numaraları bulunan Suriyeli göçmenlere yönelik barınma,

sağlık, eğitim hizmetlerinden faydalanma hakkı verilmiştir. Aynı zamanda Suriyelilerin geçici koruma kapsamında iş edinme, elektronik yollarla iletişim kurma gibi haklardan yararlanmaları sağlanmıştır. Ancak geçici koruma kapsamındaki Suriyeli göçmenler kayıtlı oldukları kentlerde ikamet etmek zorundadırlar. Fakat gerekli durumlarda geçici izin belgesi olarak Türkiye içinde seyahat etme hakları bulunmaktadır (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2022).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 29 Ekim 2021 tarihinde 31643 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile ‘Genel Müdürlük’ statüsünden ‘Başkanlık’ statüsüne yükseltilmiş ve bu kapsamda “T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü” ismi “T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı” olarak değiştirilmiştir. Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre günümüzde geçici koruma kapsamında barınma merkezlerinde, 51.196 kayıtlı Suriyeli göçmen bulunmakta iken barınma merkezleri dışında 3.696.538 Suriyeli göçmen yaşamını devam ettirmektedir. Kayıtlı Suriyeli göçmenler erkek ve kız çocukları da dahil edilerek, 1.730.967 kadın, 2.016.767 erkek olmak üzere demografik bir tablo çizmektedir. Türkiye’den göç ederek başka ülkelere geçiş yapan göçmen sayısı ise 18.341 kişidir (Türkiye Göç İdaresi Başkanlığı, 2022).

3.3. Türkiye-Suriye Arasındaki İlişkiler ve Sosyal Ağlar

Suriye’de yaşanan çatışma ve iç savaş ortamı bireyleri yaşamlarını kurtarmak amacıyla ilk anlardan itibaren zorunlu göçe maruz bırakmıştır. Bu zorunlu göçün ilk dalgası Suriyelilerin Türkiye ve Lübnan gibi sınır komşuluğu olan ülkelere sığınmasıyla gerçekleşmiştir. İkinci dalga ise bireylerin göç ettikleri ülkelere Avrupa’ya doğru gerçekleşmiştir (Akcılı ve Kutlay, 2015: 2-3). Suriye’den gerçekleşen zorunlu göçte Türkiye’nin hedef ülke konumuna gelmesinde Suriye ile sınır komşuluğu kadar iki ülke arasındaki ilişkiler ve bu temelde gelişen sosyal ağlarda önemlidir. Öyle ki Türkiye’nin 877 km’lik en uzun kara sınırı Suriye ile arasındaki sınırdır. İki ülke arasındaki sınır Hatay Kilis, Şanlıurfa, Mardin kentlerini ve Şırnak kentinin bir kısmından geçmektedir. Türkiye ve Suriye 1516 yılından beri Osmanlı hâkimiyetinde yaklaşık dört yüz yıl birlikte yaşamış ve 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşması ile iki ülke arasındaki sınır belirlenmiştir (Yılmaz,

2018: 18).

Türkiye ve Suriye arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler Hatay sorunu ile başlamıştır. Hatay'ın Türkiye topraklarına sonradan katılması ve Suriye'nin haritalarında Hatay'ı kendi toprakları gibi göstermesi iki ülke arasındaki sorunların başlangıcı olmuştur. Suriye ve Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde farklı kutuplarda yer almasıyla yaşanan gerginlikler, 1957 krizi olarak yaşanan bir başka siyasi sorundur. Öte yandan Türkiye'nin Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP) dahilinde Fırat ve Dicle Nehirlerinden gelen sularla barajlar kurma girişimi Irak ve Suriye'nin tepki vermesine ve Türkiye ile Suriye arasında uzun yıllar süren su sorununa neden olmuştur (Gök, 2019: 80-83).

Türkiye ve Suriye'nin sınır komşuluğu, iki ülke arasındaki ilişkiler ile kültürel benzerlikler Suriye'de yaşanan çatışma ve iç savaş ortamı nedeniyle zorunlu göç eden Suriyelilerin Türkiye'yi tercih etmesinde önemli etkenler olmuştur. Afet ve Acil Durumu Başkanlığı (AFAD) 2017 yılı, "Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması" raporunda kamplarda kalan Suriyelilerin %90'ı, kamp dışında yaşayan Suriyelilerin %78'i güvenlik/hayati tehlike nedeni ile göç ettiklerini belirtmişlerdir. AFAD'ın verilerine göre Suriyeli göçmenlerin yaklaşık olarak yarısı başka ülkeye göç etmek yerine Türkiye'ye göç etme nedenlerini ulaşım kolaylığı olarak ifade etmişlerdir. Sınırların yakınlığı ve ulaşımın kolay olmasının yanında rapora göre, Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye göç etmelerinde "dini nedenler" ve "Türkiye'ye güvenme" öne çıkan nedenler arasındadır (AFAD, 2017: 32-33).

Öte yandan, yapılan bir çalışmada Halep bölgesinden göç eden Suriyelilerin Kilis ve Gaziantep'e yerleşmelerinde iki ülke arasında önceden kurulan tarihsel kültürel ve iktisadi bağların etkili olduğu görülmektedir (GANTEP, 2017). Başka bir çalışmada ise Haseki ve Şenyurt (Derbesiye) bölgelerinden gelen göçmenlerin Mardin'e yerleşmelerinde coğrafi yakınlıkla beraber akrabaları ve yakınlarının Mardin'de bulunmalarının etkili olduğu (Özkarlı, 2015: 185) görülmektedir.

Yılmaz (2018: 18-19), kendi çalışmasında Türkiye ile Suriye arasındaki kültürel benzerlikler ve akrabalık bağlarına değinerek Suriyelilerin zorunlu göçte

Türkiye'yi hedef ülke olarak seçmesini bu etkenlere bağlı olarak açıklamıştır. Suriye ile sınır komşusu kentler olan Hatay, Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin'de yaşayan Arap, Türkmen ve Kürt aşiretlerinin ve ailelerin yakın akrabaları Suriye'nin Halep, İdlip, Kobani, Rakka, Kamışlı, Haseki bölgelerinde ikamet etmektedir. Sınırın iki tarafındaki aileler giyim kuşamdan, yemek kültürüne, mimariden sanata, müzikten folklorla, anma ve eğlenme merasimleri gibi birçok kültürel ritüele kadar ortak bir hafızayı paylaşmaktadır (Kaya, 2017'den akt, Yılmaz, 2018: 19).

Görüldüğü gibi Suriye ve Türkiye arasında kurulan sosyal ağlar uluslararası zorunlu göçte ilişkiler ağı/sosyal ağlar teorisine göre anlamlı sonuçlar göstermektedir. Suriye'de yaşanan iç savaşın etkisiyle göç etmek zorunda kalan milyonlarca Suriyeli, tarihsel, kültürel, soydaşlık, akrabalık, arkadaşlık ağları ile bağlı olduğu sınır komşusu Türkiye'yi zorunlu göçte hedef ülke olarak seçmişlerdir.

3.4. Mardin'deki Suriyeliler

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan Mardin, yaklaşık olarak 9 bin kilometrekarelik yüzölçümüne ve 800 bin civarı nüfusa sahiptir. Mardin'inin güneyinde Suriye Devleti, batısında Şanlıurfa, kuzeyinde Diyarbakır ve Batman, kuzeydoğusunda Siirt ve doğusunda Şırnak bulunmaktadır. Mardin; Artuklu, Dargeçit, Derik, Kızıltepe, Mazıdağı, Midyat, Nusaybin, Ömerli, Savur ve Yeşilli ilçelerine sahip farklı etnik köken ve dini inançların bir arada yaşadığı kenttir(Apak, 2018: 336). Mardin'de Arap, Süryani, Kürt, Türk, Müslüman ve Hıristiyan gibi farklı din ve etnik kökenler birlikte yaşamaktadır (Yılmaz, 2018: 20). Benzer biçimde savaştan önce Suriye de Arap, Kürt, Türkmen, Ermeni ve Çerkez gibi etnik kökenler ile Müslüman ve Hıristiyan gibi farklı dinlerin bir arada yaşadıkları bir ülkeydi (AFAD, 2017: 20). Bu benzerlikler ve Suriyeliler ile Mardinliler arasındaki akrabalık bağları, Suriyelilerin göç etmek için Türkiye'yi seçmesinde etken olduğu gibi Suriyeli göçmenlerin Mardin kentine yerleşmeyi seçmesinde de etken olmuştur (Özkarslı, 2015: 185; Yılmaz, 2018: 20; Apak, 2018: 341-342). Öyle ki Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki kentlere göre dağılımına bakıldığında Mardin %10,61 oranıyla 91.574 kayıtlı Suriyeli göçmen ile önemseneyecek yoğun bir göçmen nüfusa sahip olduğu söylenebilir (Türkiye Göç

İdaresi Başkanlığı, 2022).

Mardin kenti ve Suriye arasında bulunan iki sınır kapısından, Nusaybin’de bulunan Girmeli Sınır Kapısı ile Suriye’nin Kamışlı kenti ve Şenyurt’ta bulunan Şenyurt Sınır Kapısı ile Suriye’nin Derbesiye yerleşim merkezi komşudur. Suriye’de yaşanan çatışma ve iç savaş nedeniyle Aralık 2011 yılında Nusaybin’de bulunan Girmeli Sınır Kapısı kapanmış, 1980 yılından beri kapalı olan Şenyurt Sınır Kapısı ise ülkesine dönmek isteyen Suriyeliler için yeniden açılmıştır (Apak, 2018: 339). Suriye iç savaşının ilk yıllarında Mardin’in ilçelerinde, Suriyeli göçmenlerin barınma ihtiyacını karşılamak üzere; 2013 yılında Midyat ilçesinde, 2014 yılında Nusaybin ilçesinde ve 2015 yılında Derik ilçesinde açılan geçici barınma merkezleri yıllar içinde kapanmıştır. Suriyeli göçmenlerin bir kısmı ülkelerindeki güvenli bölgelere, bir kısmı Türkiye içinde başka illerdeki barınma merkezlerine gönderilmiştir. Kalan Suriyeli göçmenler ise Mardin’ de kendi gelirleri ile karşıladıkları konutlara yerleşmişlerdir. Geçici barınma merkezlerinin kapatılması ile beraber Suriyeli göçmenler yerel halk arasındaki dil benzerlikleri ile akrabalık bağları gibi etkenler aracılığıyla kent yaşamına kolay ulaşabilmeleri Suriyeli göçmenlerin Mardin’de kent merkezinde yaşamayı tercih etmelerindeki etkenlerden olmuştur (Apak, 2018: 341-342).

3.5. Suriyeli Göçmen Kadınların Türkiye’de Çalışma Yaşamı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri

Türkiye’nin uluslararası göçteki konumu son yıllarda kadın göçünde de hedef ülke olması ile bir dönüşüm yaşamıştır. Bu göçler “mekik göç” olarak, kadınların genellikle ticaret yapmak ya da belli bir süre çalışmak amacıyla geldikleri göç akımlarıyla görülmeye başlamıştır. 2000’li yılların ortalarından itibaren ise Türkiye’de kadın göçünde çeşitlilik görülmeye başlanmıştır (Coşkun, 2016: 93-94). 1990’lı yıllarda Sovyet ülkelerinin dağılması ve Doğu Avrupa’daki rejimlerin yıkılması sonucu bu ülkelere çok sayıda kadın seks işçisi olarak göç etmiştir. Bu yıllarda, “bavul ticareti” ile başlayan kadın göçmenlerin ekonomik aktiviteleri seks işçiliğinin yanı sıra ev içi ve bakım hizmetleri gibi diğer enformel sektörlere de yayılmış ve artış kazanmıştır. Bu sektörler seks işçiliğiyle beraber ev işleri, yaşlı ve

bebek bakımı hizmetleri (Adıgüzel, 2016: 90), imalat atölyeleri, turizm ve eğlence (Toksöz ve Ünlütürk, 2012: 103-104) gibi sektörlerdir.

Türkiye’de düzensiz göçün iş gücü piyasalarında enformel sektörlerde çalışan göçmenler üzerinden açıklanması benzer biçimde kadınların da enformel sektörlerde “belgesiz” olarak çalışması ile açıklanmaktadır (Dedeoğlu ve Bayraktar, 2018: 31). Göçmen kadınların çalıştıkları sektörler farklı olsa da ortak özelliği kayıt dışılık ve güvencesizliktir (Coşkun, 2016: 94; Dedeoğlu ve Bayraktar, 2018: 31). Coşkun (2016: 94), kadınların enformel sektörlerde “belgesiz” çalışmasını Türkiye’nin mevcut göç politikalarındaki göçmenlere yönelik vize rejimi ve çalışma ile ilgili düzenlemelerinden kaynaklanan “kağıtsızlık” olarak açıklamıştır. Türkiye’ye gelen göçmen kadınların vize sürelerinin sona ermesinden sonra kalmaya devam etmeleri birçoğunun “kâğıtsız” olarak güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalışmasına neden olmaktadır. Filipin, Asya Pasifik ülkelerinden gelen kadın göçmenler gibi Irak, İran, Afganistan ve Sahra-Altı Afrika ülkeleri gibi ülkelere gelen kadınlar için de aynı durum söz konusu olmaktadır (Coşkun, 2017: 1304). Göçmen kadınların, güvencesiz işlerde çalışmaları Türkiye’nin göç politikalarındaki kısıtlayıcı düzenlemelerin yanında, toplumsal cinsiyete dayalı işlerde kötü koşullarda çalışmayı kolaylıkla kabul etmeleri ve düşük ücretli, itaatkâr, hızla tüketilen bir iş gücünü oluşturmaları nedeniyle işverenler tarafından tercih edilmeleriyle de ilişkilidir (Coşkun, 2017: 1304- 1305).

Zorunlu göç sonucu Türkiye’ye yerleşen geçici koruma kapsamındaki Suriyeli göçmen kadınların çalışma durumuna bakıldığında ise çalışma izinlerinin getirdiği kısıtlamalar nedeniyle kayıt dışı, güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalıştıkları görülmektedir. Geçici koruma kapsamına giren Suriyelilerin işgücü piyasalarına erişimi yasal düzenlemeler ile sağlanmıştır. Bu düzenlemelere göre, 2016 yılı Ocak ayında yürürlüğe giren “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik”e göre çalışma izni sahibi olması gereken geçici koruma kapsamındaki yabancılar, geçici koruma statüsüne sahip olduktan altı ay sonra çalışma iznine başvuru hakkı elde ederler (İçduygu ve Özçürümez, 2020: 71). Geçici koruma statüsüne sahip olan Suriyeli göçmenler, geçici koruma kimlik belgeleri ile ikamet ettikleri kentlerde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’ndan aldıkları

çalışma izni ile çalışma hakkına sahip olurlar. Çalışma izninden muaf biçimde Suriyelilerin çalışabilecekleri alanlar ise mevsimlik tarım işçiliği olarak belirlenmiştir. İşverenler mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştıracakları Suriyeliler için valiliğe bildirim yapmaları koşulu ile Suriyeli göçmenler, çalışma izninde muaf olarak mevsimlik tarımda çalıştırabilirler (Adar, 2018: 19-20). Suriyeli göçmenlerin kendi iş yerlerini açma izinleri ise çalışma izni aldıktan sonra verilmektedir. Çalışma izni alan Suriyeli göçmenler Türk vatandaşları gibi kendi iş yerlerini açma hakkına sahip olmaktadır (İçduygu ve Özçürümez, 2020: 73).

Suriyeli göçmen kadınlar, Suriye'deyken işgücüne katılımları düşük seviyede ve daha çok ücretsiz aile işçileri ve ev kadınları olarak sınıflandırılmışlardır (Dedeoğlu ve Bayraktar, 2018: 32). Türkiye'de Suriyeli göçmenlerin çalışma yaşamına bakıldığında ise kadınların erkeklere oranla çalışma yaşamında sayıca daha az yer aldıkları ve çocuk yaştaki Suriyeli göçmenlerin çalışma yaşamına katılımlarının sayıca fazla oldukları görülmektedir (AFAD, 2014; Mazlum-Der, 2014; ILO, 2020: 7). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 2020 yılı, "Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler" raporundaki verilerine göre, Suriyeli göçmenler arasında erkeklerin %71'i çalışırken 15-65 yaş aralığındaki kadınların %11,2'si çalışmaktadır. Yine bu verilere göre Suriyeli çalışan çocuk sayısı 127.140 olarak tahmin edilmiştir, bu sayının 109.328'i erkek çocuklardan kalan kısmı kız çocuklardan oluşmaktadır (ILO, 2020: 7- 12).

Türkiye'nin neredeyse bütün kentlerine dağılmış Suriyeli göçmenler, Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre en çok İstanbul olmak üzere, yoğunlukla Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa, Adana, Mersin, Bursa, İzmir, Konya ve Kilis kentlerinde yaşamaktadırlar (Türkiye Göç İdaresi Başkanlığı, 2022). Ancak Suriyeli göçmenlerin neredeyse Türkiye'nin her kentinde çalışma yaşamına katıldığı görülmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 2019 yılındaki açıklamalarına göre Türkiye'de 31 bin 185 Suriyeli göçmene çalışma izni verilmiştir. Ancak çalışma izni almış olmak Suriyeli göçmenler için istedikleri yerlerde ve istedikleri işlerde çalışmalarını anlamına gelmemektedir. Suriyeli göçmenler için çalışma izni, istihdam kotası ve çalışma izni alınabilecek kentler gibi çeşitli sınırlamalar getirmektedir (Adar, 2018: 20). Çalışma izninin sınırlı olması, toplumsal

cinsiyet rollerinin etkisi (ILO, 2020: 8; Mazlum-Der, 2014: 41; Kalkınma Atölyesi, 2016: 114) ve Suriyeli göçmen kadınların Türkçe dilini bilmemeleri çalışma yaşamına Suriyeli erkeklerden daha az ve kayıt dışı katılmalarında etkendir (Mazlum-Der, 2014: 41).

Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de iş gücü piyasalarına dağılımına bakıldığında genel olarak üç alanda yoğunlaştıkları görülmektedir. Bu alanlar, Suriyeli göçmenlerin kurduğu ve genellikle Suriyeli işçi çalıştırdığı bağımsız şirketler, yine Suriyeli göçmenlerin bağımsız olarak açtığı iş yerlerinde esnaf ve zanaatkarlık yaptığı alanlar ve bağımlı olarak çalıştıkları inşaat, tarım, sanayi ve ticaret alanlarıdır (Türk Tabipler Birliği, 2016: 41). Suriyeli göçmenler bağımlı olarak çalıştıkları alanlarda çoğunlukla Türk vatandaşların çalışmak istemediği işlerde (ILO, 2020: 14) çalışma izni olmadan kayıt dışı ve vasıfsız olarak düşük ücretlerle, güvencesiz çalışmaktadırlar (Adar, 2018: 13; ILO, 2020:13, Kalkınma Atölyesi, 2016: 53). Suriyeli kadınlar işgücü piyasalarına özellikle, çalışma izinlerinden muaf oldukları tarımsal işgücünde ve hazır giyim, tekstil, imalatı ya da hizmet sektörlerinde (Mazlum-Der, 2014: 41) kayıt dışı olarak katılmaktadırlar.

Suriyeli göçmen kadınların mevsimlik tarım işçiliğine katılımını inceleyen Kalkınma Atölyesi (2016) ’nin hazırladığı araştırma raporu ve Dedeoğlu (2018) ’nun çalışmalarında Suriyeli kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları eşitsizlikler toplumsal cinsiyet temelinde ele alınmıştır. Dedeoğlu (2018: 190) çalışmasında, tarım işçiliğinin kadınların ev içi üretimlerinin bir uzantısı olarak görüldüğünü ve aile içi işletmelerde kadın ve çocukların ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığına dikkat çekmektedir. Suriye’den Türkiye’ye gerçekleşen zorunlu göçün aile temelli bir göç olmasına dikkat çekerek yılın her ayı mevsimlik tarım işçiliğine ihtiyaç duyan Adana Ovası’nda Suriyeli göçmenlerin mevsimlik tarım işçiliğine ailecek katıldıklarını ve kadınların işçiliğinin ne kadar elzem olduğunu belirtmişlerdir. Kadınlar, yeniden üretim faaliyetlerinde azalma olmadan üretim faaliyetlerine de katılarak uzun saatler çalışmaktadırlar (Dedeoğlu, 2018: 191-192; Kalkınma Atölyesi, 2018: 118). Suriyeli göçmen kadınlar tarlalarda çalışırken aynı zamanda ekmek, yemek ve temizlik yapmakta, çamaşır ve bulaşık yıkamakta, çocuk ve yaşlı bakmaktadırlar, erkekler ise tarım işlerine ek olarak alışveriş yapmak ve su taşımak dışında çocukların hastaneye

götürülmesi gibi kamusal alandaki işleri yapmaktadırlar (Kalkınma Atölyesi, 2018: 116). Suriyeli göçmenlerin, çalışma izninden muaf olduğu ve Türkiye’de en fazla çalıştığı alan olan mevsimlik tarım işçiliğine sosyal ağlar aracılığıyla katıldıkları ve Adana Ovası’nda güvencesiz ve düşük ücretlerle çalıştığı görülmektedir (Dedeoğlu, 2018: 191- 195; Kalkınma Atölyesi, 2018: 138). Ev işleriyle beraber tarım işçiliğinde çalışan kadınların iş yükü iki kat artmaktadır. Kadınların sigorta ve sosyal güvenlikten mahrum olmaları ile yetersiz hijyen ve sağlık koşullarında yaşamaları kadınların hayat şartlarını olumsuz etkileyen önemli bir noktadır. Özellikle sık aralıklarla yaşanan gebelik ve doğumlar, tarım alanlarında doğum öncesinde, doğum esnasında ve doğum sonrasında sağlık hizmetlerine erişememek, yeterli ve sağlıklı beslenememek anne ve bebeğin sağlığını riske atmaktadır; bunun sonucunda da hastalıklar hatta ölümler görülmektedir (Kalkınma Atölyesi, 2018: 108).

Kadın ve göçmen olmanın Suriyeli göçmen kadınların çalışma yaşamına katılımlarındaki bir başka etkisi ise taciz, dışlanma, dedikodu ve baskıların üstesinden gelmenin bir yolu olarak ailenin erkek üyelerinin bulunduğu iş yerlerinde çalışmaktır (Körükmez vd., 2020: 19). Özellikle basında “kumalık” nedeniyle “yuva yıkan” kadınlar olarak anılan Suriyeli göçmen kadınlar için bu taciz, dışlanma ve baskılar daha üst düzeye çıkmaktadır (Elmas ve Paksoy, 2020: 199). Taciz ve baskılarla beraber Suriyeli göçmen kadınların, toplumun ahlaki yapısını bozdukları yönündeki düşünceler (Elmas ve Paksoy, 2020: 199; Doğan ve Ünal, 2021: 24) yerel halktan kadınların öfkelerinin hedefinde olmalarına ve suçlu olarak dışlanmalarına neden olmaktadır (Doğan ve Ünal, 2021: 24). Bu durumu, Uçar (2020: 49), “Gaziantep Parça Başlı Emek Piyasasının Suriyeli Kadınları: Emek, Zorunlu Göç ve Şiddet” adlı çalışmasında kadınların emek süreçlerini belirleyen ve kendilerini dış tehditlere karşı koruma adına bir etken olarak belirtmiştir. Aynı zamanda Gaziantep’te evlerinde parça başlı işler yapan Suriyeli kadınların emeklerini eve ve mahalleye kapanarak görünmez kılınmasını, Suriyeli kadınların toplumsal cinsiyet, mülteci karşıtı ve ırkçılık temelinde şekillenen toplumsal ortama karşı hayatta kalma taktiklerinden birisi olduğunu belirtmiştir (Uçar, 2020: 49).

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Türkiye'ye gerçekleştirdikleri zorunlu göç sonucu Mardin kentinde iş yeri açan Suriyeli göçmen kadınların toplumsal cinsiyet kimliklerinde meydana gelen dönüşümleri odak alan bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Nitel araştırmalar, sosyal gerçeğin bireylerin ve olguların etkileşimi ile sürekli yeniden inşa edildiğini savunan yorumlayıcı yaklaşıma dayanmaktadır. Nitel araştırmalar, toplumsal olgu ve olayları, inşa edildikleri toplumsal ve kültürel bağlamı içerisinde, yaşayanların gözünden derinlemesine ve bütüncül olarak anlamaya çalışmaktadır (Gönç Şavran, 2012: 69-70). Çok boyutlu, karmaşık ve dinamik bir yapıya sahip olduğu için göç olgusu ile ilgili araştırmalar, göç eden bireylerin kişisel deneyimlerini, bakış açılarını ve kendi anlatımlarını dikkate almayı gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla göç araştırmalarında uzun süredir kullanılması uygun görülen nitel araştırmalar, göç deneyimini, bu deneyimi yaşayanların bakış açılarından, kendi deneyimleri ve anlatımlarından yola çıkarak ortaya koymayı hedefler. Böylelikle göç olgusuna dair yürütülen nitel araştırma tasarımlarında, göçü gerçekleştirenlerin hayatlarının nasıl etkilendiği, değiştiği, hangi süreçlerden geçtiği ve bütün bunların yeni hayatlarına nasıl yansıdığı araştırılırken kanıtlar değil, kesitler sunulması ve kişisel deneyimlerin yorumlanması esastır (Kümbetoğlu, 2016: 59).

Nitel araştırma yöntemlerinde incelenen olay, olgu veya davranışları yaşayanların gözünden anlamaya çalışması sebebiyle veri elde etme aracı olan görüşme ve gözlem teknik olmakla kalmayıp aynı zamanda yöntemsel bir duruştur (Gönç Şavran, 2012: 76). Araştırmamızda Suriye'den gerçekleştirdikleri zorunlu göç sonucu Mardin kentinde iş yeri açan göçmen kadınların, toplumsal cinsiyet kimliklerinde yaşadıkları değişimi kendi deneyimleriyle aktarmaları, derinlemesine görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları açık uçlu olarak kişilerin tutum ve davranışlarını görmek amacıyla oluşturulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşmeler esnasında göç deneyiminde karşılaşılan farklılıklar

nedeniyle yeni sorular da sorularak araştırmanın veri zenginliği ve analiz derinliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızın verileri, nitel aştırmaların veri analiz tekniklerinden olan betimsel analiz tekniği ile yorumlanmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2016:239)'in belirttiği şekilde, verilerin önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlandığı betimsel analizlerde, görüşülen veya gözlemlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir şekilde okuyucuya sunmak amacı ile doğrudan alıntılara yer verilmektedir. Araştırmada, görüşmeler katılımcıların evlerinde ya da iş yerlerinde yüz yüze yapıldığı için yaşam alanlarını gözleme olanağı oluşmuştur. Böylelikle analizleri daha derinlikli değerlendirme şansı doğmuştur.

4.2. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu, 2011 yılında Suriye’de başlayan iç çatışma ve savaş ortamı nedeniyle Türkiye’ye zorunlu göç eden ve Mardin kentinde iş yeri açan Suriyeli göçmen kadınların ücretli çalışma yaşamına katılımları bağlamında toplumsal cinsiyet kimliklerinde yaşanan dönüşümlerdir.

2011 yılından itibaren Suriye’den Türkiye’ye zorunlu göçler aralıklı olarak sürmeye devam etmiştir. Zorunlu göç süreci hem göç eden Suriye toplumu için hem de ev sahibi Türkiye toplumu için birçok açıdan değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin yaşadıkları sorunlar pek çok açıdan ele alınarak sosyolojik araştırmalara konu olmuştur. Zorunlu göç süreciyle beraber, Suriye’de ataeril bir toplum düzeni içerisinde ev kadını olarak yaşamlarını sürdüren Suriyeli kadınların ücretli yaşamına katılımları ile toplumsal cinsiyet kimliklerinde yaşanan dönüşümler zorunlu göçün değiştirici ve dönüştürücü etkisi olarak araştırmanın odak konusudur.

Göç çalışmaları 1960'lara kadar cinsiyet körü olarak tanımlanan kadının göç olgusunda görünmez kılındığı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Feminist teorinin çalışmalarıyla kadınlar göç yazınında görünür olmaya başlamıştır. Böylece toplumsal cinsiyet bir analiz kategorisi olarak göç teorilerinde yer almıştır. Feminist çalışmalarda kadınların göç yazınındaki konumu ise son yıllarda göçün öznesi olmaya doğru evrilmiştir (Şeker ve Uçan, 2016: 205). Araştırmada toplumsal cinsiyet

perspektifiyle Suriyeli kadınların göç kararından göç sonrası çalışma yaşamı deneyimleri ele alınarak göç deneyimleri işlenmiştir. Araştırmanın odağına aldığı konulardan biri Suriyeli kadınların göç sürecindeki aktif konumlarıdır. Bu bağlamda zorunlu göç sonrası Suriyeli göçmen kadınların gündelik yaşamlarında geliştirdikleri uyum ve direniş stratejilerine odaklanarak kadınların göçteki aktif konumuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Küreselleşme ve neoliberal politikalar eşliğinde göçmen kadın emeğinin tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de konumlanışı ucuz emek gücü olarak toplumsal cinsiyete dayalı işlerde yoğunlaşmıştır. Suriyelilerin zorunlu göçünde hedef ülke olan Türkiye’de Suriyeli göçmen kadınların ücretli iş gücünde konumlanışı bu süreçlerden bağımsız değildir (Coşkun, 2017: 1304-1305). Araştırmanın odağına aldığı bir başka konu zorunlu göç sonrası Suriyeli kadınların ücretli çalışma yaşamına katılımlarıyla toplumsal cinsiyet rollerinin ilişkisidir. Bu odakta Suriyeli kadınların iş yerleri açarak çalışma yaşamına katılım süreçleri gözlemlenmiştir.

Göç süreciyle daha önce ücretli çalışma yaşamına katılmamış kadınların bu imkana sahip olmalarıyla aile içerisinde toplumsal cinsiyet ilişkileri dönüşüme uğramaktadır. Göçten önce kadınlar üzerinde bulunan ataerkil denetimin kırılmalarına uğraması ve kadınların daha fazla özerklik elde etmeleri söz konusu olabilmektedir (Buz, 2006: 31). Bu bağlamda araştırmanın odağına aldığı konulardan biri zorunlu göç süreciyle beraber ücretli çalışma yaşamına katılım imkânı bulan Suriyeli göçmen kadınların aile içerisindeki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşümüdür.

Zorunlu göç sonrası göçmenlerin uyum süreci ile toplumsal cinsiyet kimliğinin dönüşümü arasındaki ilişki araştırmanın odağına aldığı bir başka konudur. Bu bağlamda Suriye’de ev kadını olarak yaşamlarını sürdüren göçmen kadınların zorunlu göç sonrası ücretli çalışma yaşamına katılımları bağlamında toplumsal cinsiyet kimliklerinde yaşadıkları dönüşümlerin uyum süreçleriyle ilişkisi ele alınmıştır.

4.3. Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın amacı Suriye’den Türkiye’ye gerçekleşen zorunlu göç sonucu Mardin kentinde iş yeri açan Suriyeli kadınların göç sonrası toplumsal cinsiyet

kimliklerinde yaşanan dönüşümleri gözlemlemektir. Literatürde Mardin ilinde iş yeri açan göçmen kadınlara yönelik daha önce yapılan araştırma bulunmamaktadır. Bu araştırma toplumsal cinsiyet perspektifinden zorunlu göç sonrası Suriyeli kadınların ücretli çalışma yaşamına katılımlarıyla yaşadıkları değişimleri gözlemlemek açısından önemlidir. Araştırma, zorunlu göçü toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alan çalışmalara, iş yeri açan göçmen kadınların göç deneyimlerini ve zorunlu göçün kadınlık kimliğinin dönüşümüne etkilerini yansıtarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Araştırma, toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı kadınların zorunlu göç sürecini, erkeklerden daha farklı deneyimlediği temelinden hareket etmektedir. Bu temel üzerinden, Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göç sonrası ücretli çalışma yaşamına katılımları bağlamında toplumsal cinsiyet kimliklerinde yaşanan dönüşümleri gözlemlemeyi amaçlamaktadır. Böylelikle araştırmada, Zorunlu göçten önce, zorunlu göç ve iç savaş esnasında ve zorunlu göçten sonra yeniden yerleşme sürecinde kadınların deneyimlerine yer verilmiştir.

Araştırma göç sürecinde kadınların toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklı daha fazla mağduriyetle karşılaştığını ileri sürerek bu göç sürecindeki bu eşitsizlikleri görünür kılmayı amaçlamaktadır ancak bu mağduriyetler karşısında kadınların yalnızca pasif nesnelere olmadıklarına ve göç sürecindeki aktif konumlarına dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Araştırma aynı zamanda Suriye’de ev kadını olarak yaşamlarını sürdüren göçmen kadınların zorunlu göç sonrası iş yerleri açarak ücretli çalışma yaşamına katılımlarını şekillendiren süreci ele almayı amaçlamaktadır. Bu sürecin Suriyeli göçmen kadınların aile içerisinde toplumsal cinsiyet ilişkilerine etkisi araştırmanın bir başka amacıdır.

Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göç sonrası toplumsal cinsiyet kimliklerinde yaşanan dönüşümlerin uyum süreçleriyle ilişkisi araştırmanın bir başka amacıdır. Bu amaçlar doğrultusunda araştırmada Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göçten önceki ve zorunlu göçten sonraki gündelik yaşam pratikleri gözlemlenmiş ve yaşanan değişimler ve dönüşümler tespit edilerek araştırma verileri

analiz edilmiştir.

4.4. Araştırmanın Veri Kaynakları ve Örneklem Seçimi

Nitel araştırmalarda, araştırmalar toplumsal olay ve olguların içinde gerçekleştiği bağlam çerçevesinde birbirinden farklı biçimlerde şekillendikleri varsayımına dayandığı için genelleme amacı taşımaz. Bu nedenle, konusunu anlamaya uygun nitelikte ve araştırma evrenini temsil etmesi beklenmeyen küçük örneklemle çalışılır (Gönç Şavran, 2012: 71-75). Bu araştırmada veri toplanacak kişilere kartopu örnekleme tekniği kullanılarak ulaşılmıştır. Kartopu örnekleme tekniği, araştırmacının bağlantı kurduğu bir kaynak kişiden aldığı bilgiler yardımıyla diğer katılımcıların belirlendiği, tesadüfü olmayan örnekleme biçimidir (Neuman, 2016: 324). Kartopu örnekleme, araştırmacının evrenin büyüklüğünü tam olarak bilmediği ve evren hakkında net bir bilgiye sahip olmadığı veya evrenin bir kaydının bulunmadığı durumlarda kullanılacak yararlı bir yöntemdir (Kümbetoğlu, 2015: 99).

Araştırmada katılımcılara ulaşmak için ilk önce Mardin ilinin Kızıltepe ilçesinde Suriyeli kadınlara Türkçe dil kursu ve dikiş kursu veren bir sivil toplum kuruluşu ile iletişime geçilerek Suriyeli iş yeri sahibi terzi dükkanı sahibi bir göçmen kadına ulaşılmıştır. Böylece bu kadın diğer iş yeri açan Suriyeli göçmen kadınlara ulaşmak için kaynak kişi olarak kullanılmıştır. Mardin kentinin Artuklu ilçesinde ise bir mahalle muhtarı ile görüşülerek iş yeri açan bir kuaför kadın ile iletişim kurulmuştur, kaynak kişi olarak bu kadın aracılığıyla diğer iş yeri açan Suriyeli göçmen kadınlara ulaşılmıştır.

Mardin'in Artuklu ilçesinde 5 Kızıltepe ilçesinde 8 kadına ulaşarak toplam 13 iş yeri sahibi Suriyeli kadınla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, Mardin ilinin Artuklu ilçesinde, Gül, Menderes ve Saraçoğlu Mahalleleri ile Kızıltepe ilçesinde, Turgut Özal, Yeni Mahalle ve İpek Mahallelerinde gerçekleştirilmiştir.

Mardin'in Artuklu ilçesindeki iş yeri sahibi göçmen kadınlar Arapça dilini konuşurken Kızıltepe ilçesinde 1 kadın Arapça dilini diğerleri ise Kürtçe dilini konuşmaktadır. Kızıltepe ilçesinde iş yeri sahibi kadınların bir kısmı Suriyelilere yönelik, Kızıltepe ilçesinde açılan dil kursunda okuma yazma ve Türkçe dilini

öğrenmişlerdir. Kendi imkanları ile Türkçe dilini öğrenmeye çalışan görüşmeci kadınlarla birlikte görüşmecilerin dil öğrenme seviyeleri görüşme boyunca kendilerini ifade edecek düzeyde değildir.

Türkçe sorularla hazırlanmış soru formu ile Arapça ve Türkçe tercümanlar yardımıyla açık uçlu, esnek ve görüşmecilerin katılımına göre yarı yapılandırılmış ve yer yer yeni sorularla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tercüman kullanılmasının katılımcılarla doğrudan ilişki kurulamamasına neden olması araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliği ile ilgili kısıtlılıklar yaratmıştır. Ayrıca iş yeri sahibi Suriyeli kadınlar, daha önce kendileriyle yapılan görüşmelerin sosyal yardım veya sivil toplum kuruluşlarının göçmenlere yönelik uyum programlarına katılım konularında yapıldığını belirterek taşıdıkları bu algıyla yerel halk ile ilişkileri, sosyal dışlamalar ve göçmen olarak yaşadıkları sorunları tam olarak belirtmekten çekinmişlerdir. Yapılan görüşmeler ses kayıt cihazı kullanılarak kaydedilmiştir. Kayıt öncesi araştırmanın etikliği açısından katılımcılardan izin alınmıştır, tüm katılımcılar ses kayıt cihazı kullanılmasına izin vermiştir.

Görüşmeler katılımcıların kendi isteklerine göre iş yerlerinde ya da evlerinde yapılmıştır. Evlerinde görüşme yapılan Suriyeli göçmen kadınlar, dar gelirli kesimin yaşadıkları mekânlarda oturmaktadırlar. İş yerlerinde görüşme yapılan Suriyeli göçmen kadınların iş yerleri de benzer şekilde küçük dükkânlardır ve genellikle Suriyeli göçmenlerin yoğun olduğu ve dar gelirli kesimin yaşadığı mekanlardadır.

5. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ

5.1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Araştırmamıza katılan Suriyeli göçmen kadınlara ait demografik bilgiler tabloda gösterilmektedir. Katılımcı kadınların yaş aralıkları incelendiğinde 30 yaş ile 50 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcılar Türkiye'ye Suriye'nin Derbesiye, Haseki ve Halep bölgelerinden göç etmişlerdir. Eğitim durumları okuma yazma bilmeyen ile ilköğrenim arasında değişkenlik göstermektedir. Dolayısıyla Suriyeli kadınların düşük eğitim seviyesine sahip olmaları iş piyasasına girişlerinde eğitim gerektirmeyen yani kalifiye olmayan meslek seçimlerine neden olmaktadır. Bu bağlamda Suriyeli kadınların iş yerleri genellikle kazançları düşük olan ve kadın müşterilere yönelik hizmet veren terzi, tuhafiyeye, hediyelik eşya ve kuaför dükkanlarıdır.

Tablo 5.1. Katılımcılara Ait Demografik Tablo

Katılımcılar	Yaş	Eğitim	İş Yeri	Bölge
Katılımcı1	42	Okur-yazar Değil	Terzi	Derbesiye
Katılımcı2	36	Okur-yazar	Terzi	Haseki
Katılımcı3	35	İlköğrenim	Terzi	Haseki
Katılımcı4	48	Okur-yazar Değil	Kuaför	Halep
Katılımcı5	38	İlköğrenim	Kuaför	Haseki
Katılımcı6	37	Okur-yazar	Kuaför	Halep
Katılımcı7	34	İlköğrenim	Hediyelik Eşya	Derbesiye
Katılımcı8	36	Okur-yazar	Kuaför	Halep
Katılımcı9	39	Okur-yazar	Terzi	Derbesiye
Katılımcı10	32	İlköğrenim	Terzi	Derbesiye
Katılımcı11	34	İlköğrenim	Kuaför	Haseki
Katılımcı12	40	Okur-yazar	Tuhafiyeye	Haseki
Katılımcı13	33	İlköğrenim	Terzi	Haseki

5.2. Suriye’de Kadın Olmak

Araştırmamızın bu kısmında Suriyeli kadınların zorunlu göçten önceki kadınlık deneyimlerine yer verilecektir. Uluslararası zorunlu göç ve toplumsal cinsiyet ilişkisi ele alındığında göçmen kadınların kendi ülkelerindeki kadınlık deneyimlerini incelemek gerekli olmaktadır. Sayad (1991)’ın da belirttiği üzere, göçmenler göç sırasında ve göçten sonra yaşadıkları kadar, göçten önceki kimlikleri ve deneyimleriyle de biçimlenirler. Ona göre göçmenlerin geçmişini yok sayan ve sadece yeni yerlerindeki entegrasyon becerisi üzerinden ele alan yaklaşım, eksik ve tek yönlü bir yaklaşım olmaya mahkumdur (Sayad, 1991’den akt; Körükmez vd, 2022: 205).

Suriye’de toplumsal cinsiyet eşitliğinin yasal olarak düzenlenmesi Dünya’da 1800’lü yıllarda başlayan gelişmelerle kıyaslandığında geç bir adım sayılsa da, Arap dünyasında en erken adım atan ülkedir. Suriye’de 1949 yılında kadınlara oy hakkı verilmesi ve Baas rejiminin 1973 yılında bütün vatandaşlara eşitlik adı altında yaptığı düzenlemeler ile kadınların ilerlemesinin önündeki engellerin kaldırılması yönünde yaptığı iyileştirmeler önemlidir. 2003 yılında ise Suriye’de “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)” onaylanmıştır. Ancak bu iyileştirmelere rağmen, ataerkil değerlerin hakim olduğu Suriye toplumunda yasal düzenlemelerin ve kadınların ayrımcılıklara karşı başvurabileceği kanalların yetersizliği söz konusudur. Suriye’de her ne kadar kadın erkek eşitliğini sağlamaya dair yasal düzenlemelere gidilmiş ve yüksek eğitim ile ücretli istihdama erişim bir oranda artmış olsa da kadınların kamusal ve siyasi yaşamda düşük seviyede temsil edilmeleri söz konusudur. Suriye’de, kadınların okuryazarlık oranı 2007 yılında %76’ iken kadınların işgücüne katılım oranı ise %31’dir (Freedom House, 2010: 1-2). Söz konusunu oranlar Suriye’de kadınların erkeklere oranla eğitim ve istihdamdaki düşük katılımını göstermektedir. Öte yandan da Dünya Ekonomi Forumu’nun toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile ilgili yayınladığı “Global Gender Gap 2015” verilerine bakıldığında Suriye’nin bu katılımlar konusunda dünya ülkeleri ve Ortadoğu ülkeleri arasında son sıralarda yer aldığı görülmektedir (GGG Report 2015, 25). Öte yandan Suriye, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)’ı onaylamış olmasına karşın bu

sözleşmenin bazı temel hükümlerine çekince koymuştur. Bu çekincelerden birisi evlilik yasal yaş şartıdır (FIDH, 2012: 59). Suriye’de Müslümanların tabi olduğu Kişisel Statü Yasası, kadınlar için evlilik asgari yaşını 17 olarak erkekler için 18 olarak belirtmesine karşın, kız çocukların 13 yaşındaki oğlan çocukların 15 yaşında evlenmesi hakimlerin yetki takdirindedir (Albayrak ve Cankurtaran, 2019: 11). Eğitim yaşamına katılımları kısıtlanan ve bu nedenle istihdama da dahil olamayan kadınlar yasal olarak da herhangi bir yaptırımın olmaması nedeniyle genellikle küçük yaşlarda kolayca evlendirilmektedirler.

Araştırmaya göre eğitim yaşamları ailelerinin kararıyla ya hiç başlamayan ya da yarıda kesilen Suriyeli göçmen kadınlar zorunlu göçten önce kendi ülkelerinde ücretli çalışma yaşamına hiç dahil olmamışlardır. Bu kadınların çoğu kendi ülkelerinde küçük yaşlarda akrabaları ya da tanıdıklarıyla ailelerinin kararıyla evlendirilmişler ve eşlerinin aileleriyle birlikte geniş aile içerisinde yaşamlarını ev kadını olarak sürdürmüşlerdir. Görüşme yapılan Suriyeli göçmen kadınların ifadelerinde kadınlık kimliklerinin evlilikle ve ev ile ilişkilendirilmesinin temelde ataerkil bir toplumsal düzen içerisinde namus kavramı üzerinden düzenlendiği analiz edilmiştir. Suriyeli kadınlar kendi ülkelerinde ahlaki değerler aracılığıyla ikincilleştirilerek aile ve akrabalar tarafından “namus” olarak nitelendirilmekte ve bedenleri üzerlerinde tahakküm kurulmaktadır. Böylelikle kadınlar için evlilik erken yaşlarda bir zorunluluk haline getirilmektedir.

Suriyeli göçmen kadınların ifadelerinde cinsiyet, yaş, akrabalık ve mekan üzerinden kurgulanan ataerkil normların hakim olduğu izlenimi edinilmiştir. Bu nedenle araştırmanın bu kısmında çoğunlukla “klasik ataerkillik, namus ve ataerkil pazarlık” kavramlarından yararlanılmıştır.

Klasik ataerki cinsleri yaş, akrabalık ve mekan üzerinden hiyerarşiye tabi tutma karşılığında kadınlara namuslarını koruma ve iyi bir yaşam taahhüt etmektedir. Kandiyoti (1996: 15-16; 1988: 274), erkeklerin ve yaşlı kadınların genç kadınlar üzerinde güç sahibi olduğu klasik ataerkil sistemi aktarırken, kadınların somut kısıtlamalar altında pasif nesnelere olmadıklarını aksine güç ve özerklik alanları elde etmek için uyum ve direniş stratejileri geliştirdiklerini belirtir. Onun “ataerkil pazarlık” olarak kavramsallaştırdığı bu süreçte, kadınların birtakım

beklentilerinin karşılanması için girdikleri pazarlık süreci erkek düzeniyle çatışmamaktadır. Örneğin kadınların korunmak karşılığında evlilik ve aile kurumuyla erkeğe bağlı olması veya Ortadoğu ve Güney Asya toplumlarında erkeğin ailenin maddi ihtiyaçlarını karşılaması beklentisi söz konusu pazarlığa işaret etmektedir. Benzer şekilde Kandiyoti (1996: 86-87), ataerkil geleneksel geniş aile içerisinde kadınların kaynana olarak güç elde ettiğini ve gelecekte bu gücü elde etme karşılığında genç kadınların/gelinlerin yaşlı kadınlara/kaynanalara itaat ettiğini belirtir. Böylece en üstte erkeklik düzeninin işlediği bu pazarlık sürecinde kadınlar yaşam döngüleri boyunca yeni kadınlık deneyimleri edinirken ataerkilliğin içselleştirilip yeniden üretilmesinde de rol oynar.

Peristiany (1966) ise Ortadoğu toplumlarında namus kavramı üzerinden toplumsal cinsiyet rollerinin hiyerarşik olarak düzenlenmesine değinmektedir. Ona göre ataerkil yapıları birbirine bağlayan evrensel bir sorun olan kadın bedeninin ve cinselliğinin denetimi, Ortadoğu ve Akdeniz kadınları için “namus” kavramı üzerinden kendine özgü bir olgu olarak şekillenmiştir. Ortadoğu ve Akdeniz coğrafi ve kültürel bölgesindeki toplumsal yapıyı düzenleyen temel ahlaki değer ve kuralları içeren namus kavramı, kadın cinselliğinin saflığı anlamına gelmektedir. Namus kavramının içerdiği “utanç ve şeref” değerleri kadın ve erkek toplumsal cinsiyet rollerini hiyerarşik biçimde düzenlemektedir. Kadın ve erkeğin yaşamının her alanını düzenleyen bir pratik olarak namus kadına utancını koruması, erkeğe ise şerefini koruması adına roller atfeder. Dolayısıyla bu durumda erkeklerin namusunu korumak adına kadın üzerinde şiddete varan baskısı haklı çıkarılmaktadır (Peristiany, 1966: 9-10’dan akt: Tahincioğlu, 2011: 77-78).

Toplumsal cinsiyetin içselleştirilmesini kadın cinselliğinin denetim altına alma tarzı üzerinden açıklayan Kandiyoti (1996:80-81), Ortadoğu toplumlarında kadın cinselliğinin “toplu denetimi”nden söz etmektedir. Ona göre, kadınların uygun cinsel davranışını sağlamaktan kendilerini sorumlu gören, anne-baba, kardeşler, akrabalar ve komşular tarafından ergenlik sırasında kadınların davranışları yakından izlenerek cinselliklerinin kendilerine ait olmadığı düşüncesi zihinlerine kazınır. Özellikle evlilik yapılırken eş seçiminin aileler tarafından yapılması ile bu denetim açıkça görülür. Bu toplu denetim, Kandiyoti’ye göre kadının cinsel iffeti

ile ailenin ya da sülalenin şerefi arasında kurulan bağlantıdan kaynaklanmaktadır. Aile, sülale hatta bütün topluluğun şerefine zedelenmesi durumuna tedbir olarak kadınların eve kapatılması, örtünmesi ve kamusal alana girişleri ve hareketlerinin sınırlandırılması bu bağlantıyla ilişkilidir.

Abu-Odeh (2003) Arap toplumlarında namus kavramı ile toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişkiye “bekaret” kavramı ile açıklık getirir. Ona göre evlilik kadınların her türlü cinsel etkinlikten uzak durduğuna doğrudan namusun korunduğuna dair kanıt sunar. Evlilik gecesi kadınların kızlık zarının kanaması ile namusu korumanın biyolojik sorumluluğu ortadan kalkmış olur. Ancak kadınların iffetini korumasına dair toplumsal bekaret sorumluluğu evlilik sonrasında da devam eder (Abu-Odeh,2003: 253-257).

Suriyeli kadınların ifadelerine bakıldığında kadınlık inşalarının ataerkil aile, akraba ve gelenekler aracılığıyla öğrenildiği görülmektedir. Bu durumla ilgili Suriye’de küçük yaşta evlendirilen bir katılımcı evlilik ile namus arasındaki ilişkiye dair şunları ifade etmiştir:

“Ben 16 yaşında evlendim, işte o zamana kadar çocuksun bir şey yok, sonra kadın oluyorsun evinde oturuyorsun. Büyüyünce evlenmek zorundasın. Evlenmesen insanlar konuşmaya başlardı senin hakkında bu kadın neden evlenmiyor diye. Namusunla ilgili konuşmaya başlardı.” (Kuaför, Halep, 36).

Suriye’deki yaşamlarında kadınlara “ailenin namusu” rolü atfedilerek eğitim yaşamı ve kamusal alandaki hareketliliklerinin kısıtlandığını bir katılımcı şöyle ifade etmiştir:

“Bizim ailede kızlar okutulmadı iki erkek kardeşim okudu ama kızları göndermediler. Kız çocukları bir yaştan sonra evlenmek zorundalar işte, kızsan dışarı çok gidip gelmek olmaz bizim oralarda. Erkenden evlenmek en iyisidir kimse söz etmez, kızlar namusları demektir, ailelerimiz erken evlendirip söz olmasın isterler. Kızlar iyi bir koca bekler, çocukken bile bilirsin büyüyünce evleneceksin.” (Kuaför, Halep, 37).

Görüldüğü gibi Suriye’de kadınlara uygulanan kısıtlamalar her anlamda cinsel saflığı korumayı amaçlamaktadır. Namusun korunduğunun somut bir kanıtı olan evlilik kadınlar için bir mecburiyete dönüşmektedir. Evlilik dışında bir seçeneği kalmayan kadınlar ise “iyi bir kocaya gitmek” le değer elde etmek istemektedirler. Böylece kadınlar bir ataerkil pazarlık sürecine dahil olmaktadır.

Suriye’de ahlaki değerler aracılığıyla denetim altına alınan kadınların yasak ve kurallara evlilikten sonra da uyması beklenmektedir. Bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Orada adetler böyledir, eşin, kayınbaban ve kaynanan memnunsan senden, iyi bir kadınsın demek. Kadınsan evdeki işlerini tam yapacaksın memnun olacaklar senden. Serbest bir kadın olmayacaksın, insanların dedikodu yapacağı şeyler yapmayacaksın” (Kuaför, Haseki, 38).

Buradan hareketle namuslu kadının inşası için uyulması gereken kurallar ve yasaklar evlendikten sonra da devam ettiğini söyleyebiliriz. Suriye’de kadınlar gündelik yaşamlarında ahlaki değerler aracılığıyla ev içi alanda konumlanırken erkekler ise kamusal alana dahil olmaktadır. Erkekler ücretli bir işte çalışarak evin reisi konumundayken kadınlar özel alana ait olmaktadır.

Bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Orada kadınların yeri evde oturmakta, erkekler çalışırdı, bir ihtiyacımız olsa da erkekler alırdı, biz çok dışarı çıkmazdık. Orada ayıp derlerdi. Biz evde otururduk, çamaşır, bulaşık yıkardık, yemek yapardık(...) Bazen komşulara giderdik, düğünler olsa giderdik. Ben babamın evine giderdim, kız kardeşimin evine giderdim(...) Kıyafet, ayakkabı almaya gitmezdik böyle, kayınbabamla eşim bana eltilerime, görümcelerime, çocuklara her şeyi alırlardı.” (Hediyelik Eşya Dükkanı Sahibi, Derbesiye, 34).

Görüşme yapılan Suriyeli kadınlar evlendikten sonra eşlerinin aileleriyle birlikte yaşadığı evlerde, eşleri ve kayınbabaları olan erkeklerden sonra kaynanalarının güç sahibi olduklarını ve gelinlere göre daha fazla mekânsal özgürlükleri olduğunu belirtmişlerdir. Kamusal alana dahil olmayan kadınların komşu ve akraba ziyaretleri dışında bir sosyal yaşamları yoktur. Bir katılımcı bu konuda şunları aktarmıştır:

“Gezmeye, dışarıya çok gitmiyordum orada yok böyle şeyler. Babamın evine giderdim bazen, komşulara işte kaynanam izin verirse o kadar, başka nereye gideceksin ki(...) Her şey için ondan izin alırdık yemeğe o karar verirdi biz yapardık mesela kıyafet alınacak o söylerdi kayınbabama orada adet öyleydi, gelinsen öyle. Diğer gelinler de izin alırdı(...) Erkekler evde yoksa o kimseden izin almazdı komşulara akrabalarına giderdi.” (Terzi, Derbesiye, 39).

Görüldüğü gibi Suriyeli kadınlar için evlendikten sonra da belirlenen kısıtlamalar erkeklerden sonra kaynanalar tarafından da sürdürülmektedir. Genellikle kaynana olan yaşlı kadınlar kamusal yaşama dahil olma konusunda genç

kadınlardan daha avantajlı bir konumdadır. Mekânsal özgürlükleri kısıtlanarak özel alana hapsolan genç kadınlar üzerinde erkeklerden sonra yaşlı kadınlar yaş hiyerarşisi üzerinden denetim sahibidirler.

5.3. Savaş ve Zorunlu Göç Esnasında Kadın Olmak

Araştırmamızın bu kısmında Suriye’den Türkiye’ye zorunlu göç ederek Mardin kentinde iş yeri açan göçmen kadınların savaş alanındaki ve zorunlu göç yolculukları esnasındaki deneyimleri ele alınacaktır. Her birey için yıkıcı deneyimleri barındıran savaş alanları ve zorunlu göç yolculuğu kadınlar için toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklı bu etkileri daha da derinleştirebilmekte ve deneyimlerini erkeklerden daha farklılaştırmaktadır. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet rolleri savaş alanlarında kadınlara özgü göç etme nedenleri ortaya çıkarabilmektedir.

Araştırmamıza katılan Suriyeli kadınların tümü Türkiye’ye göç etme nedenlerini coğrafi yakınlık ve Türkiye’nin bu süreç boyunca izlediği açık kapı politikası olarak ifade etmiştir. Öte yandan Türkiye ile Suriye arasındaki tarihsel bağlar ve kültürel benzerlikler özellikle de dini yakınlık göçmenlerin Türkiye’yi bir geçiş ülkesi olarak değil hedef ülke olarak seçmelerinde etken olmuştur. Bireylerin savaş nedeniyle yaşamlarını kurtarmak amacıyla gerçekleştirdikleri zorunlu göçün dahil kadınlar ve erkekler için farklı nedenleri barındırması söz konusudur. Suriyeli göçmen kadınların erkeklerden farklı olarak göç etme nedenleri bu kısımda ele alınacaktır.

Suriye’de 2011 yılında başlayan iç çatışma ortamı giderek tüm ülke vatandaşlarının yaşamını tehdit eden bir savaşa dönüşmüştür. Suriye’de mevcut iktidar ve muhalif güçler arasındaki silahlı çatışmalar ülke içerisinde yaşayan her bireyin yaşamını ciddi oranda tehdit ederek ülkelerini terk etmek zorunda bırakmıştır. Günümüzde savaş alanları sivillerin de silahların ve bombaların hedefi haline gelerek dahil edildiği ve şiddetin artan seviyesine farklı biçimlerinin de eklendiği alanlar haline gelmiştir. Bu nedenle, iç savaşlar, bireylerin yaşamlarını idame ettirecek gıda, sağlık, eğitim ulaşım gibi temel ihtiyaçlara yeterli düzeyde alamamalarına neden olurken bu durumdan en çok kadınlar ve çocuklar olumsuz etkilenmektedir. Özellikle de Suriye de savaşın cinsiyetlendirilmiş yapısından

kaynaklı kadınlar bu savaşta şiddetin farklı biçimlerinin hedefi haline gelmişlerdir (Ülgül, 2014: 446).

Araştırmamıza katılan Suriyeli kadınların savaş alanında yaşadıkları derin korku özellikle kendi toplumlarındaki kadınlık tanımları üzerinden ifade edilmiştir. Erkek bir refakatçi olmadan savaştan kaçışlarının mümkün olmadığını dile getiren bütün kadınlar için bu durum yalnızca savaşın şiddet seviyesi ilgili değildir. Savaş öncesi cinsiyet normlarından kaynaklı kamusal alanda hareketlilikleri kısıtlanan kadınlar kendi köyleri ya da mahallerinden çıkış yolunu dahi bilmemektedirler. Böylece Suriyeli kadınların savaş alanlarında yaşadığı savunmasızlık da derinleşmektedir.

Savaş alanlarında gücü elinde bulduran erillik savunmasız kadınlara cinsel saldırılarda bulunmaktadır, bu saldırıların en başında ise tecavüz şiddeti gelmektedir (Özdemir, 2015: 312). Kadınlara savaş alanlarında uygulanan tecavüz kadın bedenine yüklenen ataerkil anlamlar üzerinden bir savaş stratejisi olarak kullanılmaktadır. Ülgül (2017: 445-446)'ün Natalja Zabeida'dan aktardığı üzere, savaş alanlarındaki tecavüz çeşitli hedefler taşımaktadır. Bu hedeflerden ilki, tecavüz yoluyla kadının ve karşıt grupların benliği ve saflığı hedef alınarak bireysel ve toplumsal kimliklerde tahribata yol açmaktır. İkincisi ise, ataerkil normlar tarafından biçimlendirilen kadına sahip olma duygusuyla düşman grubun toprağına sahip olması özdeşleştirilmesidir. Böylece düşman grubun toprağına hakim olduğu mesajı kadınlara tecavüz etme yoluyla verilerek düşman grubu yenilgiye uğratılmaktadır. Üçüncüsünde ise, tecavüz bireyin yaşadığı çevrede, ailesinin ve yakınlarının gözleri önünde gerçekleştirilerek, mağdurun ve yakınlarının yaşadığı alanları terk etmesini hedeflemektedir. Böylece uğruna savaşılan topraklarda etnik temizlik gerçekleşmiş olmaktadır. Son olarak, tecavüz diğer grupların toplumsal dokusuna zarar vererek aile kurumunu hedef alarak ve bazı toplumlarda tecavüze uğrayan kadınları hedef alan "namus cinayetleri"ne sebep olarak kendi içerisinde savaştan sonra bile huzur bulmalarını engellemektedir

Kadınların savaşlarda uğradığı tecavüz şiddetinin seviyesinin vardığı boyutları gösteren önemli örneklerden biri 1990'lı yıllarda Bosna savaşında görülmektedir. Bu savaşta 13.000 ila 50.000 arasında Bosnalı Müslüman kadın, Sırp ordusu tarafından

“etnik temizlik” amacıyla tecavüzlere uğrayarak, işkenceler görerek şiddeti en ağır bir biçimde deneyimleyen grup olmuştur. Bu tecavüzler sonucunda hamile kalan yüzlerce kadın bu çocukları doğurmak zorunda kalmıştır. Kadına şiddetin en yüksek seviyelerine çıktığı ve kadın bedeninin bir savaş alanı haline getirildiği bir başka örnek de 1990- 1993 yılları arasında Ruanda’da gerçekleşmiştir. 250.000 ilâ 500.000 arasında bir sayıda Tutsi kadınlarına Hutular tarafından tecavüz edilmiş ve bu tecavüzler sonucunda “nefretin çocukları” olarak adlandırılan 5000 bebek dünyaya gelmiştir (Özdemir ve Özdemir, 2018:128).

Suriye’de yaşanan iç savaşta da kadınlara başta cinsel şiddet olmak üzere birçok şiddet biçimi Suriye Ordusu, Muhalifler ve IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) tarafından uygulanmıştır. Kadınlara karşı tecavüz şiddetinin yanında, kadınları alıkoyma, işe gitmelerini engelleme, giyimlerinden dolayı cezalandırma ve zorla evlendirme gibi şiddete dayalı uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Kadınlara uygulanan cinsel şiddetin üç noktada uygulanması söz konusudur. Bunlardan birisi Suriye Ordusunun muhaliflere ait evlere yaptığı baskınlarda uygulanan cinsel istismar olaylarıdır. İkincisi, Suriye Ordusu, muhalifler ve IŞİD tarafından kırsal bölgelerin kente bağlandığı kontrol noktalarında uygulanırken sonuncu olarak da tutuklanan ya da gözaltına alan kadınlara uygulanan cinsel istismardır (Eliküçük, 2016: 5-6-7).

Kadınların savaş alanlarında yaşadıkları şiddetin etkisi uzun süreli olmakta ve erkeklerden farklı bir zorunlu göç nedeni de oluşturmaktadır. Özellikle Suriye gibi ataerkil değerlere sahip toplumlarda kadınların uğradığı cinsel saldırıların etkisi daha uzun vadeli ve çok boyutlu olmaktadır. Bu durumda tecavüze uğrayan kadının aile içerisinde yok sayılması hatta aile şerefini kurtarmak adına öldürülmesi bile söz konusudur. Bunun yanında tecavüze uğrayan kadınlarla kimse evlenmemektedir, kısa süreliğine tutuklanan bir kadın cinsel saldırıya uğradığı şüphesiyle aile kurumu zarar görmekte ve bu kadınlar toplumsal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu şiddet sarmalından tek çıkış yolu Suriye’den kaçarak komşu ülkelere hatta Avrupa’ya sığınmak olan birçok kadın daha kaçış sırasında güvenlik noktalarında silahlı askerler tarafından cinsel saldırılara uğramıştır (Ülgül, 2017:452). Dolayısıyla bu durumda Suriyeli kadınların yaşadıkları cinsel şiddetin yıkıcılığının derecesi daha da katlanarak artmıştır.

Savaşı kadın gözünden aktaran bir katılımcının ifadelerinde savaş alanında yaşadığı savunmasızlık ve korkunun toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan yönü görülmektedir:

“Geceleri uyuyamıyorduk korkumuzdan, bombalar düşüyordu ölmekten korkuyorduk. Hapiste gibiydik evde, önce Suriye içinde güvenli bir yer aradık, bir ay geçti sonra Türkiye’ye geldik, o zaman gece vakti çıktık, yolda askerler bizi görür diye korkuyorduk. Hiçbir yeri bilmezdim ben, eşim olmasa yol bilmezdim o yollarda ne yapardım bilmiyorum, önceden hiç köyümüzün dışına gitmedim.” (Terzi, Haseki, 35).

Katılımcının aktardıklarına benzer şekilde bir katılımcı da savaş alanında yaşadıklarını kadın gözünden şöyle ifade etmiştir:

“Savaş kapımıza kadar gelmişti, dışarı çıkmaya korkuyorduk evde kendimizi korumaya çalışıyorduk yakınımıza kadar bombalar düşüyordu (...) Elektrik, su kesilmişti, günlerce burnumuzu bile çıkaramıyorduk dışarı, evde yiyeceğimiz kalmamıştı (...) Hep dua ediyordum: ölecekse de ben öleyim, eşim yaşasın çocuklarım yaşasın (...) Bizim orda kadın olmak eksik olmaktır, bir başıma kalsam nasıl yapacaktım. Nasıl bakacaktım çocuklarıma, erkekler gider bulur yolunu, biz kadınlar çaresizdik orada.” (Terzi, Derbesiye, 42).

Görüldüğü gibi, Suriyeli kadınların savaş alanındaki deneyimleri kendi ülkelerindeki ataerkil cinsiyet rolleri nedeniyle erkeklerin deneyimlerinden farklıdır. Suriyeli kadınların savaş alanında yaşadığı savunmasızlıklar toplumsal cinsiyet rollerinin çizdiği sınırlar nedeniyle erkeklerin yaşadığı savunmasızlıktan daha derindir. Çünkü kadınların yaşadıkları mekanların dışında başka mekan algılarının olmaması savaştan kaçışlarını bir kere daha zorlaştırmıştır. Nereye nasıl kaçacağını bilememek bir başkasına (erkeğe) muhtaç olmayı beraberinde getirmektedir. Aslında bu durum genelde köy yerleşiminde yaşayan kadınların savaştan önce yaşam alanlarının ne denli kısıtlayıcı ve baskın bir ataerkil sisteme hapsediğini göstermektedir.

Bu savunmasızlıkların derinliği savaş alanında kadınlara uygulanan cinsel şiddet nedeniyle daha da ağır sonuçlar yaratmaktadır. Suriye’de kadınlara uygulanan tecavüz şiddetinden söz eden bir katılımcı savaş alanı ve zorunlu göç yollarındaki deneyimlerini şöyle ifade etmiştir:

“O savaşta yaşadığım korkuyu kaç yıl geçse de unutmam. Bizim oradan kaçmaktan başka çaremiz yoktu, orada kalsak ölürdük. Yollarda da çok korkuyorduk, kaçtığımız için bizi yakalarlar diye korkuyorduk, savaşmadığımız için belki hepimizi öldürürlerdi. Biz duyuyorduk kadınlara saldırıyorlarmış, tecavüz ediyorlarmış. Bizi öldürmekten daha kötü yaparlardı. Çok şükür kurtulduk o günlerden.” (Tuhafiyeci,

Haseki, 40).

Bir başka katılımcı da Suriye'deki savaşın cinsiyetlendirilmiş yapısının kadınları nasıl hedef aldığını deneyimlerinde şöyle aktarmıştır:

“Çok korkuyordum yollarda başımıza bir şey gelecek diye eşime çocuklarıma bir şey olur diye. Kadınsınız eşinize bir şey olsa size ne yaparlar kim bilir. O siyah giyinenler (İŞİD'e ait çatışmacılar) kadınlara tecavüz ediyormuş, öldürüyorlarmış. Köyümüze kadar girmişlerdi, bizim atık kaçmaktan başka çaremiz yoktu. Orada bizim yaşadığımız korkuları Allah biliyor (...) Onları görenler söylemiş biz de duyuyorduk o adamlar simsiyah kıyafetli, pis korkuyorlarmış, kadınları hapselere koyup tecavüz ediyordularmış, insanları nasıl öldürdüklerini duyuyorduk.” (Terzi, Haseki, 36).

Görüldüğü gibi Suriye'de savaş alanında bireylere uygulanan tutuklama ve ölüm cezalarının yanında tecavüz şiddeti kadınlara uygulanan şiddet türlerinden olarak belirmektedir. Bu durum her birey gibi savaş alanının korkusunu yaşayan kadınların korkularını katlandırmaktadır.

Araştırmamıza katılan Suriyeli kadınların hiçbiri savaş alanında cinsel şiddete uğradığını ifade etmemiştir. Fakat çevrelerinde bu şiddete yakinen tanık olmaları da onları derinden etkilemiştir. Dolayısıyla savaş alanının neden olduğu tüm zorluklarla beraber, bu alanlarda kadınlara uygulanan cinsel şiddetin Suriyeli kadınlar için ayrı bir zorunlu göç etme nedeni oluşturduğu açıktır. Buz (2007: 47)'un da belirttiği üzere “sığınmacı kadınlar için göç süreci, erkek temelli kurumsallaşmış şiddet ya da toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklanan nedenlerden kaçmak için “baskı yaratan koşullarla bir baş etme stratejisi” olarak kullanılmak” ta olduğu görülmektedir.

Kadınların deneyimlerinin kendi özgünlüklerini barındırdığı savaş alanlarında ailedeki erkekleri kaybetmek de Suriyeli kadınlar için ayrı bir göç etme nedeni oluşturmuştur. Bu durumu araştırmaya katılan ve savaşta eşini kaybeden tek katılımcı olan bir kadın şu şekilde ifade etmiştir:

“Eşimi savaşta kaybettim, çocuklarım ve kayınbabamla kaldık. Canımızı kurtarmak için göç etmek istiyorduk. Bir süre bir akrabamızda kaldık ama kayınbabam oradayken yaralandı, onun tedavi olması için bekledik, o iki ameliyat geçirdi, erkek çocuklarım küçüktü bir şey gelmiyordu ellerinden, kadın başıma hepsinin yükü bana kaldı (...) Başımızda bizi koruyacak bir erkek yoktu, eşim artık yoktu kayınbabam hastaydı göçten başka çarem kalmadı. Ben neler yaşadım Allah biliyor (...) Çocuklarıma bir şey olmasın diye dua ediyordum, ben onlar için yaşamak zorundaydım, kızlarıma neler yapılırdı hepsi orada öldü. Orada kadın olmak ne kadar zordu ne kadar anlatsam da zor.” (Kuaför, Halep, 48).

Bu alıntılardan da anlaşıldığı üzere, Suriye’de erkeğin koruyucu kollayıcı olarak kodlanması ve bu konularının kadınlar tarafından da içselleştirilmesi söz konusudur. Erkeğin olmadığı durumlarda kadınlar kendilerini korumasız ve çaresiz hissetmektedir. Bu durum bir yandan toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar tarafından da içselleştirildiğini göstermekteyken bir yandan da kadınların ailedeki erkekleri kaybetmeleri ayrı bir zorunlu göç nedeni oluşturmuştur.

5.4. Zorunlu Göç Sonrası Gündelik Yaşam

Araştırmamızın bu kısmında Suriye’den gerçekleştirdikleri zorunlu göç sonucu Mardin kentine yerleşen Suriyeli göçmen kadınların gündelik yaşam deneyimleri ele alınacaktır. Bireylerin yaşadıkları yerleri fiziki olarak değiştirme hareketini ifade eden göç olgusu aynı zamanda, Bozok (2019: 17)’un ifadesiyle bir “toplumsal bağlam değişikliği” dir. Dolayısıyla yeni toplumsallıklara dahil olmaya çalışan bireyler kendilerini yeniden inşa etmektedirler. Göç edilen yerde toplumsal ve kültürel ilişkilerin etkisiyle, göç eden bireylerin kimlikleri, statüleri, rolleri, değişmekte veya değişime uğramak zorunda kalmaktadır. Bu değişim süreci zorunlu göç sonrası göçmenlerin yerleştikleri toplumla uyum ve bu toplumun kabul pratikleriyle de yakından ilgilidir. Suriyeli kadınların gündelik yaşam deneyimleri yerleştikleri toplumda yaşadıkları sorunlar, yerel halkın dışlayıcı dinamikleri ve Suriyeli kadınların uyum ve direniş stratejileri bağlamında tartışılacaktır.

Araştırmamıza katılan Suriyeli göçmen kadınların cinsiyet, ulus ve göçmenlik statüsü nedeniyle ötekileştirilmelere maruz kaldıkları gözlemlenmiştir. Zorunlu göç sonrası kültürel etkileşim sürecinde Güvenç (2013: 159)’in de belirttiği üzere çatışma, izolasyon ve etiketlenmeye maruz kalmanın yanı sıra birey, kendi kültür dünyasını terk ederek katıldığı kültürün dilini, simgelerin anlamını ve değerlerini bilmemesi sonucu “kültür şoku” denilen durumu yaşayabilmektedir. Öte yandan göçmenlerin kendi kültürlerinden getirdikleri özellikler, kaynak ülkenin özellikleri, göçmenlerin yaşadıkları stres ve belirsizlikler uyum sürecini zorlaştırabilmekte göçmenler uyum sorunu yaşayabilmektedir (Emre ve Dirimeşe, 2022: 306-307). Özellikle üç farklı “öteki” durumuna yönelik olumsuz koşulların bir araya gelmesiyle bu süreç, Suriyeli göçmen kadınlar için daha da zorlaşmaktadır. Suriyeli göçmen

kadınlar gündelik yaşamda bu üçlü öteki konumlarına bağlı barınma imkânlarından dışlanma, iş gücü piyasalarından dışlanma sağlık-egitim hizmetleri ve sosyal ilişkilerden dışlanma gibi sorunlar yaşamaktadırlar. Fakat aynı zamanda Suriyeli göçmen kadınların gündelik yaşamlarını sürdürmek adına karşılaştıkları sorunlara ve yerel halk tarafından maruz kaldıkları dışlamalara karşı tepkileri en az seviyeye indirmek için çeşitli uyum ve direniş stratejileri geliştirdiklerinden söz etmek mümkündür.

Araştırmamızın bu kısmında Suriyeli göçmen kadınların gündelik yaşamdaki uyum ve direniş stratejilerine yer vermek, Sevlü (2020: 58)'nün kendi çalışmasında belirttiği gibi kadınların dışlamalar karşısında yapıp edecek bir şeyleri olduğuna dikkat çekmeye ve göç sürecinde kadının mağdur konumunu aşmaya katkı olacaktır. Aynı zamanda kadınların göç sürecindeki aktif konumlarının daha net anlaşılmasını sağlayacaktır.

Gündelik yaşam bireylerin etkileşime geçtiği karşılaşmalar alanıdır. Bu alan toplumun temel dinamiğini oluşturan sıradan aktörün yaşamına etki eden ve onun yaşamını biçimlendiren her şeyin toplamından oluşmaktadır (Işın, 1995: 8). Henri Lefebvre (1971: 21), gündelik yaşamın bir müphemliği barındırdığını ve iş, hayatı, özel hayat, aile hayatı, serbest zaman olarak parçalanmış gündelik yaşamın bunların tümünü içerdiğini belirtmektedir. Ona göre bireyler ihtiyaçlarını gidermek için gündelik yaşam içerisinde başkalarıyla etkileşime girer (Lefebvre, 2012: 97). Dolayısıyla birey gündelik yaşam içerisinde ötekiyle bir yaşam alanı kurar, başkalarıyla bir mekân ve zamanı paylaşır. Düşler ve imgeler dünyasında yapayalnız olan birey, gündelik yaşam dünyasında başkaları ile birlikte var olur (Berger ve Luckmann, 2008: 36). “Gündelik yaşam eski ile yeninin, aynı ile farklının, ‘ben ile öteki’nin karşılaştığı ve yine ötekinin “ötekileştirildiği” alanıdır.” (Özensel, 2020: 371).

Gündelik yaşamı süregiden bir stratejiler ve taktikler alanı olarak tanımlayan De Certeau (2009), “*Gündelik Hayatın Keşfi*” adlı kitabında egemen kültür kodlarına ve ürünlerine alternatif olarak çoğul kültürlerin ortaya çıkışını anlatır. Ona göre sıradan insan gündelik yaşam içerisinde görüldüğü kadar hâkim olana boyun eğmemektedir; görünürde olanın arkasında iktidara karşı yürütülen gizli direnme

biçimleri bulunmaktadır. Certeau, zayıf olanı kendisinden olmayan yabancı olan güçlüden çıkar sağlamaya çabalayan olarak tanımlar. Böylelikle zayıf olanın egemen kültürün kurallarını manevralar yaparak kendine özgü kurallara dönüştürdüğünü, kendisine yeni alanlar açtığını ifade eder ve taktik ile stratejiyi şöyle tanımlar:

“Strateji” den kasıt, bir istek öznesi ile bir erk öznesinin belli bir “çevre”yle yalıtılmasıyla oluşan güç ilişkilerinin ölçülüp tartılmasıdır. Strateji uygulaması, her şeyden önce belirli bir aidiyet olarak çerçevesi çizilen bir alanın varlığını gerektirir. Bu alan, ilişkilere, belirgin bir biçimde dıştan bakabilecek bir idareyi mümkün kılan, bu idarenin zeminini oluşturan alandır. Politik, ekonomik ya da bilimsel akılcılık işte bu stratejik model üzerine kurulur. “Taktik” ten kastım ise, tam aksine, ne bir aidiyet üzerinden, ne de ötekinin, görünür bir bütünlük olarak ayırt edilmesini sağlayan bir sınır üzerinden yapılan hesaplamadır. Taktik, uygulama alanı olarak sadece ötekinin alanına sahiptir. Günlük yaşamımızdaki pek çok alışkanlık, tutum ve uygulama (okumak, konuşmak, dolaşmak, pazara gitmek ya da yemek yapmak vb.) taktik türündendir. Ve “eylem, uygulama ve üretim tarzlarının” büyük bir bölümü de taktiktir: “Zayıf olanın”, “güçlü olana” (erk sahipleri, hastalık, şiddet ya da bir düzenin uyguladığı şiddet vb.) karşı başarıları, dolap, oyun ve dümen çevirme sanatı, “avcılara” özel hileler, tuzaklar, el çabukluğu, çok biçimli simülasyonlar (öykünmeler) , mücadeleciler oldukları kadar şairane, sevinçli, neşeli bulgular, hepsi taktiktir.” (De Certeau, 2009: 53-55).

Scott (2021: 29) ise “Tahakküm durumlarında normal olarak hüküm süren teatral zorunluluklar, hakim grubun olayların görünmesini istediği biçime çok yakın bir kamusal senaryo ürettiğini” belirtir. Ona göre “Kamusal senaryo etkileyici olmak, hakim elitlerin iktidarını olumlamak ve doğallaştırmak, hakimiyetlerinin kirli çarşaflarını gizlemek ya da örtmece sözlerle bulanıklaştırmak için tasarlanır.” (Scott ,2021: 49). Scott’a göre, kamusal senaryolar birer stratejik unsur olarak öne çıkmakta ve üstelik kamusal senaryolar ortaya çıkması muhtemel olan krizi önleyerek uzlaştırıcı bir işlev yönünde ikna edici kanıtlar sağlar. Scott (2021: 69): “Tabii olanlar hürmetkâr görünürler, baş eğer ve reverans yaparlar, hoş görünürler, yerlerini bilir ve orada kalır gibi görünürler, böylelikle kendilerinden üstün olanların da yerlerini bildiklerini ve kabul ettiklerini belirtirler.” ifadelerine ek olarak tabii olanların maruz kaldıkları zorlamalar karşısında kendilerini daha iyi hissedecekleri alanlar aradığını belirtmektedir.

Araştırmamıza katılan Suriyeli göçmen kadınların, zorunlu göç sonrası aileleriyle birlikte Suriye ile sınır komşusu olan Mardin kentine göç etme tercihleri iki şekilde gerçekleşmiştir. Suriyeli kadınların bir kısmı Mardin’de yerel halktan tanıdık veya akrabalarının olmaları nedeniyle bir kısmı ise kendilerinden önce

zorunlu göçle Mardin'e yerleşen Suriyeli akraba ya da tanıdıklarının olmaları nedeniyle Mardin'e göç etmeyi tercih etmişlerdir. Yine görüşme yapılan Suriyelilerin Arap kökenli olanları Mardin'de Arap kökenli sakinlerin yaşadığı semtlere yerleşmişken Kürt kökenli olanları da Mardin'de Kürt kökenli sakinlerin yaşadığı semtlere yerleştikleri görülmektedir. Suriyeli göçmen kadınların bir kısmı zorunlu göçten önce Haseki ve Derbesiye yerleşimlerinde kırsal bölgelerde yaşarken zorunlu göç sonrası Mardin'de ve Mardin'in Kızıltepe ilçesinde kent yaşamına katılmışlardır.

Zorunlu göç sonrası Suriyeli göçmen kadınların yaşadıkları en temel sorun, ekonomik yetersizlik nedeniyle yaşadıkları barınma problemidir. Suriyeli göçmen kadınlar Mardin'de yerel halktan akrabalarına ait konutlarda veya ev sahipleriyle araya bir tanıdığın girmesi aracılığıyla kiraladıkları yetersiz koşullara sahip konutlarda yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu konutlar genellikle banyo ya da mutfakları eksik olan ve tek göz odadan oluşan konutlardır. Suriyeli göçmen kadınlar işte bu zorlu koşullarda toplumsal cinsiyete dayalı ev içi roller ve çocuk bakımı sorumluluklarını yerine getirmektedir.

Gündelik yaşam içerisinde Suriyeli göçmen kadınların yerel halk ile karşılaşmalarının en yoğun olduğu alanlar komşuluk ve ev sahibi kiracı ilişkisidir. Ancak bu alanlar aynı zamanda Suriyeli göçmen kadınların dışlamalara en fazla maruz kaldığı alanlardır. Yerel halk tarafından Suriyelilere yönelik dışlamalar daha çok milliyetleri ve göçmenlik konumları üzerinden gerçekleşmektedir. Mardin'deki yerel halk ile Suriyeli göçmenler arasındaki kültürel benzerlikler ve akrabalık ilişkileri nedeniyle dışlamaların boyutu daha çok vatandaş olmama üzerinden gerçekleşmektedir. Suriyeli göçmenler barınma, iş bulma gibi konularda sosyal ağlardan faydalansalar da bu sosyal ağlar dışlamaların önüne geçmemekte ve Suriyeli göçmen kadınların söz konusu dışlamalara karşı geliştirdikleri uyum ve direniş stratejilerinde de belirleyici olmaktadır.

Göçmenlik konumları ve milliyetleri nedeniyle Suriyeliler konuttan dışlanma veya değerinden daha fazla yüksek ücretlerle konutları kiralama sorunlarıyla dışlamalara maruz kalmaktadırlar. Barınma konusunda yaşadıkları sorunları ifade eden bir katılımcının aktardıklarında bu durum şöyle belirtilmiştir:

“Çok parasızlık çektik çok zor günler yaşadık. İnsanlar bize yardım etmek istemiyordu. Kadınların bize pis, kirli dediklerini biliyorum ama bize güzel evlerini kimse vermiyordu o güzel evler için paramız yoktu. Küçük bir evde yaşadık banyomuz, mutfuğumuz yoktu. Çamaşırı ve bulaşıkları aynı yerde yıkıyordum. Yemeğimizi de orada yapıyordum yeter ki çocuklarım aç kalmasın diyordum. Çok şükür yeni bir hayat kurduk. Ama para yetmiyor her zaman daha çok gerekiyor. Paramız olmayınca muhtacız, sesimizi çıkarsak bize ev vermezler, tanıdıklar bize evlerini de vermez, başkalarının da vermesini istemez. Burada vatandaş değiliz ancak daha çok paramız olursa o zaman biz de güzel evlerde yaşayabiliriz. Bir şey desek bize sahip çıkmaz kimse, şikâyet edilsek belki devlet bizi kabul etmez.” (Kuaför, Halep, 37).

Görüldüğü gibi Suriyeli göçmen kadınlar yeniden yerleşme sürecinde ekonomik yetersizliklerden dolayı olumsuz koşullara sahip konutlarda yerel halk tarafından “pis” ve “kirli” gibi söylemlerle dışlanmaktadırlar. Suriyeli göçmen kadınlar bir yandan yerel halk tarafından dışlamalara maruz kalmakta bir yandan da olumsuz koşullara sahip konutlarda ev içi işler ve çocuk bakımı sorumlulukları gibi toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmek gibi çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır.

Barınma sorunu karşısında Suriyeli göçmen kadınların ev içi rollerden kaynaklı hem erkeklerden daha fazla yükler yüklendiğinin hem de yerel halk ile daha fazla karşılaşma alanı içerisinde bulunduğunu görülmektedir. Ayrıca barınma sorunu göçmenlerin zorunlu göç sonrası karşılaştıkları en büyük sorunlardan biri olarak uyum süreçlerinin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Bu sorun karşısında daha fazla yükler yüklenerek başa çıkmaya çalışan kadınlar yerel halkın dışlamalarına yönelik de çeşitli taktiklere başvurumaktadırlar.

Suriyeli kadınların maruz kaldıkları dışlamalardan hoşnutsuz olsalar da yerel halk ile sahip oldukları akraba ve tanıdık ilişkilerinin zedelenmemesi adına baş eğererek konuttan çıkarılma ya da konutsuz kalma gibi muhtemel krizlerin önüne sessiz kalma taktiğine başvurmaları dikkat çekicidir. Öte yandan Suriyelilerin göçmenlik statülerindeki “geçicilik” durumundan dolayı ülke dışına çıkarılma korkusu da Suriyelilerin yerel halkın dışlamaları onaylama yoluna giderek muhtemel krizlerin önüne geçmeleri söz konusudur. Bir katılımcı da bu konuda “görünmez olmaya” çalışarak yaşayabilecekleri problemleri önlemeye çalıştığını şöyle ifade etmiştir:

“İlk geldiğimizde bir tanıdığımız bize evini verdi, ilk aylarda kira vermedik ama daha sonra mecburen verdik onlar da haklı biz oturmasak başkalarından kazanacaklar. Sonra biz o evden gittik, şimdi onların akrabalarının evine geldik

(...) Burada çocuklarımı kızıyorlardı bahçelerini bozuyorlar diye, siz Suriyelisiniz dünya görmemişsiniz diyorlar. Eviniz kötü kokuyor diyorlar. Artık çocuklarımı evden çıkarmıyorum bir şey demesinler diye kendimde sağır kalıyorum, burada yaşamıyor gibi, onlara görünmeden girip çıkıyorum eve. Allah razı olsun tanıdıklarımız sayesinde bulduk bu evi bize tek söylenmez onlar da bizim yüzümüzden laf duymasın diyorum. Kimseye fazladan yük olmaya hakkımız yok. Allah razı olsun devletten de bu insanlardan da o savaşta ölmekten, sokakta kalmaktan kurtulduk.” (Terzi, Haseki, 33).

Bu anlatılarda da görüldüğü gibi Suriyeli göçmen kadınlar gündelik yaşamlarını sürdürmek adına yerel halk tarafından maruz kaldıkları sosyal dışlamaları hoşnutsuz da olsalar sessiz kalarak örtmekte ve bu dışlamalara rıza gösterme taktiğine başvurmaktadırlar. Scott (1995)’un belirttiği gibi kamusal alanda ezilenler güç sahibi olanlar karşısında neyin ne olduğunu gayet iyi görmektedir. Kamusal senaryoda güçlülük ile itaat etme rollerini paylaşan taraflar karşı taraftakilerin kararlılığını ve ondan neler elde edeceklerini sınavarak belli mevziler kazanmaktadır. Scott bu durumu “zayıfların silahı” olarak tabir ederken (Scott 1995’den akt; Collins, 1993: 101). De Certaeu ise gündelik yaşam direnişinde bu durumu” zayıfın sanatı” olarak tanımlar (De Certaeu, 2009: 113-114).

Suriyeliler ve Mardin’deki yerel halk arasında her ne kadar Arapça ve Kürtçe dillerinin yakınlığı bulunsa da göçmenlerin Türkçe dilini bilmemeleri ve eğitim düzeylerinin düşük olması gündelik yaşamlarında güçlükler yaşamalarına neden olmaktadır. Suriyeli göçmen kadınlar hukuki haklarını bilmeme, sosyal yardımlar ve sağlık hizmetlerine erişim konusunda güçlükler yaşamaktadırlar. Bu durumlara ek olarak yerel halkın dışlayıcı tutumları da özellikle sağlık hizmetlerine erişim konusunda Suriyeli göçmen kadınların güçlükler yaşamasına neden olmaktadır.

Bu güçlükler karşısında Suriyeli göçmen kadınların özellikle sağlık hizmetlerine kendi erişim haklarından vazgeçtikleri ancak eşleri ya da çocukları için aynı güçlüklerle katlanmaları söz konusudur. Bu nokta, Suriyeli göçmen kadınların diğerkamlıkları yönüyle dikkat çekmiştir. Diğerkamlık üzerinden inşa edilen kadınlık için, bir açıklamaya başvurmak faydalı olacaktır:

“Erişim tahakkümü altında kadın benliği erkeğin karşısında diğerkamlık üzerine konumlanır/konumlandırılır. Kadın kendisi için değil başkaları için var olur. Bedeni, emeği, cinselliği, duygusu kısacası her şeyi kendi dışındakiler içindir (baba, koca, çocuk, aile, devlet, toplum). Diğerkamlık kavramı içerisinde fedakârlığı, duyguyu, anaçlığı, erdemi, kadın ve özel alana dair tüm nitelermeleri barındırır. Diğerkamlık bir oluşa, konumlanışa işaret eder... Bu diğerkamlık üstünden kurulan “kadınlık” onları

“iyi eş, anne, evlat gibi” yaparak hem aile içerisinde hem de mevcut toplumsal ilişkilerinde bir “değer” kazanmalarına dönük işler. Kadınların aileleri/çocukları/eşleri ile ilişkilerinde kullandıkları “saçımı süpürge ettim” deyimini onların bu ilişki içerisinde diğerkâmlıkları üzerinden beklemedikleri/hak ettikleri ‘değere’ ‘statüye’ işaret eder.” (Özgüç, 2021: 97-106).

Bir katılımcının diğerkâmlığına yaptığı vurguyu aktardıklarında şöyledir:

“Mecbur kalmasam hastanelere gitmiyorum oralarda başım dönüyor dil bilmiyoruz, bir şey sormak istiyoruz mesela nereye çıkacağım nereye gideceğim soramıyoruz. Kimse yardım etmek istemiyor. İnsanlar oralarda Suriyeli diyorlar, hakkımızı aldılar işte diyorlar ki bizden fazla yardım alıyorlar, doktora çok geliyorlar(...) Eşim ya da çocuklarım hastalansa gidiyorum hastaneye ama kendim olsam mecbur kalmasam gitmiyorum. Onlar iyi olsa yeter ben bir ağrı, bir şey öyle dayanırım ilaç alırım yeter, ben onlar iyi olsun diyorum.” (Terzi, Derbesiye, 32).

Katılımcının anlatılarına bakıldığında, Türkçe dilini bilmeme sorunu ve yerel halkın dışlayıcı tutumları Suriyeli göçmen kadınların kendileri için sağlık hizmetlerinden yararlanmaktan vazgeçmelerine neden olmaktadır. Fakat eşleri ve çocuklarının sağlıkları söz konusu olunca kadınların fedakâr eş ve anne rollerini benimsedikleri ve bu diğerkâmlık üzerinden inşa edilen kadınlık kimliği dikkat çekmiştir. Diğerkâmlık üzerinden inşa edilen kadınlık zorunlu göç sürecinde erkeklerden daha fazla yükler yüklenmenin bir başka yönüdür. Aynı zamanda sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan sorun göçmen kadınların uyum sürecinde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin önemini görünür kılmaktadır.

Mardin kentinde Suriyeli göçmen kadınların gündelik yaşamlarında toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklı dışlamalara maruz kaldıkları bir diğer konu ise sosyal ilişkilerdir. Bu dışlamaların temelinde Suriyeli göçmen kadınlara yönelik Mardin kentinde yerel halkın bazı kesimlerinde dedikodu yoluyla yayılmış olan ve ahlaki değerler aracılığıyla Suriyeli göçmen kadınların konumlarını ikincilleştiren ön yargılar bulunmaktadır. Ünal (2019:112-114)’ın ve Doğan ve Ünal (2021:24-25)’ın çalışmalarında bahsettiği üzere Mardin’de Suriyeli kadınlarla yapılan kuma(ikinci eş) evliliklerinin artması yerel halktan kadınların Suriyeli kadınları kendilerine rakip olarak görerek öfke ve dışlamaların hedefinde yer almalarına neden olmuştur. Mardin’de yerel halk arasında, Suriyeli göçmen kadınların yerel erkeklerle evlilik yapmasının bir sonucu olarak Suriyeli bekar erkek sayısının arttığına ve bu erkeklerin toplumda tacizler gerçekleştirdiğine, bir yandan da toplumda fuhuş olaylarının arttığına dair görüşler mevcuttur. Bu sorunların nedeni olarak görülen

Suriyeli kadınlar kişisel bakım patiklerinden tutum ve davranışlarına kadar olumsuz nitelermelerle toplumun sosyal, kültürel ve ahlaki değerlerini bozduğu yönünde damgalanmaktadır. Suriyeli göçmen kadınların sosyal yaşama katılımını kısıtlayan bu tutum ve dışlamalar özellikle yerel halktan kadınlarla daha fazla karşı karşıya gelinen ve ötekileştirmenin yoğun olarak belirdiği alandır.

Bu alandaki dışlayıcı tutumlar karşısında Suriyeli göçmen kadınların geliştirdiği strateji ise “saygınlık” tır. Aksu Bora (2010: 91), “başkaları tarafından geri/köylü/kapalı olarak algılanmaya karşı özel bir hassasiyet ve kırılgnalık ve bu algıyı değiştirme çabası” nı, Orther ve Whitehead’in (1981) “saygınlık” kavramı çerçevesinde açıklığa kavuşabileceğini belirtmektedir. Suriyeli göçmen kadınlar yerel halk tarafından “eşlerini elinden alan kadınlar” “yuva yıkan kadınlar” olarak dışlanmaktadır. Bu dışlamalar yerel halkın Suriyeli göçmen kadınlara karşı yaşadıkları ekonomik zorluklara rağmen giyimlerine ve kişisel bakımlarına önem vermesi nedeniyle çeşitli dedikodulara ve ön yargılara neden olmaktadır. Böylece Suriyeli göçmen kadınlar yerel halk tarafından giderek ahlaki değerler üzerinden de ötekileştirilmektedir. Burada olumsuzluk kazandırılan milliyet ve cinsiyet aynı zamanda sınıf farklılığı üzerinden örtülerek yeniden üretilmektedir. Orther ve Whitehead’ın “saygınlık” kavramı burada yeniden üretim açısından işlevsel olmaktadır. Onlara göre saygınlık, toplumsal statü ve sınıfın göstergesi olarak gündelik hayattaki güçlenme stratejilerinin de hedefini oluşturmaktadır. Sınıf, toplumsal bir kategori olarak soyuttur, oysa saygınlık, sınıfın bir işareti olarak, gündelik hayatta insanların bilincinde olabildikleri, ulaşmak için çeşitli yollar denedikleri, somut bir gerçekliktir (Orther ve Whitehead, aktaran Bora, 2010: 91–92). Suriyeli göçmen kadınlar maruz kaldıkları dışlamalar karşısında yerel halktan kadınlar ile kendi kadınlıkları arasındaki farkları detaylandırarak bir mücadele içerisinde kendi kadınlıklarını yücelterek saygınlık kazanma yoluna gitmişler. Benliği tanımlamanın ancak öteki aracılığıyla yapılabileceğini belirten Bora’ya göre;

“Kadınlık erkeklikten olduğu kadar, başka kadınlıklardan da farklılıkla çizilir. Kadınlar arası farklılıklar, tıpkı diğer farklılıklar gibi, eşitsizlik ve iktidar ilişkilerini barındırır, bunlara işaret eder. Yani hiçbir farklılık, bir iktidar dolayımından geçmeden var olamaz. Kadınlık sosyalleşmenin sonucunda tamamlanmış bir kimlik olarak elde edilemez; kadınlık birbirleriyle, erkeklerle, çevreleriyle ilişkileri içinde,

sürekli deneyimlenerek kurulum, yeniden kurulum. Bu anlamda, “durum” dan çok “süreç” olarak kavranmalıdır. Bu süreç iktidar ilişkilerinden bağımsız olmadığı gibi, kadınların her biri de güçlenme iktidar stratejileri kullanarak, kendi öznelliğinin inşasında aktif rol oynar.” (Bora, 2010: 22).

Kendi kadınlıklarını “bakımlı ve erkeğe karşı sorumluluklarını yerine getiren” olarak tarif eden Suriyeli kadınlar yerel kadınların ise bunun karşısında konumlandırılarak tarif etmişlerdir. Bu konuda bir katılımcı şunları ifade etmiştir:

“Onlar geldi erkeklerimizin gözünü boyadı diyorlar. Bizim orada adettir kadınlar her sabah banyo yapar makyaj yapar, o da ev işi gibi kadın değil misin yapacaksın adam seni güzel görsün, bu suç değil yani. Siz açsınız, paranız yok bu kadar süsleniyorsunuz diyorlar. Sen haftada bir kere banyo yapıyorsun dışarı çıkıyorsun işte pijamanın üstüne bir ceket mi, yelek mi onu atıyorsun, kendine bakmıyorsun. Erkek gitti diyorsun.” (Terzi, Derbesiye, 39).

Görüldüğü gibi Suriyeli göçmen kadınlar, maruz kaldıkları dışlamalara karşılık kendi kadınlıklarını yücelterek kimliklerini inşa etmektedirler. Yerli kadınlarla Suriyeli kadınların bu kadınlık kıyaslaması aynı zamanda Kandiyoti (1996: 86- 87)’nin belirttiği üzere en üstte erkek düzenin işlediği eşitsizliği yeniden üretme sonucunu doğurmaktadır. Sonuç itibariyle ise göçmen kadınların dışlamalar karşısında pasif nesnel olmadığını söylemek mümkündür. Bu durum bir başka katılımcının ifadelerinde ise şöyle ifade edilmiştir:

“Bir tanıdığımız bekar bir adamla evlendi mesela altın bir şey de almadılar ama kadınlar konuşmuyor onunla, Suriyeli kadın istemeyiz demişler. Onda çocuk yok, yuva yok. Onun yuvasını yıkmamış niye istemiyorsun Suriyeli kadın makyajlı, süslü başka kadın alacağız, bizden kadın olsun demişler. sen saçına tarak vurmazsın Suriyeli süslü diyorsun, şimdi selam vermiyorlar bize de Allah’ın selamı insan vermez mi? Erkeklerini alıyormuşuz. Bizim kadınlar erkeklerinin meraklısı değil onlar bakıyor makyajlı, güzel onlar evleniyor Suriyeli kadınlarla. Sizin kadınları beğenmiyorsa suç Suriyeli kadında mı olur?” (Kuaför, Halep, 48).

Katılımcıların aktardıklarına bakıldığında, Suriyeli göçmen kadınların maruz kaldığı bu dışlamaların uyum süreçlerinde yerel halkın kabulünü önemli kıldığını ve toplumsal cinsiyetin zorunlu göç sonrası uyumla ilişkisi konusundaki önemi yeniden görülmektedir.

5.5. Ev Kadınlığından Girişimciliğe Giden Yol: Ücretli Çalışma Yaşamına Katılım

Araştırmamızın bu kısmında Suriye’de ev kadını olarak yaşamlarını sürdüren kadınların zorunlu göç sonrası Mardin kentinde iş yerlerini açarak ücretli çalışma yaşamına katılım süreçlerinin nasıl şekillendiği ele alınacaktır. Çalışma yaşamı

zorunlu göç sonrası Suriyeli göçmen kadınların gündelik yaşamla etkileşimlerinin en yoğun olduğu ve toplumsal cinsiyet rollerinin en fazla etkilendiği alandır. Bu alan zorunlu göçün kadınlığın dönüşümü üzerindeki etkinin en görünür olduğu ve göçmen toplumsal cinsiyetin uyum süreciyle ilişkisini görünür kılan önemli bir alandır. Suriyeli göçmen kadınların girişimcilik deneyimleri yaş, medeni durum, eğitim gibi özelliklere bağlı olarak farklı şekillense de kadınlık ve göçmenlik keşimselliğinde şekillenen ortak deneyimler bu kısımda ele alınacaktır.

Araştırmamıza katılan Suriyeli kadınların iş yerleri çoğunlukla kadınlara yönelik hizmet veren maddi kazançları düşük kuaför, terzi, hediyelik eşya ve tuhafiyeye dükkanı gibi iş yerleridir. Suriyeli göçmen kadınların iş yerleri evlerine ya da Suriyeli akraba veya tanıdıklarının iş yerlerine yakın, mahalle aralarında bulunan iş yerleridir. Genellikle akraba veya tanıdıklarından borç edinme yoluyla açtıkları küçük ve olan iş bu iş yerlerine düşük ücretli kiralar ödemektedirler.

Zorunlu göçten önce Suriye’de ev kadını olarak yaşamlarını sürdüren kadınların zorunlu göç sonrası çalışma yaşamına katılımını şekillendiren en temel etken göçmenlerin yaşadıkları geçim sıkıntısıdır. Suriye’de daha iyi ekonomik koşullara sahip olan göçmen kadınlar, kira ödeme sorunlarının olmaması fatura ve diğer ihtiyaçları için zorluk çekmeme gibi nedenlerle zorunlu göçten önce çalışma yaşamına hiç dahil olmamışlardır. Bununla birlikte kadınların ev dışında ücretli bir işte çalışmasını uygun görmeyen toplumsal cinsiyet normları da kadınların Suriye’de istihdam alanında bulunmasını engelleyen bir diğer faktördür. Ancak zorunlu göç sonrası karşı kaşıya kaldıkları ekonomik yetersizlikler Suriyeli göçmen kadınların ücretli çalışma yaşamına katılımını bir nevi zorunlu kılmıştır.

Araştırmamıza katılan ve evli olan Suriyeli göçmen kadınların eşleri inşaat sektörü, tarım sektörü ya da merdiven ve otel temizliği gibi geçici ve düşük ücretli işlerde çalışmaktadır. Eşlerinin aldığı ücretlerin geçimlerini sağlamaya yetmemesi evli Suriyeli göçmen kadınları ücretli çalışma yaşamına zorunlu kılarken eşini Suriye’de kaybeden bir görüşmecinin ise eve gelir getirebilecek erkek olmaması nedeniyle çalışma yaşamına katılımı zorunluluğa dönüşmüştür.

Türkiye’de neoliberal üretim süreçlerinin esnek yapısı göçmen kadınların iş

gücü piyasalarına kolaylıkla entegre olmalarına yol açmaktadır. Öte yandan ucuz emek gücü ihtiyacının göçmenlerden karşılandığı kayıt dışı, düşük ücretlerle güvencesiz çalışmaya dayalı enformel iş gücü piyasalarında kadınlar hem göçmen hem de kadın kimliklerinden dolayı dışlamalara maruz kalmaktadır (Amasyalı, 2021: 60-61). Ayrıca Türkiye'deki Suriyeli kadınların çoğunluğu ev içi işler ve bakım sorumlulukları nedeniyle iş aramamaktadır. Özellikle eve geç saatte gelmeye neden olacak iş yeri mesafesi ve uzun mesailer iş yerlerinde dinlenme fırsatlarının yetersiz olması ve düşük ücretler ödenmesi gibi ağır ve olumsuz koşullar Suriyeli kadınların çalışmayı reddetmesine de neden olmaktadır (UN Women, 2018: 48).

Bağımlı iş gücü piyasalarının göçmen kadın emeğine dair mevcut durumu ve kadınların toplumsal cinsiyetle belirlenen sınırları Suriyeli kadınların girişimcilik deneyimlerini şekillendiren bir başka etkidir. Araştırmamıza katılan Suriyeli göçmen kadınların bir kısmı iş yerlerini açmadan önce bir süre eşleriyle beraber temizlik işlerinde ya da kuaför çıraklığı yaparak bağımlı işlerde çalışmışlardır. Bir kısmı ise bağımlı işlerde hiç çalışmadan iş yerlerini açarak ücretli çalışma yaşamına dahil olmuşlardır.

İş yerlerini açmadan önce kısa sürelerle bağımlı işlerde çalışan Suriyeli göçmen kadınlar bu işlerin olumsuz koşullarını deneyimleyerek çalışmaya devam edememiştir. İş yerini açmadan önce çalışma yaşamına dahil olmayan Suriyeli göçmen kadınlar ise bir yandan iş gücü piyasalarının olumsuzluklarını çevrelerindeki kadınlardan duyarak bir yandan da ev içi işler ve çocuk bakımı sorumlulukları nedeniyle iş yeri açmanın kendileri için en uygun seçenek olduğuna karar vermişlerdir. Suriyeli kadınların iş yeri açma süreçlerini şekillendiren diğer etkenler ise sırasıyla ele alınacaktır.

İş yerini açmadan önce bir süre bağımlı işlerde çalışan bir katılımcı şunları belirtmiştir:

“Eşimle beraber birkaç defa çalışmaya gittim. Oralarda Suriyeli kadınlar vardı ben de merdiven yıkadım, temizlik yaptım paramı aldım. Burada kadınların da yapacağı işler var ama gittiğimiz, temizlik işleri çok yoruyordu, her zaman çağırıyorlardı. Çalışacak iyi işlere genç kızları almak istiyorlar. Ben de para kazanmak istiyordum, o yüzden dükkan açmayı düşündüm. Başka çalışacağım bir iş yoktu.” (Tuhafiyeci, Haseki, 40).

Katılımcının aktardıklarında görüldüğü gibi bağımlı işlerin geçici ve ağır koşullara sahip olması çoğu zaman Suriyeli göçmen kadınlar için çalışma hayatının devamını sağlamayı zorlaştırmaktadır. Öte yandan yaşa bağımlı iş bulamama gibi problemler sorunu nedeniyle daha uygun koşullara sahip bir iş bulamadığını belirten katılımcının belirttiği gibi kendi iş yerini açmak adeta bir zorunluluğa dönüşmüş durumdadır.

Dil bilmeme sorunu Suriyeli göçmen kadınların nitelikli işler bulmasında engel oluşturduğu gibi buldukları işlerde de işverenler tarafından daha fazla iş yükü yüklenmelerine neden olmaktadır. Suriyeli kadınların çalıştıkları işlerde işverenler tarafından göçmen kimliklerinden dolayı dışlamalara maruz kalmaları ve yerel halktan kadınlara göre daha az ücret almaları bağımlı işlerde çalışmalarına engel oluşturarak kendi iş yerlerini açmalarında etken olan nedenlerdir. İş yerini açmadan önce bir süre kuaförde çıraklık yaparak bağımlı çalışan bir katılımcı ise bu konuda şunları ifade etmiştir:

“Dükkanım yokken kadın işi bulsam da, az para veriyorlar, Suriyeli olduğumuz için çok iş veriyorlar. Oralarda dil bilmiyoruz diye kötü işler veriyorlar, çok da çalışsak biz Suriyeliyiz diye az çalışıyorsunuz diyorlar. Kendi dükkanımı açınca böyle olmaz dedim (...) Dükkanıma Suriyeli kadınlar daha çok geliyor, buralı olanlar da geliyor ama dil bilmesem de iyi davranıyorlar, gülüyorlar, hak olan parayı veriyorlar, çok veriyoruz demiyorlar.” (Kuaför, Halep, 37).

Görüldüğü gibi daha fazla iş yükü, dil bilmeme sorunu nedeniyle dışlamalar ve yerel halka göre daha düşük ücretler verilerek ucuz iş gücü olarak görülme gibi nedenler Suriyeli göçmen kadınların bağımlı işlerde çalışmaktan ziyade engel oluşturarak kendi iş yerlerini açmaya yönlendirmiştir.

Kimi zaman da bazı Suriyeli göçmen kadınlar bağımlı iş gücü piyasasına girmeden bu durumu daha önce deneyimleyen kadınların olumsuz tecrübelerinden yola çıkarak girişimciliğe başlamışlardır. Örneğin bir başka katılımcı bağımlı iş gücü piyasalarında çalışma koşullarının olumsuzluğunu çevresinden duyarak bu işlerde çalışmaktansa girişimciliğe yönelme sürecini şöyle belirtmiştir:

“Suriyeli bekar kadınlar gidiyor başka işlere ama ben öyle sabahtan akşama kadar çalışacak işlere gidemezdim, O işlerde çok çalışıyorsunuz, verdikleri para da yetmiyor, tanıdıklarımız gidiyor, onlardan duyuyorum yetmiyor paraları. Buradan kazandığımız da yetmiyor ama daha az yoruluyorsun. Yani kendi evimdeyim gibi burası. İstedğim zaman gelip istediğim zaman gidiyorum. Evdeki işlerimi yetiştirmesem açmıyorum.”

(Terzi, Derbesiye, 39).

Görüldüğü gibi Suriyeli kadınların evli ve çocuk sahibi olması bekar kadınlara göre bağımlı iş gücü piyasalarına katılımlarının önünde bir engel oluşturmaktadır. Suriyeli kadınlar bağımlı işlerde düşük ücretler almaktansa toplumsal cinsiyete dayalı rol ve sorumluluklarını yerine getirebilecekleri ve çalışma saatlerini kendi belirledikleri iş yerlerinde düşük ücretlerle çalışmayı tercih etmişlerdir.

Suriyeli göçmen kadınların iş gücü piyasalarına dahil olmalarına, kendi ekonomik sermayelerini kazanabilmelerine rağmen hala evdeki toplumsal cinsiyet rollerine göre hareket etmeleri dikkat çekicidir. Evdeki işlerine göre iş yerini açıp açmaması Suriyeli göçmen kadınlar için önceliğin hala ev içi rolleri olduğunun açık bir göstergesidir.

Dolayısıyla Suriyeli göçmen kadınlar için kendi iş yerleri ağır ve uzun saatler gibi koşulları olan ve sosyal dışlamalara maruz kaldıkları, dil veya yaş gibi sorunlar nedeniyle entegre olamadıkları bağımlı iş gücü dışında kalan ve ekonomik açıdan kendilerini rahatlatan bir olanak sunmuştur. Ayrıca bu iş yerleri bir yandan da kültürün sahip olduğu toplumsal cinsiyet normlarını sürdürebilmek ve bu normların çizdiği sınırlarda kalmayı sağlayan bir fırsat haline gelmiştir.

Zorunlu göç sonrası yerel halktan kadınların ücretli çalışma yaşamına katılımına tanık olan Suriyeli göçmen kadınlar ailelerine katkıda bulunmak için ev dışında ekonomik faaliyetlere katılabileceklerini her seferinde hatırlayarak iş yeri açma yoluna daha çok girmişlerdir. Bu durum Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göç sonrası uyum sürecinde yerel halktan etkilendiğini göstermekte aynı zamanda kadınların girişimcilik süreçlerini besleyen bir başka etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Kulig (1994) 'in belirttiği üzere mülteci kadınlar genellikle yerleştikleri ülkelerde yeni toplumsal cinsiyet rolleriyle müzakerede bulunarak içsel zorluklarla karşılaşmaktadır; Mültecilerin yerleştikleri ülkelerde cinsiyet rolleri sıklıkla, bu toplulukların üyelerinin kullandığı şeylerden farklıdır; Genel olarak kadınların, alışkın olduklarından daha fazla günlük özgürlükler yaşanmaktayken bazı kadınlar için yeni fırsatlar da oluşabilmektedir. Örneğin, daha önce ev dışında hiç çalışmamış mülteci kadınlar artık çalışmaya başlayarak ev içi sorumluluklarda yeni dengeler öğrenirler (Kulig, 1994'den akt;Deacon ve Sullivan, 2009: 273). İş yerleri Suriyeli

kadınların bu dengeyi en çok kurabilecekleri alanlar olmuştur. Bu durumla ilgili bir katılımcı şunları ifade etmiştir:

“Suriye’de olsa asla çalışmazdım ama burada çalışmak ayıp değil, her yerde kadınlar da çalışıyor. Bakıyordum eşimin aldığı para bize yetmiyordu ben de çalışmak gibi eşime destek olmak istiyordum. Dükkanım olunca kazancım daha çok olur dedim. Başka iş olsa nasıl yapacağım burada çalışmak en iyisi işlerimi yapıyorum, çocuklarıma rahat bakabiliyorum. Bakın şimdi çocuklarım burada, yemeğimizi kendimiz yapıyoruz kendi dükkanım olunca çok iyi benim için.” (Kuaför, Haseki, 38).

Görüldüğü gibi kendi ülkesinde olsa ücretli çalışma yaşamına katılması mümkün olmayan Suriyeli kadınların zorunlu göç sonrası ücretli çalışma yaşamına katılımlarında yeni etkileşimler içerisine girmeleri ve yerel halktan kadınların çalışma yaşamına katılımlarına tanık olmaları önemli bir etken olmuştur. Bu durum Suriyeli göçmen kadınların kendi ülkelerindeki kadınlık inşalarının zorunlu göç sonrası kırılmaya uğramasında etken olmuştur. Böylelikle karşı karşıya kaldıkları ekonomik güçlükler karşısında çabalamak isteyen Suriyeli göçmen kadınlar geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ile çalışma yaşamı arasında denge kurabilecekleri iş yerlerini açtıkları görülmektedir.

Suriyeli göçmen kadınların geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ile çalışma yaşamı arasında bir dengeyi sağlamaları aynı zamanda ataerkil pazarlık sürecine girmeleriyle mümkün olmuştur. Daha önce de değinildiği gibi Kandiyoti (1998: 274) ataerkil pazarlığı; verili herhangi toplumda kadınların içinde yer aldıkları somut kısıtlamalara karşı geliştirdikleri stratejiler olarak tanımlamaktadır. Kendi ülkesinde çalışması ataerkil toplumsal cinsiyet normları tarafından kısıtlanan Suriyeli kadınların çalışma yaşamına dahil olması düzenin temsilcileri olan ailedeki erkekleri geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini sürdürmeye ikna etmesiyle mümkün olmuştur. Bir katılımcı bu konuda şunları belirtmiştir:

“Burası Suriye gibi değil herkes çalışıyor, Suriyeli akrabalarımızın da kızları çalışıyor artık. Burada herkes başının çaresine bakmak zorunda, paranız yoksa aç kalırsınız. Ben de çocuklarıma bakmak kimseye muhtaç etmemek için çalışmak istiyordum. Bu işten başka elimden başka iş gelmiyordu o kadınlar gibi. Eve koş yemeğe koş çocuklara koş zaman yetmezdi elimden bu iş geliyor, böyle olunca eşimde razı oldu, işimi yapıyorum burada çocuklara bakıyorum ne kazansak birlikte harcıyoruz. Eşim de çok seviniyor böyle olunca. Hem eve fazladan para geliyor, hem evde gibiyim hem işte, o zaman bir şey demiyor, seviniyor yani” (Hediyelik Eşya Dükkanı Sahibi, Derbesiye, 34).

Görüldüğü gibi Suriyeli kadınların ev içi işler ve çocuk bakımı sorumluluklarını

yerine getirmesi ve çalışma yaşamı arasında bir denge sağlama mücadelesi ailedeki erkeklerin bu kadınların ev dışında ücretli çalışmasına ikna olmasını barındıran bir süreçten geçmektedir. Çoğu zaman iş yerleri kadınların hem ev işlerine yetiştirdikleri hem de çocuklarını yanlarında getirip bakabildikleri alanlardır.

İş yerleri toplumsal cinsiyet ile ev dışı ücretli çalışma yaşamı arasındaki dengeyi sağlamada yalnızca kadınların ev içi işler ve çocuk bakımı sorumluluklarını aksatmamasıyla değil aynı zamanda Suriyeli göçmen kadınların yabancı erkeklerden izole bir alanda çalışmasını sağlayarak da ailedeki erkeklerin ikna sürecini kolaylaştırmıştır. Bu nedenle Suriye'deki yaşamlarında ataerkil düzen içerisinde ailenin hatta sülalenin “namusu, şerefi” gibi anlamlar yüklenen kadınların çalışma yaşamına ancak yabancı erkeklerden izole bir alanda çalışmasının da ataerkil pazarlık sürecinin kaçınılmaz bir parçası haline geldiği görülmektedir. Bir katılımcı bu konuda şunları belirtmiştir:

“Eşimin içi rahat olmazdı başka dükkan olsa öyle tek bir yerde çalışmama izin vermezdi yani. Ama burada kapım kapalı sadece kadınlar geliyor, erkekleri görmüyorsunuz, paranızı kazanıyorsunuz (...) Bu iş benim için altın gibi. Eşimin de içi rahat böyle yoksa razı olmazdı tek burada çalışmama.” (Kuaför, Haseki, 34).

Görüldüğü gibi Suriyeli göçmen kadınların çalışma yaşamına katılımları geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini sürdürmeleri karşılığında mümkün olmaktadır. Kadınlar yeniden yerleşme sürecinde karşı karşıya kaldıkları zorluklarla mücadele etmek için stratejiler geliştirmektedir. Diyebiliriz ki Suriyeli göçmen kadınların yeni açtıkları bir alan olan iş yerleri yeni yaşamları ve eski toplumsal cinsiyet rolleri arasında denge kurdukları alanlardır.

Ücretli çalışma yaşamına katılımlarıyla birlikte gündelik yaşamlarında kamusal alana daha fazla dahil olan Suriyeli göçmen kadınlar hem ailedeki erkeklerin ev dışı ücretli çalışma yaşamına katılmalarına ikna olmalarında hem de Suriyeli kadınlara karşı gelişen ön yargılar nedeniyle yerel halk tarafından gelebilecek herhangi tehlikeye karşı yeni yerleştikleri toplumda kendilerini güvence altına almaya çalışmaktadırlar. Böylelikle kadınlar iş yerlerini evlerine ya da Suriyeli akraba ya da tanıdıklarına yakın mekanlarda açmak ve evlerine uzak olan iş yerlerine ailedeki erkeklerin refakati ile gidip gelmek gibi çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir. Bu durum aynı zamanda Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göç sonrası girdikleri ataerkil

pazarlığın ev dışına da uzandığını göstermektedir. Öyle ki kadınlar iş yerlerinde neredeyse görünmez olmaktadır. Bir katılımcının bu konuda aktardıkları şöyledir:

“Evimden çıkıp on dakika yürüyorum, geliyorum, tabi yakın olması benim için iyi. Evim gibi burası da kapımı kapatıyorum çalışıyorum. Dolmuşa binsem uzak bir yerde çalışmak için olmazdı. Öyle tek başıma yapamazdım, eşim de söylüyordu biz de duyuyoruz, burada yalnız kalan Suriyeli diye kadınları rahatsız ediyorlar akşamları, öyle dışarıda uzak yerde çalışmazdım eşim de razı olmazdı.” (Terzi, Derbesiye, 42).

Benzer şekilde bir başka katılımcı ise bu konuda şunları aktarmıştır:

“Şu kapı amcamın dükkanının, işte oraya erkekler gidiyor bu tarafa kadınlar geliyor. Bu mahallede akrabalarımız daha çok diye amcam buranın bizim için en iyisi olduğunu söyledi. Bu iki dükkanı birden kiraladık amcam, borç etti biraz, eşim de biraz borç etti. İkimizin yakın olunca evim gibi zaten kimse çalışmama bir şey demiyor, seviniyorlar para kazanmama. Burada Suriye’deki gibi çalışmak ayıp değil (...) Dükkanı tek başka yerde açsam kendim de korkardım kadın başıma öyle yabancıların içinde olmazdı. Başıma bir şey gelir diye korkardım yani, burada Suriyelileri sevmiyorlar Suriyeli kadınlar yalnızca kolayca ulaşırsınız diyorlar, amcamın yanımda olmak daha iyi.” (Terzi, Haseki, 33).

Katılımcıların aktardıklarında görüldüğü gibi iş yerleri, zorunlu göç sonrası karşı karşıya geldikleri ekonomik zorluklar karşısında Suriyeli kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ile denge kurmaya çalıştığı bir alandır. Zorunlu göç sonrası geleneksel ev kadınlığı rolünün ev dışı ücretli çalışma yaşamına katılımı kırımlara uğraması Suriyeli kadınların girdiği ataerkil pazarlık ile mümkün olmuştur. Bu durumda Suriyeli göçmen kadınların girdiği ataerkil pazarlık sonucu mevcut toplumsal cinsiyet rejimi şekil değiştirerek de olsa yeniden üretilmektedir. Kendi toplumlarında ailenin “namusu, şerefi” olan Suriyeli kadınlar, yerleştikleri toplumda da yerel halkın ön yargılarından kurtulmak ve taciz gibi herhangi bir şiddetle karşılaşmamak için kadınlara uygun görülen ahlaki normlara göre hareket etmek adına iş yerlerini çalışacak en uygun olan yerler seçip ücretli çalışma yaşamına katılmışlardır.

5.6. Değişen Roller: Aile Yaşamı

Araştırmamızın bu kısmında yeniden yerleşme sürecinde Suriyeli göçmen kadınların toplumsal cinsiyet rollerinde yaşanan değişimler ve aile içerisinde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşümü ücretli çalışma yaşamına katılımı bağlamında ele alınacaktır. Aynı zamanda Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göç sonrası ücretli çalışma yaşamına dahil olmalarının aile içindeki statülerine ve

kadınların güçlenmesine nasıl bir etkide bulunduğu da değinilecektir.

Toplumsal cinsiyet rolleri göç sürecine etki edebildiği gibi göç süreci de yeni yerleşilen toplumda sosyal, ekonomik ve kültürel koşulların değişimine bağlı olarak toplumsal cinsiyet rollerinin değişimine etki edebilmektedir (Şeker ve Uçan, 2016: 209-211). Bir başka deyişle daha önce çalışma yaşamına katılmamış olan kadınların göç sonrası çalışma yaşamına katılması ev içinde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşümüne yol açabilmektedir. Kadınlar üzerindeki ataerkil denetimin azalması, ev içinde karar alma süreçlerine dahil olmaları ve sosyal hareketliliklerinin artması söz konusu olabilmektedir. Bunun sonucunda kadınların rol ve sorumluluklarının artması nedeniyle daha fazla güçlüklerle karşılaşması (Ökten,2018: 177) ya da kadınların ücretli iş gücüne katılımı ile daha fazla özerklik, özgürlük ve aile içinde statü kazanmaları (George, 2005: 25) biçiminde farklı açılardan değerlendirilmeler söz konusudur.

Kadınlar üzerindeki ataerkil denetimin azalması aynı zamanda kadınların güçlenmesine de etki eden bir faktördür. Örneğin Phan (2013: 54), kadınların güçlenmesinde belirttiği temel kıstaslara “ataerkil kültürel faktörlerin etkisini” eklemiştir, diğer kıstasları ise “kadınların iş yaşamına katılımı, doğum kontrol ve ev içi karar alma mekanizmalarına katılımı” olarak sıralamaktadır. Malhotra ve arkadaşları (2002:5) ise güçlenmeyi bir kişinin kendi yaşamı ve kaynakları üzerindeki kontrolü olarak tanımlamaktadır.

Göç sonrası, kadınlar üzerindeki ataerkil denetimin azalmasıyla ilgili farklı görüşler mevcuttur. Kandiyoti (2021: p4), klasik ataerkilliğin çöküşünü çeşitli etkenlere bağlı olarak açıklarken göç hareketini de bu etkenler içerisine almaktadır. Ona göre göç hareketinin bir sonucu olarak genç kadınların çekirdek aile biçimine erken yaşlarda geçmesi ile yaşlı kadınların itaatkar gelin beklentisi de çökmektedir. Göç hareketiyle beraber çekirdek ailenin geleneksel güç ilişkilerinden koptuğunu belirten Buz (2006: 30)’a göre ise bu süreçte geniş ailenin gücünün azalmasıyla beraber ataerkilliğin kadınlar üzerindeki denetimi de azalmaktadır. Öte yandan göç sonrası erkeklerin ailenin geçiminden tek sorumlu olma gibi ataerkil rollerini sürdürememesi, örneğin kimi zaman yaşanan işsizlik durumlarında ev işi ve çocuk bakımını üstlenmek zorunda kalmaları iktidar ve statü kaybı yaşamalarına da neden

olmaktadır (Bozok, 209: 181). Ataerkilliğin kadınlar üzerindeki denetiminin kırılması ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşümü her göç durumunda aynı etkiyi doğurmamaktadır. Bununla beraber toplumsal cinsiyet rollerinin değişimi ve aile içinde güç dengelerinin dönüşümü zorlukları ve gerilimleri barındıran bir süreçtir (Culcasi, 2019: 9).

Suriye'den Türkiye'ye gerçekleşen zorunlu göçün kitlesel olarak aile göçleri biçiminde olması doğrudan geniş aileden kopma ile gerçekleşmemiştir. Ancak Suriyeli göçmenlerin zorunlu göç sonrası yüz yüze kaldıkları ekonomik yetersizlikler ailelerin bir arada yaşayacakları büyük evler kiralamalarına ve geçimlerini bu şekilde sağlamalarına olanak vermemiştir. Araştırmaya katılan kadınların büyük bir kısmı kaynana ve kayınbabaları ile aynı ya da yakın mahallelerde yaşadıklarını ancak ekonomik gelirlerinin ayrıldığını ifade etmişlerdir.

Kitlesel ve aile göçü biçiminde gelişen Suriyelilerin zorunlu göç sürecinde geniş aileden koparak çekirdek aileye geçişi fiili olarak gerçekleşmiş olsa da göçmenler arasında özellikle dayanışma temelinde akrabalık ilişkilerinin zayıflamadığı hatta yer yer kuvvetlendiği gözlemlenmiştir. Bu durumda kadınlar üzerindeki ataerkil denetimin sürmesi söz konusudur. Ancak bu denetim kadınların çalışma yaşamına katılmasıyla beraber daha fazla kırılmaya uğramıştır.

Kaynanaların gelinler üzerindeki itaat beklentisinin azalması bu kırılmaların belki de en önemlisidir. Bu konuda katılımcı şunları ifade etmiştir:

“Kendi paranızı kazanınca herkes biliyor siz bir iş yapabilirsiniz, bana büyük biri olmuşum gözüyle bakıyorlar. Akrabalarım biliyorlar ki ben de çalışabilirim para kazanabilirim (...) Eşim onun ailesi bana daha çok kıymet veriyorlar. Para kazanınca sizi büyük bir yere koyuyorlar. Eskisi gibi değiliz, kaynanam şimdi beni her işlerine çağırıyor. Ben bir şey için onlardan izin almasam eskisi gibi kızmaz kimse, artık biliyorlar evimiz de sözümüz de ayrı. Ben de eşim gibiyim para kazanabiliyorum, bir başım ben de evde.” (Kuaför, Halep, 36).

Görüldüğü gibi Suriyeli göçmenler arasındaki geniş ailenin akrabalık bağları zorunlu göç sonrası hala sürmektedir. Ancak kadınların ücretli çalışma yaşamına katılımıyla beraber eşlerinin ailesine karşı sorumlulukları azalmıştır. Suriyeli göçmen kadınlar tam anlamıyla bir özerklik kazanmasa da zorunlu göçten önceki klasik ataerkil düzendeki kadınlar üzerindeki denetimin kırılmalarına uğradığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda Suriyeli göçmen kadınların iş yerlerini açarak

gelir etmesi ile genç gelinler olarak yaşlı kadınlara itaat etme durumunun dönüşmesi kadınların saygınlık kazanması ile ilgilidir. Bu konuda bir katılımcı da şunları ifade etmiştir:

“Memleketimizdeki gibi kalabalık bir aile değiliz, o günleri de özlüyorum, kalabalık güzeldik şimdi herkes kendi evinde. Kaynanamın evine misafir gibi gidiyorum artık (...) Kaynanam eskisi gibi benim yemeğime, işime karışmaz ben de onlara gitsem işlerini yapmıyorum hiç bir şey eskisi değil. Yani artık dükkanda yoruldum desem zaten biliyorlar, kimse bir şey istemiyor benden. Eskisi gibi gelinsin, mecbursun demiyorlar.”(Kuaför, Halep, 37).

Görüldüğü gibi zorunlu göç süreciyle beraber Suriyeli göçmen kadınların ücretli çalışma yaşamına katılmaları statülerini dönüştürmüş ve klasik geniş aile içerisinde kadınlar üzerindeki yaş hiyerarşisi kırılmalara uğramıştır.

Göç süreciyle beraber çekirdek aileye geçilmesini Buz(2006: 30) eşler arası güvenin artması ve kadınların rollerindeki etkinliklerinin artması olarak belirtmiştir. Öte yandan yapılan çalışmalarda göç süreciyle beraber geniş aileden kopmanın kadınların sahip olduğu desteklerin azalmasına neden olduğu görülmektedir (Hugo, 1992: 190; chant, 1992: 200; Raghuram, 2004: 3; Mascarenhas-Keyes, 1993: 13'den akt; Buz, 2006: 30). Çalışmasında zorunlu göç sonrası göçmen kadınların çalışma yaşamına katılmasıyla beraber kadınların aile içinde toplumsal cinsiyet temelinde yaşadıkları değişimlere değinen Culcasi (2019: 9), ise eşler arası gerilimlerin yaşandığına dikkat çekmektedir. Ataerkil düzende erkeğin sorumluluğunda olan ailenin geçimini sağlama rolünün zorunlu göç sonrası kadınların gelir elde etmesiyle birlikte paylaşılması erkeklerin geleneksel rollerini sürdürmemesi sonucunu doğurmaktadır. Bu durum karşısında erkeklerin aile içerisinde kadınlar üzerindeki baskısı artabilmektedir.

Araştırmamıza katılan Suriyeli kadınlar için zorunlu göç sonrası geniş ailenin desteklerinin azalması kadınların sorumluluklarını arttırmıştır. Öte yandan çekirdek aile içerisinde kadınların evin gelir getiricisi rolünü paylaşmasıyla birlikte eşleriyle aralarında yaşanan gerilimlerden bağımsız değildir. Bu gerilimler zorunlu göçten önceki ailenin geçiminden tek sorumlu olan erkeklik rollerini sürdürmeyen Suriyeli kadınların eşlerinin “üzüntü ve utanç” duygularını yaşama süreçlerinden geçerek gerçekleşmiştir. Söz konusu durumun erkekler için zorunlu göç sonrası erkeklik

kimliğini yeniden oluşturamama (McSpadden, 1999'dan akt; Akis, 2016: 395) olarak anlamlandırmak da mümkündür. İş yeri sahibi Suriyeli kadınların çekirdek aile içerisindeki güç ilişkileri erkeklerin statü kaybı yaşaması kadınların ise saygınlık kazanmaları, aile içi kararlara katılım göstermeleri ve kısmi olarak güç elde etmeleri biçiminde bir görünüme sahiptir. Suriyeli kadınların ücretli çalışma yaşamına katılımı ataerkil pazarlık süreciyle mümkün olmuş olsa da Suriyeli erkeklerin gelir elde edecek iş bulamamaları ya da düşük ücret almaları kadınların gelirinin de payını görünür kılmaktadır. Bir katılımcı bu durumla ilgili şunları belirtmiştir:

“Eşim ilk başlarda benim çalışmama üzülüyordu. Kadın parasına muhtaç olmak kolay değil erkek için. Ben de ona destek olduğumu söylüyordum paramızın farkı yok diyordum ona (...) İkimizde çalışıp evimize bakıyoruz, çocuklarımıza bakıyoruz. Suriye'deki gibi değil burada çalışmasak aç kalacağız, o da biliyor, bir ihtiyaç olsa mecbur bana da soruyor, benden de para alıyor.” (Kuaför, Haseki, 38).

Katılımcının anlatısına bakıldığında, zorunlu göçten sonra Suriyeli göçmen kadınların ücretli çalışma yaşamına katılmasıyla birlikte Suriye'deki yaşamlarında ataerkil düzen içerisinde erkeğe ait olan ailenin geçimini sağlama rolünün paylaşılması söz konusudur. Bu durumda Suriyeli kadınların eşlerinin geleneksel rollerini sürdürmemeleri şeklinde toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümü aile içinde erkeklerin yaşadığı çatışmalar nedeniyle bir gerilim sürecinden geçmektedir diyebiliriz.

Suriyeli göçmen kadınların ailelerinde toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümü, zorunlu göç sonrası kadınların yeni roller kazanması, erkeklerin ise statüsünü geri kazanma yollarını araması şeklinde analiz edilmiştir. Örneğin başka bir katılımcının bu konuda aktardıkları da şöyledir:

“İlk zamanlarda ben çalıştığım için eşim bize bakamıyor diye utanıyordu. Burada çok para kazanamam diyordu ya iş bulamıyor ya da Suriyeli diye az para veriyorlar. Mesela buradakilerin aldığı parayı bize vermiyorlar. Buralı iş arkadaşları bir ücret alıyor belli işte asgari ücret hani onlar alıyor ama eşime vermiyorlar. Eşim de Suriye'deki devlet hak verse belki oradaki tarlalarımızı satardık çalışmazdın diyordu. Ama o da ne zaman olur Allah biliyor belki hiç izin vermezler (...) Bende kimseye muhtaç olmamak için çalışıyorum eşim de biliyor. Şimdi çalıştığım için bana daha çok kıymet veriyor. Suriye'de olsam ev işini yapınca yorulduğunu söylemek ayıp olurdu, iyi bir kadın değilsin derlerdi. O zaman kuma gelir; korkusundan kimse demez de. Şimdi yorulunca eşim kıymet veriyor o da biliyor ben de bizim için çalışıyorum.” (Terzi, Haseki, 33).

Görüldüğü gibi zorunlu göç sonrası Suriyeli göçmen kadınların ailelerinde,

erkeklerin iş bulamama ya da buldukları işlerde düşük ücretler almaları nedeniyle ailenin geçiminde sorumlu olma rolünü tam olarak yerine getirememeleri söz konusudur. Bu süreç aile içinde geleneksel erkeklik rollerinin sürdürülememesi nedeniyle erkeklerde “utanç” gibi duygulara yol açarak bazı gerilimler yaratmaktadır. Diğer yandan kadınların gelir etmesiyle dönüşen rolleri güç kazanmalarıyla orantılı ilerlemektedir. Öyle ki Suriye’de ev içi rollerini aksatması bir çeşit “kadınlı”ğı sürdürülemez etiketi olarak kuma getirilme nedeniyle zorunlu göç sonrası bu rolleri aksatmak aynı etkiyi yaratmamakta ve kadınlığın dönüşüme uğradığı görülmektedir. Bu noktada kadınlar çalışma yaşamına ataerkil pazarlıkla dahil olsalar da göç sürecinin geleneksel erkeklik kimliği için olumsuz sonuçlar yaratması Suriyeli göçmen kadınların üzerindeki erkek otoritesini aşındırmaya etki ettiği görülmektedir.

Ancak Suriyeli göçmen kadınların ücretli çalışma yaşamına katılımları ile elde ettikleri gelir aile içerisinde kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliği sağlamadığı gibi erkekler evin reisi olarak benimsenmeye devam edilmektedir. Aynı zamanda kadınların gelir elde etmesiyle erkeklerin ev içi işler yapmasını etki edecek bir sonuç görülmemektedir. Bu durumda özellikle geniş ailenin desteğinin azalması hem ev dışında ücretli çalışma yaşamına katılan hem de ev içi işler ve çocuk bakımı sorumluluklarını yerine getiren kadınların yüklerini arttırmış görünmektedir. Bir katılımcı bu konuda şunları ifade etmiştir:

“Şimdi oradaki gibi değil tek kadın benim evde, ev işi bitmiyor, çocukların okulu, yemeği bazı günler dükkanda da işlerim çok olunca yetişmiyor. Ancak dükkanda işler az olsa daha çabuk yetişiyorum.” (Terzi, Derbesiye 42).

Katılımcının belirttiği gibi ev içi işler ve çocuk bakımı sorumluluklarına ek olarak çalışma yaşamına katılımları ve zorunlu göçten önceki geniş aile desteğinin bulunmaması kadınların yüklerini attırmaktadır. Özellikle savaşta eşini kaybeden ve evin tek gelir getiricisi durumunda olan katılımcı için bu durum daha zorlu bir haldedir:

“Hem erkek benim hem de kadın. Para yetmiyor hem çalışmak zorundayım hem de çocuklarıma sahip çıkmak zorundayım. Kayınbabamı doktora götürüyorum, onun yemeğini yapıyorum, yıkıyorum tek kişiyle hiç iş bitmez.” (Kuaför, Halep, 48).

5.7. Zorunlu Göçün Getirdiği İmkânlar: Sosyal Aktivitelere Katılım

Araştırmamızın bu kısmında Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göçten önceki gündelik yaşamlarından farklı olarak sosyal aktivitelere katılımları ele alınacaktır. Suriyeli göçmen kadınların özellikle çalışma yaşamına katılımlarıyla beraber gündelik yaşamlarında zorunlu göçten önceki yaşamlarından farklı olarak kamusal alana daha fazla dahil olmaları söz konusudur. Zorunlu göç sonrası Suriyeli göçmen kadınların kamusal alana dahil olma süreçleri ve sosyal aktivitelere katılımları toplumsal cinsiyet ve göçmenlik kimliğiyle şekillenen süreçlerdir. Bu süreçlerin zorunlu göç sonrası Suriyeli göçmen kadınların uyum sürecine ve kadınlık kimliğinin oluşumuna etkileri tartışılacaktır.

Sosyal aktiviteler bir toplumu etkileyen sosyokültürel faktörlerden biridir (Tarakçıoğlu, 2019: 17). Gündelik yaşam içerisinde bir serbest/boş zaman etkinliği olarak değerlendirilen sosyal aktivitelere katılımı belirleyen etkiler toplumsal cinsiyetten bağımsız değildir. Waren (1990), boş zaman etkinliklerine katılımda, kadınların erkeklere nazaran daha az fırsat ve olanağa sahip olduğunu tespit etmiştir. Ona göre bu durum kadının toplumdaki yerinden kaynaklanmaktadır; Çünkü kadının toplumdaki temel rolü ev işleriyle uğraşmak ve çocuk büyütme, bunun da kadınların boş zaman etkinliklerine katılmalarını etkilediğini ya da sınırlandırdığını belirlemiştir. Shaw(1994: 9-10) sosyal aktivitelere katılımın gündelik yaşamı etkileyen zaman ve paranın yanı sıra ırk ve sınıf gibi diğer sosyal yapılar tarafından da etkilendiğini belirtmektedir. Kadınların erkeklere göre sosyal aktivitelere katılım oranının düşük olması ve daha fazla engelle karşılaşmaları ise aynı zamanda toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkileriyle ilgilidir. Ayrıca bu aktiviteler kadınların öznelliklerini inşa etmeleri için direnç potansiyeline sahip alanlardır. Göçmen kadınların sosyal aktivitelere katılımları dil, zaman, mekan ve para gibi çeşitli engellemelerle kısıtlanmaktadır. Ancak sosyal aktivitelere katılım bu kadınların “benlik algıları, özsayıları, yaşam kaliteleri üzerinde yapıcı etkiler”e de sahiptir (Tarakçıoğlu, 2019: 19).

Araştırmamızda Suriyelilerin kitlesel olarak aileler halinde göç etmesi hatta

ailelerin yakın akrabalar halinde göç etmeleri göçmenlerin göç öncesi sahip oldukları toplumsal özellikleri göç sonrası sürdürmelerinde büyük etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Suriye’de ataerkilliğin mekânsal olarak kurgulanması, ailenin namus taşıyıcıları olarak özel alana sıkıştırılmasına neden olmaktadır. Kadınların kamusal alanda herhangi bir sözlü ya da cinsel tacize uğraması ailenin namusuna ve şerefine yönelik ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (Sadiqi ve Ennaji, 2011’den akt; Doğangün & Keysan 2022: 138).

Araştırmamıza katılan Suriyeli kadınların daha önce belirtildiği gibi serbest zamanlarını değerlendirecek sosyal aktivitelere katılımları zorunlu göçten önce komşu ve akraba ziyaretleri şeklinde oldukça sınırlıydı. Zorunlu göçten sonra ise çalışma yaşamına katılımlarıyla beraber Suriyeli kadınlar kamusal alana daha fazla dahil olmaya başlamışlardır. Ancak hem göç öncesi buldukları toplumun ataerkil normlarını sürdürmeleri hem de daha önce de değinildiği gibi Mardin’deki yerel halkın Suriyeli kadınlara yönelik dışlayıcı tutumları gibi etkenler Suriyeli kadınların kamusal alana ve sosyal aktivitelere katılımlarını çeşitli biçimlerde sınırlandırmaktadır. Suriyeli kadınların ev içi işler ve çocuk bakımı sorumluluklarına ek olarak ekonomik durumları, Türkçe dilini bilmeme sorunu, medeni durum ve yaş gibi özellikleri de göç sonrası bu katılımlarını etkilemektedir.

Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göçten önceki yaşamlarından farklı olarak serbest zaman aktivitelerinin kısıtlı olmasında ekonomik yetersizlikler bir etkidir. Bu sosyal aktiviteler de çoğunlukla sivil toplum kuruluşlarının göçmen kadınlara yönelik hizmet veren dil ve beceri kurslarıdır. Aynı zamanda özellikle Suriye’nin kırsal bölgelerinden göç etmiş Suriyeli kadınlar zorunlu göçten önceki yaşamlarından farklı olarak alış veriş için çarşı, pazar gibi alanlara gitmeyi ve park ya da akraba tanıdık ziyaretleri için ikamet ettikleri mahallelerinin dışına çıkmayı zorunlu göçten önceki serbest zaman etkinliği olarak tanımlamıştır. Sosyal aktivitelere katılım Suriyeli göçmen kadınların toplumsal cinsiyet algılarının değişiminde ve kadınların zorunlu göç sonrası kimlik inşalarında yapıcı etkilerde bulunmaktadır.

Suriyeli göçmen kadınlar kadınlık ve göçmenlik kimliklerinin çizdiği kısıtlamalar dahilinde gündelik yaşamlarında kamusal alana ve sosyal aktivitelere dahil olurken yeni yollar ve alanlar geliştirmektedir. Suriyeli göçmen kadınlar, iş

yerleri evlerine kısa mesafede olanlar dışında ailedeki erkeklerin refakati ile iş yerlerine gidip geldikleri gibi sosyal aktivitelere de ailedeki erkeklerin refakati ile dahil olmak da bu yollardandır. Bir başka yol ise sosyal aktivitelere ise yerel halktan kadınlarla değil Suriyeli kadınlarla dahil olmaktır. Suriyeli kadınlar erkek refakati olmadığında Suriyeli kadınlarla kalabalık halde ve genellikle gündüz vakitleri ev dışına çıkabilmekte ve sosyal aktivitelere katılmaktadırlar. Bir katılımcının ifadeleri şekildedir:

“Burada yaşam çok farklı, Suriye’deyken bu kadar dışarı daha çıkamama gerek yoktu. Burada daha çok çıkıyorum ama burada da hava kararsa dışarıda olmaktan korkuyorum. Sadece oğullarım olursa geç saatte kalabiliyorum (...) Yaşamımız çok değişti burada mesela kızlarım da kafelere gidip oturmak istiyorlar orada kızlar, erkeklerle beraber oturuyorlar. O yüzden onlar için de korkuyorum, burada yabancıyız, ben de kızlarımın sadece erkek kardeşleri ile gitmelerini istiyorum öyle yerlere.” (Kuaför, Halep, 48).

Görüldüğü gibi Suriyeli kadınlar kendi toplumlarındaki toplumsal cinsiyet normları ve yerleştikleri toplumda göçmenlik konumları nedeniyle ailedeki erkeklerin refakati ile gündüz saatlerinde ev dışı etkinliklere daha fazla dahil olma yoluna gitmişlerdir.

Zorunlu göç sonrası zaman içerisinde Suriyeli göçmen kadınların yerel halktan kadınların yaşam biçimine tanık olmasıyla gündelik yaşam pratiklerinde dönüşümler yaşanmıştır. Suriyeli göçmen kadınlar özellikle ücretli çalışma yaşamına katılımdan sonra kamusal alana daha fazla dahil olmaya ve sosyal aktivitelere katılım göstermeye başlamışlardır. Bu durum, Linton vd.(1936: 149-152)’in, etkileşim halinde olan gruplardan birinin ya da her ikisinin orijinal kültür örüntülerinde meydana gelen değişim olgusu olarak belirttiği kültürleşme sürecinin bir göstergesi olmaktadır. Fakat Suriyeli göçmen kadınların yaş, medeni durum gibi özellikleri ile ev içi rollerinden dolayı kamusal alana ve sosyal aktivitelere katılımları sınırlı kaldığı da üzerinde durulacak önemli noktalar. Bir katılımcının bu konuda belirttikleri şu şekildedir:

“Burada her şey farklı yani kadınlar için çok şey değişti. Bizim mesela yaşımız geçti artık evden işten fırsat bulsak biz de alışık evde durmayız Suriye’deki gibi değiliz. Kadınlarla parka gidiyoruz, pazara gidiyoruz eşimle alışverişe ama genç kadınlar için daha çok fırsat var onlar bekar tabi her yere gezmeye gidebiliyorlar.” (Terzi, Derbesiye, 39).

Görüldüğü gibi Suriyeli kadınların medeni durumlarına göre ev içi

sorumlulukları dolayısıyla da sosyal aktivitelere katılımları farklılaşmaktadır. Buradan hareketle evli kadınların genç ve bekar kadınlara göre sosyal aktivitelere sınırlı bir katılımları görülmektedir

Suriyeli göçmen kadınlar yerel halktan kadınların ücretli çalışma ve eğitim yaşamında yer alması ya da alışveriş gibi faaliyetleri yerine getirmesi gibi örneklerle kamusal alanda daha fazla bulunmalarını bu kadınların özgür olmalarıyla nitelemişlerdir. Böylelikle Suriyeli göçmen kadınların kendi kültürleri ile zorunlu göç sonrası karşılaştıkları yeni kültürü kıyaslama yoluna gitmeleri söz konusudur. Bu noktada özellikle zorunlu göç sonrası kent yaşamına katılan göçmen kadınların kamusal alana ve sosyal aktivitelere katılım süreçlerini kadınlık kimliğiyle ilişkilendirerek zorunlu göçün toplumsal cinsiyet algılarının değişimindeki etkiye değinmeleri dikkat çekicidir. Zorunlu göç sonrası kent yaşamına katılan bir katılımcı bu konuda şunları belirtmiştir:

“Burada kadınlar daha özgür, erkekler gibi her yere gidiyor. Suriyeli kadınlar da burada artık eskisi gibi değil, biz de artık her yere gidiyoruz (...) Yani Suriye’de olsam gezmeye gidemezdim. Şimdi eşimle çocuklarımla alışveriş yapmaya gidiyoruz. Bazen Suriyeli arkadaşlarımla pazara, çarşıya gidiyoruz erkekler gibi biz de sebze alıyoruz, meyve alıyoruz, kıyafet alıyoruz ne lazım olsa. Yani gezebiliyoruz, biz de burada özgürüz.” (Kuaför, Haseki, 38).

Katılımcının aktardıklarında görüldüğü gibi zorunlu göç sonrası Suriyeli göçmen kadınlar Türkiye’de yeni bir kültürle temas ettikten sonra iki farklı kültürde kadınların konumlarını karşılaştırmaya başlamışlardır, bu durum daha önce belirtildiği gibi kültürleşme sürecinde onlar için bir değişim döneminin başladığını göstermektedir. Suriyeli göçmen kadınlar Türkiye’deki haklarının farkına varmaya başlamış, kendi ülkelerindeki konumlarını sorgulamaya başlamışlardır. Örneğin bir katılımcının bu konuda ifade ettikleri şöyledir:

“Orada biz başka bir dünyadaymışız burası başka bir dünya yani burada dışarıda kadının da hakkı. Burada kadınlar tek başına her yere gidiyor, kadınlara ayıp yok yani burada özgürsünüz (...) Ben kursa gidip geliyordum o bitti okul gibiydi orası. Burada parka çok gidiyoruz kıyafet, ayakkabı almaya gidiyoruz (...) ben tek gitmiyorum bir şey alsam dil bilmiyorum, eşimle Suriyeli dil bilen arkadaşlarımla gidiyoruz. Dışarı çıkınca farklı insanlar görüyorsunuz. O zaman burada başka bir dünyaya gelmişim diyorum.” (Terzi, Haseki, 33).

Katılımcıların anlatılarından hareketle, Suriye’de -kırsal bölgelerde yaşayan- kadınlar için kamusal alana dahil olmak katı kurallara bağlıken Türkiye’de bu

durumun muğlaklaşmaya başladığını söyleyebiliriz. Suriyeli kadınların yerleştikleri Mardin kentinde zorunlu göçten önceki yaşamlarından farklı olarak kamusal alana daha fazla dahil olmaları ve sosyal aktivitelere katılımlarının gündelik yaşam pratiklerinde dönüşümlere yol açtığı anlaşılmaktadır. Bu süreçler çeşitli engellere ve kısıtlamalara tabi kalsa da Suriyeli göçmen kadınların toplumsal cinsiyet algılarının değişimine yol açtığı ve kadınların zorunlu göç sonrası uyum süreçlerine olumlu katkılarda bulunduğu görülmektedir. Göçmen kadınlar böylelikle zorunlu göçten önceki yaşamlarından farklı olarak daha fazla mekânsal hareketlilik imkanı edinmiş ve kendi ifadeleriyle zorunlu göç sonrası daha fazla “özgürlük” elde etmişlerdir.

5.8. Geçici Koruma, Kalıcı Umutlar

Araştırmamızın bu kısmında Suriyeli göçmen kadınların Suriye’de savaşın sona ermesi durumunda geri dönmeleri konusu zorunlu göç sonrası kadınlık kimliğindeki değişimlerle ilişkili olarak ele alınmıştır. Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göç sonrası yaşadıkları bu değişimlerin uyum süreçlerine nasıl bir etkiye bulunduğu ülkelerinde savaşın sona ermesi durumunda ülkelere dönmekle ilgili düşüncelerinden yola çıkılarak analiz edilmiştir.

Suriye’de uzun yıllar süren savaş göçmenlerin ülkelerine dönmelerini imkânsız hale getirmiştir. Türkiye ve Suriye arasındaki kültürel benzerlikler ve bu süreç içerisinde Avrupa’nın göçmen karşıtı politikalarının görünürlük kazanmasıyla Suriyeli göçmenler açısından Türkiye’nin güvenli bölge olarak algılanması Suriyelilerin Türkiye’yi geçicilikten ziyade bir varış noktası olarak görmelerinde etkili olmuştur. (Amasyalı, 202: 90). Öte yandan Doğangün ve Keysan (2022: 137)’in çalışmalarında belirttiği üzere Türkiye ile Suriye arasında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda önemli yasal ve kültürel farklılıkların etkisi Suriyeli kadınların göç sonrasında öznelliklerini geliştirmeleri için imkân ve alan sağlamaktadır. Bu durumun araştırmamıza katılan Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göç sonrası uyum süreçlerine olumlu katkılarda bulunduğu aynı zamanda ülkelere geri dönme ihtimalinin bu kadınlar için elde ettikleri elde ettikleri kazanımları kaybetmek anlamına geldiği analiz edilmiştir.

Suriyeli göçmen kadınlar zorunlu göç sonrası Türkiye’de inşa ettikleri yeni

yaşamlarına özellikle ücretli çalışma yaşamına katılımları bağlamında oluşturdukları kadınlık kimliği nedeniyle devam etmek istediklerini belirtmişlerdir. Türkiye'nin kadınlar için Suriye'den daha yaşanılır olduğunu sıklıkla ifade eden Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göç sonrası kendi ülkelerindeki kadınlık tanımlarını sorguladıkları ve çalışma yaşamına katılımlarının bu durumda en büyük etken olduğu gözlemlenmiştir. Suriye'ye geri dönüş kendileri için ücretli çalışma yaşamından vazgeçmek anlamına geldiği için Suriyeli kadınlar, ülkelerine dönmek istememekteyken ailedeki erkeklerin ise kendi ülkelerindeki maddi varlıkları nedeniyle dönmeye istekli olduklarını belirtmişlerdir. Suriyeli göçmen kadınların ülkelerine dönmek istememelerindeki bir başka neden ise savaşın sona ermesi durumunda ülkelerindeki yeni iktidar güçlerinin kadın olmalarından dolayı kendilerine yönelik uygulamalarından korktukları cinsel şiddet içeren cezalandırılmalarıdır. Dolayısıyla Suriyeli göçmen kadınlar Türkiye'de kalıcı olarak kalmaya devam istemekte ve iş yerlerini büyütmek ve çocukları için iyi koşullarda bir gelecek hazırlamak istemektedirler.

Savaşın sona ermesi durumunda Suriye'ye dönmek istemediğini belirten bir katılımcı, bu durumun Türkiye'nin kendisi için daha avantajlı olduğunu ve özellikle çalışma yaşamıyla ilgisini şöyle belirtmiştir:

“Eşim arsalarımız, her şeyimiz orada diye dönmek istiyor ama ben dönmek istemiyorum. Eşime Suriye'deki tarlalarımızı satabilsek burada çok paramız olur dönmeyelim diyorum. Burası bizim için daha iyi ben çalışıyorum, burası Suriye'den daha çok fırsat veriyor. Bir daha çalışmayı bırakmak istemiyorum Suriye'de bu fırsat olmaz. Biz vatandaş olmak istiyoruz burada, bize vatandaşlık verilse burada her şeyimiz olur.” (Terzi, Haseki, 35).

Benzer şekilde başka bir katılımcı ülkesine geri dönmek istememe nedenini özellikle Türkiye'de kadınların eğitim ve istihdama katılım gibi konularda daha avantajlı olması ve ücretli çalışma yaşamından ayrılmak istememesiyle bağdaştırarak şunları ifade etmiştir:

“Memleketimizi özlüyoruz, orası bizim yani her şey orada kaldı ev, araba, tarla. Canımızla geldik burada artık bir hayat kurduk geri dönsek bu hayatımızı bıraksak bir daha böyle olmaz. Savaş bitse de biz geri dönmek istemeyiz, eşim mal mülk için gitmek ister ama ben istemiyorum. Orada çocuklarının iyi bir geleceği olmaz. Burada herkes için fırsat çok kadınlar için de çok. Kadınlar okuyor, çalışıyor, geziyor burada. Ben orada çalışmam böyle burası bizi kabul etmezse artık Avrupa olsa gideriz ama Suriye'ye dönmek istemiyorum. Burada çalışan bir kadının bu fırsatın elimden

gitmesini istemiyorum.” (Hediyelik Eşya Dükkânı Sahibi, Derbesiye, 34)

Katılımcıların aktardıklarında Türkiye’de kadınların Suriye’de olduğundan daha iyi yaşam koşullarına sahip oldukları görülmektedir. Özellikle ücretli çalışma yaşamına dahil olamayacakları için ülkelerine dönmek istemediklerini ifade eden Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göç sonrası toplumsal cinsiyet kimliğinde değişimler yaşadıkları ve bu değişimlerin uyum süreçlerine olumlu katkılarda bulunduğunu söylemek mümkündür. Suriyeli göçmen kadınların ailelerindeki erkekler ise geride kalan maddi varlıkları için Suriye’ye dönmeyi tercih etmektedirler. Bu durum kadınların yaşadıkları değişim ve uyum sürecinin erkeklerden daha olumlu olduğunu gösterirken bir yandan da zorunlu göç sonrası toplumsal cinsiyet ilişkileri ile uyum süreci arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Görüşmelerde dikkat çeken bir başka nokta ise zorunlu göç süreciyle kendi ülkelerindeki kadınlığı sorgulamaya başlayan Suriyeli göçmen kadınların Türkiye’de kalmaya devam etme istekleri burada elde ettikleri koşulları kendi kız çocukları için istemeleriyle de ilgilidir. Bir katılımcı bu konuda şunları ifade etmiştir:

“Kadımsan erkek eline bakıyorsun işte savaş geldi eşimi kaybettik o bir daha geri gelmez. Paramız olsa biz de bu kadar şey çekmezdik, çok şey anladık tabi, ben kızlarımın da kendi paraları olsun, onlar da çalışsınlar istiyorum. Büyük kızımı evlendirdim, şimdi ona da işi öğretiyorum, diğer kızlarım okula gidiyor ben onların mesleği olsun diye dua ediyorum. Burası onlar için de daha iyi. O yüzden burada kalmak istiyoruz.” (Kuaför, Halep, 48).

Görüldüğü gibi Suriyeli kadınlar hem kendilerinin hem de kız çocuklarının geleceği için Türkiye’nin daha iyi koşullara sahip olduğunu ve ülkelerine dönmek istemediklerini belirtmektedirler. Katılımcının ifadelerinde özellikle kadınların ücretli çalışma yaşamına katılımının önemi zorunlu göç süreciyle idrak edilen ve artık vazgeçmek istemedikleri bir kazanım olarak değerlendirilmiştir.

Suriye’de savaşın sona ermesi durumunda hem kadınlar hem erkekler Suriye’de yeni iktidar güçleri tarafından cezalandırılma korkusu nedeniyle ülkelerine dönme konusuna olumsuz yaklaşmaktadırlar. Suriyeli göçmen kadınlar ise bu olası durumdaki cezaların cinsiyetlerinden kaynaklı cinsel şiddet içerme korkusundan ülkelerine geri dönme konusuna daha fazla olumsuz yaklaşmaktadırlar. Bir katılımcı bu korkuları nedeniyle ülkesine dönmek istemediğini şöyle ifade etmiştir:

“Kayınbabamla eşim bazen konuşuyor mesela vatandaş olsak, savaş bitmeden malımızı alsak daha iyi olur diyorlar. Yani savaş bitse de kim bilir bize ne yaparlar malımızı mülkümüzü verirler mi bilmiyoruz. Kaçtığımız için ceza verirler, İşkence mi yaparlar, öldürürler mi bilmiyoruz, kadınlara daha kötüsünü belki (...) tecavüz işte (...) Eşim, kayınbabam ceza olmasa belki gitmek isterler ama ben o savaş aklıma gelince Suriye’ye bir daha hiç gitmek istemiyorum.” (Kuaför, Halep, 36).

Yapılan görüşmelerde görüldüğü gibi savaş alanları ve zorunlu göç sürecinin kadınlar için toplumsal cinsiyet normlarından dolayı daha zorlu olması savaş sona erdiğinde de devam etmektedir. Savaş sona erdiğinde ülkelerindeki yeni iktidar güçlerinin bireyleri cezalandırma ihtimali özellikle kadınların bedenlerinin hedef alındığı cinsel şiddetten ötürü Suriyeli göçmen kadınların ülkelerine dönmek istememelerinde etkendir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

“Uluslararası Zorunlu Göç ve Kadınlık Kimliğinde Dönüşümler: Mardin’de İş Yeri Sahibi Suriyeli Kadınların Deneyimleri” adlı bu araştırmada Suriye’den Türkiye’ye gerçekleşen zorunlu göç süreciyle beraber Suriyeli göçmen kadınların toplumsal cinsiyet kimliğinde yaşanan değişimler araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Araştırmada 2011 yılında Suriye’de başlayan çatışma ve savaş ortamı nedeniyle Türkiye’ye gerçekleşen zorunlu göç sonucu Mardin kentine yerleşen ve bu süreçte iş yeri açan Suriyeli göçmen kadınların toplumsal cinsiyet kimliğinde yaşanan değişimler gözlemlenmeye çalışılmıştır.

Araştırma, toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı kadınların zorunlu göç sürecini, erkeklerden farklı deneyimlediği temelinden hareket etmektedir. Bu temel üzerinden, zorunlu göçten önce, zorunlu göç ve iç savaş esnasında ve zorunlu göçten sonra yeniden yerleşme sürecinde kadınların yaşadıkları deneyimler üzerinden değişimler gözlemlenmiştir. Bu bağlamda araştırmada Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göç sonrası ücretli çalışma yaşamına katılımlarıyla birlikte toplumsal cinsiyet kimliklerinde yaşanan değişimler analiz edilmiştir.

Araştırmada, Suriyeli göçmen kadınların savaş ve zorunlu göç yolculuğunu toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklı erkeklerden daha fazla savunmasız kalma ve daha yıkıcı etkiler yaşamaları nedeniyle farklı deneyimledikleri analiz edilmiştir. Bu analizlere detaylıca baktığımızda Suriye’de yaşayan bireylerin yakından tanık olduğu savaş alanı bireylerin, gündelik rutinlerini bozma, temel ihtiyaçlara erişimlerini kısıtlama ve savaş silahlarının hedefinde olmaları gibi birçok açıdan can güvenliklerini tehdit edecek ciddi boyutlara vardığı açıktır. Ancak her birey için bu yıkıcı etkileri barındıran savaş alanından kaçışın Suriyeli kadınlar için erkeklerden daha zor olması ve daha fazla savunmasızlık barındırması söz konusudur. Bu durum Suriye’deki ataerkil toplum düzeninden kaynaklanmaktadır; Suriyeli göçmen kadınların ataerkil normlar aracılığıyla savaştan önceki yaşamlarında kısıtlanan mekânsal özgürlükleri yaşamları boyunca erkekler kadar kamusal alana dahil olmamaları sonucunu doğurmuştur. Buradan Suriyeli göçmen kadınların Suriye’deki yaşamlarında bir erkek refakati olmadan yaşadıkları alanların çıkış yolunu dahi

bilmemesi sonucunu doğuran toplumsal cinsiyet rollerinin savaş alanındaki etkisinin özellikle bu kadınlar için ailedeki erkekleri kaybetme ihtimalinde daha fazla savunmasızlıkla karşı karşıya kalmalarına neden olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda araştırmada savaş alanında toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı kadınların erkeklerden daha fazla savunmasız kaldığı ulaşılan sonuçlardandır. Öte yandan Suriye'deki savaşın cinsiyetlendirilmiş yapısı, özellikle de kadınların bedenlerinin çatışmacı gruplar tarafından hedef alınması Suriyeli göçmen kadınların savaş alanında cinsel şiddete maruz kalma korkusunu derinden yaşamalarına neden olmuştur. Bu durumun Suriyeli göçmen kadınların erkek temelli şiddetin öznesi olmaktan kaçışı olarak zorunlu göç etme nedenlerini de erkeklerin göç etme nedenlerinden farklılaştığı araştırmada ulaşılan sonuçlardan olmuştur. Suriyeli göçmen kadınlar savaş alanında herhangi bir cinsel şiddete maruz kalmasalar dahi bu ihtimalin korkusu zorunlu göç sonrası ölüm korkusuyla beraber kadınların etkisini unutamadıkları en önemli konulardan olması araştırmayı desteklemektedir.

Kadının erkeğe bağımlı toplumsal cinsiyet rollerinin hakim olduğu Suriye toplumunda ev kadını olarak yaşamını sürdüren kadınlar için savaş alanında ailedeki erkekleri kaybetmek kaçınılmaz olarak bir zorunlu göç nedeni oluşturmuştur. Araştırmada ataerkil düzende erkeğe verilmiş koruyucu ve kollayıcı rollerin eksikliğiyle karşı karşıya kalmanın ve erkeğe verilen maddi sorumlulukları üstlenmenin savaş alanında Suriyeli göçmen kadınların zorluklar yaşamasına yol açtığı ve bu durumun kadınlar için kendine özgü bir göç nedeni oluşturduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın amaçlarından biri, göç sürecinde kadınların toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklı daha fazla mağduriyetle karşılaştığı ancak kadınların bu mağduriyetler karşısında pasif nesnelere değil göç sürecindeki aktif konumlarına dikkat çekilmesidir. Öncelikle bu mağduriyetlere yer verilecektir. Zorunlu göç sonrası yeni bir toplumsal çevreye dahil olmak ve yeni etkileşimler içerisine girmek Suriyeli göçmenlerin gündelik yaşamlarını analiz etmede yerel halkın toplumsal kabulü ve göçmenlerin uyumu sonuç olarak bir kültürel etkileşim konusunu önemli kılmaktadır. Zorunlu göç hareketiyle fiziksel mekanlarıyla beraber toplumsal çevrelerini de değiştiren Suriyeli göçmenlerin kendi kültürlerini yanında

taşıyarak yeni bir topluma dahil olması hem ev sahibi Türkiye toplumu hem de Suriyeli toplumu için değişimler ve sorunları beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Suriyeli göçmen kadınların gündelik yaşam deneyimlerinin milliyetleri, göçmenlik konumları ve toplumsal cinsiyetleri kesişimselliğinde belirlendiği gözlemlenmiştir. Suriyeli göçmen kadınların Türkiye'ye göç etmelerinde iki ülke arasındaki coğrafi yakınlık, tarihsel kültürel bağlar ve Türkiye'nin açık kapı politikası etkindir. Benzer şekilde araştırma sahası olan Mardin kentinde yerel halk ile aralarında bulunan kültürel benzerlikler, akraba ve tanıdık ilişkileri gibi sosyal ağlar Mardin kentine yerleşmeyi tercih etmelerinde önemli bir etkindir. Aynı zamanda bu sosyal ağlar Mardin kentinde Suriyeli göçmen kadınların gündelik yaşamlarında bir yandan iş bulma ya da barınma gibi konularda kolaylıklar sağlamakta ve yabancılaşma hissini azaltarak göçmenlerin uyum sürecine olumlu katkılarda bulunmaktadır. Fakat bir yandan da bu kültürel benzerlikler ve yakınlık ilişkileri dışlamaların önüne geçmemektedir. Burada ötekileştirme milliyet ve göçmenlik konumu üzerinden işleyerek çeşitli dışlama pratiklerini ortaya çıkarmaktadır. Bu ötekileştirmeler toplumsal cinsiyet ile birleştiğinde çok katmanlı bir ötekileştirmeye maruz kalan Suriyeli göçmen kadınların gündelik yaşamlarında zorluklarla karşılaşmaları kaçınılmaz olmaktadır.

Suriyeli göçmenler zorunlu göç sonrası yaşadıkları ekonomik yetersizlikler nedeniyle çoğunlukla banyo ya da mutfak eksik olan olumsuz koşullara sahip konutlar kiralarak barınma sorunlarını çözmeye çalışmaktadırlar. Göçmen kadınlar bu konutlarda ev içi işler ve çocuk bakımı gibi toplumsal cinsiyet rollerini zor koşullarda yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Araştırmada bu durumun kadınların toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı barınma sorunu karşısında gündelik yaşamlarında erkeklerden daha fazla yükler yüklenmesi olarak tespit edilmiştir.

Öte yandan özellikle ev sahibi ve komşuluk ilişkileri Suriyeli göçmen kadınların yerel halk ile etkileşimlerin yoğun olduğu dolayısıyla göçmenlerin dışlamalara maruz kaldığı alanlar olarak barınma konusunu yeniden yerleşme sürecinde yaşadıkları önemli bir sorun olarak kaşımıza çıkarmaktadır. Mardin'deki akraba ya da tanıdıkları aracılığıyla kiraladıkları konutlarda Suriyeli göçmen kadınlar ev sahipleri ya da komşuları tarafından "pis, kirli" olarak etiketlenmektedirler. Aynı

zamanda bu dışlamalara tepki göstermek göçmenler için konut bulmada aracı olan akraba ya da tanıdık gibi sosyal ağlarının zedelenmesi ve bu durumda yüksek ücretlerle konut kiralamak zorunda kalma ya da geçici koruma statüleri nedeniyle şikayet edilip ülke dışına çıkarılma korkusu gibi muhtemel sorunlar için kaygılar yaşamaktadır.

Göçmen kadınlar, gündelik yaşamlarında Türkçe dilini bilmeme ve kendi ülkelerindeki toplumsal cinsiyet normları nedeniyle eğitim düzeylerinin düşük olması nedeniyle çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle Suriyeli göçmen kadınların yeni yerleştikleri bir ülkede hukuki haklarını bilmeme ve sağlık hizmetlerinden yararlanamama gibi sorunlar bu kadınların karşılaştığı en önemli sorunlardır. Örneğin Suriyeli göçmen kadınların Türkçe dilini bilmeme ve eğitim düzeylerinin düşük olması, bir yandan da yerel halk tarafından maruz kaldıkları dışlamalar sağlık sorunu yaşadıklarında hastaneye gitmekten çekinmelerine neden olmaktadır. Yerel halk tarafından daha fazla devlet yardımı alma ve sağlık haklarına engel olma gibi nedenlerle dışlanan Suriyeli göçmen kadınlar ailelerindeki bireyler sağlık sorunu yaşadıklarında ise onlar için hastanelere gitmeye adeta katlanmaktadırlar. Araştırmada sağlık hakkına erişimde yaşanan bu sorun, kadınların zorunlu göç sonrası uyum süreçlerini olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir. Diğer yandan bu karşısında kendileri için sağlık hizmetlerinden faydalanmaktan vazgeçen göçmen kadınların fedakâr eş ve anne rolü temelinde eşleri ve çocukları için bu hizmetlerden faydalanırken karşılaştıkları sorunlara adeta katlanmaları söz konusudur. Araştırmada, diğerkâmlık üzerinden inşa edilen bu kadınlığın Suriyeli göçmen kadınların daha fazla yüklediği yüklerin bir yüzü olarak analiz edilmiştir.

Suriyelilerin gerçekleştirdiği zorunlu göç sonrası Mardin kentinde Suriyeli kadınlarla yerel halktan erkeklerin gerçekleştirdiği kuma evliliklerinde yaşanan artış Suriyeli kadınların yerel halk tarafından dışlamalara maruz kalmalarında etken olan ve gündelik yaşamlarında karşılaştıkları önemli sorunlardandır. Toplumun ahlakını bozdukları yönünde damgalanan Suriyeli göçmenler bu ötekileştirmeye en fazla yerel halktan kadınlar tarafından maruz kalmaktadırlar. Bu durumda gündelik yaşamda sosyal ilişkileri kısıtlanan Suriyeli kadınların uyum süreçlerinin olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Suriyeli göçmen kadınların gündelik yaşamlarında etkileşim alanlarının en yoğun olduğu alanlardan biri de ücretli çalışma yaşamıdır. Aynı zamanda göçmen kadınların zorunlu göç sonrası iş yerleri açarak ücretli çalışma yaşamına katılımlarını şekillendiren süreci gözlemek araştırmanın amaçlarından biridir. Ücretli çalışma Suriye’de ev kadını olarak yaşamlarını sürdüren kadınların gündelik yaşam pratiklerinde ve zorunlu göç sonrası ev dışı ücretli çalışma yaşamına katılmalarıyla değişen ve dönüşen kadınlığın önemli bir alanıdır.

Araştırmada, Suriye’de ataerkil toplumsal cinsiyet normları nedeniyle ücretli çalışma yaşamına katılımları engellenen Suriyeli kadınların gündelik yaşamlarına dahil olan ev dışı ücretli çalışma sürecini şekillendiren dinamikler gözlemlenmiştir. Öncelikle Zorunlu göç sonrası yaşadıkları geçim sıkıntısının kadınların ücretli bir işte çalışmalarını bir zorunluluğa dönüştürdüğü sonucuna ulaşılmıştır. Mardin’de yerel halktan kadınların çalışma yaşamına katılımlarında Suriye’ye göre daha az kısıtlamanın bulunma göçmen kadınların ücretli çalışma yaşamına katılım sürecini etki eden önemli bir başka etken olarak tespit edilmiştir. Böylelikle Suriyeli göçmen kadınlar zorunlu göç sonrası yeni etkileşimler aracılığıyla cinsiyet rolleriyle bir müzakere sürecinden geçerek bu sürece dahil olmuşlardır.

Öte yandan Suriyeli göçmen kadınların girişimci olarak ücretli çalışma yaşamına katılımını besleyen süreç kadınların yaş, eğitim, medeni durum gibi özellikler noktasında farklılıklar gösterse de bu sürecin toplumsal cinsiyet ve göçmenlik konumu kesişimselliğinde ortak deneyimlerle şekillendiğinden söz etmek mümkündür. Öyleki Türkiye’de küreselleşme ve neoliberal politikalarından etkilenen bağımlı iş gücü piyasalarının durumu ve Suriyeli göçmen kadınların göçmenlik konumları ile toplumsal cinsiyet rolleri birleşince bağımlı iş gücü piyasalarından dışlanmak bu kadınlar için kaçınılmaz olmuştur. Buna göre, iş gücü piyasalarının ucuz emek gücünü göçmenlerden karşılayan kayıt dışı, güvencesiz ve ağır koşullara sahip yapısı, göçmenlerin Türkçe dilini bilmemesi nedeniyle işverenlerin dışlayıcı tutumları ile kadınların ev içi işler ve çocuk bakımı sorumlulukları birleşince Suriyeli göçmen kadınlar için gelir etmenin yeni bir yolunun gerekli kılındığı analiz edilmiştir. Araştırmada bir süre bağımlı işlerde olumsuz koşulları deneyimleyen ya da bu işlerin olumsuz koşullarını çevresinden duyan Suriyeli göçmen kadınlar için bu

yeni yolun ise iş yeri açarak gelir elde etmek olduğu tespit edilmiştir. İş yerleri Suriyeli göçmen kadınlar için zorunlu göç sonrası toplumsal cinsiyet rolleriyle ücretli çalışma yaşamı arasında denge kurabilecekleri ve sosyal dışlamalara karşı direniş gösterebilecekleri alanlar olarak geçim sıkıntısı ve bağımlı iş gücü piyasaları arasında inşa ettikleri bir alandır.

Suriyeli göçmen kadınların kendi ülkelerindeki ataerkil normlar ve zorunlu göç sonrası çalışan kadın rolleri arasında bir denge kurmaları ise ataerkil pazarlıkla mümkün olmuştur. Bu süreç Suriyeli göçmen kadınların ataerkil düzenin temsilcileri olan ailedeki erkekleri geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini sürdürmekle ve iş yerlerinin güvenli olduğuyula ikna etmesiyle mümkün olmuştur. Öyle ki Suriyeli göçmen kadınlar kendi belirledikleri saatlerde çalıştığı iş yerlerinde hem ev içi işler ve çocuk bakımı sorumluluklarını yerine getirmekte hem de kadınlara hizmet veren iş yerlerinde yabancı erkeklerle aynı alanda bulunmayarak kendi toplumlarında toplumsal cinsiyet normlarıyla çizilen sınırların dışına çıkmamaktadırlar. Suriyeli göçmen kadınlar iş yerlerini evlerine ya da Suriyeli akraba veya tanıdıkların iş yerlerine yakın yerlerde seçerek hem ailedeki erkekleri iş yerlerinin güvenliği konusunda ikna etmek hem de yerel halk tarafından maruz kaldıkları dışlamalar nedeniyle olası bir krizin önüne geçmek şeklinde bir pazarlık sürecine dahil olmuşlardır.

Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göç sonrası iş yerleri açarak ücretli çalışma yaşamına dahil olmalarıyla aile içerisinde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşümünü incelemek araştırmanın bir başka amacıdır. Araştırmada Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göç sonrası çalışma yaşamına katılımları ile birlikte öncelikle geniş ailenin kadınlar üzerindeki denetimlerinin kırılmasına etki ettiği gözlemlenmiştir. Suriye'den gerçekleşen zorunlu göçün kitlesel aile göçleri biçiminde olması Suriyeli göçmen kadınların geniş aile ilişkilerinin devam etmesinde etken olmuştur. Ancak ücretli çalışma yaşamına katılım özellikle Suriyeli göçmen kadınların kendi ülkelerinde yaş hiyerarşisine dayalı ikincil konumlarının dönüşümünde etkili olmuştur. Suriye'de genç gelinler olarak kaynanalarına itaat eden bu kadınların gelir etmesiyle kaynanaların itaat beklentilerinin sona erdiği ve kadınların bu konuda özgürlük elde ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci bir nokta ise Suriyeli göçmen kadınların ailelerindeki erkeklerin zorunlu göç sonrası, ataerkil düzen de erkeklik kimliğinin asli görevi olan aile geçimini göçmenlik konumları nedeniyle iş bulamama ya da ucuz işlerde çalışma gibi nedenlerle tek başına yerine getirmemeleridir. Göçmen kadınların ücretli çalışma yaşamına katılarak evin geçimi rolünü paylaşılmasıyla da erkeklerin geleneksel rollerinde kırılmalar yaşanmaya başlamıştır. Erkekler bu anlamda zorunlu göç sonrası güç ve statü kaybı yaşarken buna karşın göçmen kadınların gelir etmesiyle beraber çekirdek aileleri içerisinde saygınlık kazanarak statü elde etmeleri ve karar alma süreçlerine katılarak güç kazanmaları söz konusudur. Ancak Suriyeli göçmen kadınların ücretli çalışma yaşamına katılımlarının ataerkil pazarlık süreciyle mümkün olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda çekirdek aile içerisinde erkeklerin bu güç ilişkilerinin dönüşümünün belirginliğinden söz etmek mümkün değildir. Erkekler hala evin reisi olarak benimsenmekte göçmen kadınların gelirleri ise aile geçiminde bir destek gelir gibi görülerek özellikle ev içi işlerin paylaşımı konusunda tam anlamıyla bir eşitliği sağlamamaktadır. Öte yandan Suriyeli göçmen kadınların ücretli çalışma ile birlikte bir yandan iş yerlerinin bir yanda da ev içi sorumluluklarını devam ettirmek zorunda olmasıyla yüklerinin daha fazla arttığı da ulaşılan sonuçlardandır.

Zorunlu göç sonrası toplumsal cinsiyet kimliğinde yaşanan dönüşümlerin Suriyeli göçmen kadınların uyum süreçleriyle ilişkisinin incelenmesi araştırmanın başka bir amacını oluşturmaktadır. Burada Suriyeli ev kadınların ücretli çalışma yaşamına katılımda zorunlu göç sonrası yerel halktan kadınların ücretli çalışma yaşamına katılımlarına tanık olmalarının etkisi oldukça önemlidir. Ev dışı çalışma yaşamına katılım göçmen kadınların Suriye'deki yaşamlarına kıyasla zorunlu göç sonrası kamusal alana daha fazla dahil olmalarına yol açmıştır. Aynı zamanda zorunlu göç sonrası göçmen kadınların sosyal aktivitelere katılım imkanı elde etmeleriyle gündelik yaşam pratiklerinde değişimler yaşanmıştır. Araştırmada bu durumun Suriyeli göçmen kadınların Mardin'deki yerel halktan kadınların yaşam biçimleri ve Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda Suriye'den daha fazla eşitliğe sahip olmasıyla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Suriyeli göçmen kadınların toplumsal cinsiyet normları, ev içi roller, yerel halk tarafından dışlamalar ve

ekonomik yetersizlikler, ayrıca kadınların yaş ve medeni durum gibi özellikleri nedenleriyle kamusal alana ve sosyal aktivitelere katılımı sınırlı kalmaktadır. Göçmen kadınların bir erkek refakati ya da kalabalık bir Suriyeli kadın grubu olarak çarşı pazar gibi alanlarda alışveriş yapma, ikamet ettikleri mahalle dışındaki akrabalarını ziyaret etme, park gibi alanlara çıkma ya da sivil toplum kuruluşları tarafından göçmenlere yönelik kurslara katılma zorunlu göç sonrası yaşamlarına dahil olan aktivitelerdir. Bu sınırlı katılımı dahil sosyal aktivitelere katılımın Suriyeli göçmen kadınların kadınlıklarında dönüşümlere yol açtığı tespit edilmiştir. Nitekim bu aktivitelere katılım kadınlara zorunlu göçten önce sahip olmadıkları bir mekânsal hareketlilik ve özgürlük kazandırmıştır. Aynı zamanda kamusal alana dahil olmak ve sosyal aktivitelere katılım göstermek yerel halk ile etkileşimleri artırarak göçmen kadınların zorunlu göç sonrası hem kendi ülkelerindeki toplumsal cinsiyet kimliğini sorgulamalarına hem de bu algılarının dönüşümüne etken olduğu gözlemlenmiştir. Öte yandan araştırmada, göçmen kadınların zorunlu göç sonrası ücretli çalışma yaşamına katılmaları ile aile için de kısmi de olsa güç elde etmeleri, ülkelerine kıyasla daha fazla mekânsal hareketliliğe, özgürlüğe sahip olmaları ve kendi yaşamlarında daha fazla kontrol sahibi olmaları gibi değişimler zorunlu göç sonrası bu kadınlar için kültürleşme sürecinin başladığı ve toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki bu dönüşümün göçmenlerin uyum sürecinin olumlu yönde ilerlemesinde etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Suriyeli göçmen kadınların Suriye’de savaşın sona ermesi durumunda kazanım olarak değerlendirdikleri bu dönüşümleri kaybetme ihtimaline karşılık ülkelerine geri dönmeyi tercih etmemeleri ailelerindeki erkeklerin ise özellikle maddi güçlerini yeniden kazanmak ve geleneksel rollerine kavuşmak için dönmeyi tercih etmeleri bu analizi yeniden desteklemektedir.

Araştırmanın bir başka amacı ise zorunlu göç sürecinde toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklı daha fazla mağduriyetle karşılaşan kadınların aynı zamanda bu mağduriyetler karşısında pasif nesnelere olmadıklarına ve kadınların göçteki aktif konumlarına dikkat çekmektir. Böylece kadınların göç sürecinin öznesi konumunda olduğu bakış açısına katkı sunmaktır. Suriyeli göçmen kadınlar gündelik yaşamlarında barınma ve sağlık hizmetlerine erişim gibi konularda yaşadıkları

sorunlar karşısında erkeklerden daha fazla yükler yüklenmektedirler. Yetersiz koşullara sahip evlerde bir yandan ev içi sorumluluklarını yerine getirirken bir yandan da bu evlerde yerel halkın “pis” ve kirli” gibi dışlamalara karşı sessizlik ya da dışlamalara boyun eğme taktiklerine başvurmaktadır. Bu taktikler kalıcı ya da güçlü bir etkiye sahip olmasa da Suriyeli kadınların kendi gündelik yaşamlarını inşa etmek adına gündelik yaşamlarında muhtemel krizlerin önüne geçmeye çalıştıkları gözlemlenmiştir. Nitekim bu durum, Scott(1995)’un “zayıfların silahı” olarak De Certau (2009: 113-114)’nın ise “zayıfın sanatı” olarak tabir ettiği gibi Suriyeli göçmen kadınların geçici ve etkili yönü tartışılır olsa da göç sürecindeki taktiksel duruşlarına aynı zamanda bu süreçte pasif konumda olmadıklarını göstermektedir.

Zorunlu göç sonrası yerleştikleri Mardin kentinde özellikle yerel halktan kadınlar tarafından yerel halktan erkeklerle yaptıkları kuma evlilikleri nedeniyle ahlaki değerler aracılığıyla ötekileştirilen Suriyeli göçmen kadınlar bu dışlamalar karşısında ise kadınlıklar, kendi kadınlıklarını yücelterek “saygınlık” stratejisine başvurmaktadır. Burada, yerel halktan kadınlar tarafından bir dışlama pratiği haline getirilen Suriyeli kadınların kişisel bakımları ile ilgili Suriyeli kadınların kendilerini daha fazla bakımlı yerel halktan kadınları ise bakımsız olmaları şeklinde bir kadınlık kıyaslamasına giderek karşı kadınlıklarını yüceltmeleriyle saygınlık stratejisine başvurmaları söz konusudur.

Suriyeli göçmen kadınların zorunlu göç sonrası gündelik yaşamlarında yaşadıkları en büyük sorun olan geçim sıkıntısı karşısında ücretli çalışma yaşamına katılmaları kendileri ve aileleri için çabaladıklarının en büyük kanıtıdır. Göçmen kadınlar, zorunlu göç sonrası yeni bir toplumsal çevreye uyum sağlamak ve yaşamlarını inşa etmek adına bir ataerkil pazarlığa girerek toplumsal cinsiyet rolleriyle müzakere sürecine girmişlerdir. Göçmen kadınlar, milliyetleri, göçmenlik konumları ve toplumsal cinsiyetleri çerçevesinde belirlenen konumları karşısında geçim sıkıntısıyla baş etmek adına bir dengeyi sağladıkları girişimcilik alanını açmışlardır. Suriyeli göçmen kadınların bu dengeyi sağlamakta girdikleri ataerkil pazarlık süreci Kandiyoti (1988: 285-286)’nin belirttiği gibi en üstte eril kuralların işlediği bir düzene işaret ederek eşitsizlikleri yeniden üretse de kadınlar pasif nesnel konumunda değillerdir.

Sonuç olarak Suriyeli göçmen kadınlar zorunlu göç sonrası ev kadınlığından girişimciliğe uzanan bir süreçten geçerek zorunlu göç öncesi inşa edilen kadınlık kimliğinde değişimler ve dönüşümler geçirmeye başlamışlardır. Zorunlu göç daha önce çalışma yaşamına katılmamış kadınlar için ücretli çalışma yaşamına katılım imkânı barındırarak bu kadınlar için bir avantaja dönüşmüştür. Bu süreç her ne kadar toplumsal cinsiyet rejiminde köklü değişimler yaratmış olmasa da Suriye'ye kıyasla kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda daha fazla fırsata sahip bir ülkede olduklarının farkındalığıyla kendi ülkelerindeki toplumsal cinsiyet kimliğini sorgulamaları yeni bir kadınlığın inşasının mümkün olduğu izlenimi vermektedir.

Bu dönüşümün imkanları Türkiye'de geçici koruma kapsamında bir belirsizlik durumu içinde olan Suriyeli göçmen kadınların ülkelerinde savaşın sona ermesi durumunda ülkelerine dönüş ya da Türkiye'de kalıcılık sağlanması durumunda çeşitli yollarla desteklenebilir. Araştırmada savaşın sona ermesi durumunda Suriyeli göçmen kadınların ülkelerine dönmeyi tercih etmemeleri iki başlıkta tespit edilmiştir. Bunlardan ilki olan özellikle ücretli çalışma yaşamına katılım gibi kadınlık kimliğinde yaşadıkları değişim ve dönüşümlerdir. İkincisi ise ülkelerinde savaşın sona ermesi durumunda yeni iktidar güçleri tarafından toplumsal cinsiyet temelli cinsel şiddetle cezalandırılma korkusudur. Buradan hareketle, Suriye'de savaşın sona ermesi durumunda göçmenlerin ülkelerine dönme ihtimalinde, haklarının toplumsal cinsiyet eşitliği gözetilerek güvence altına alınması önemli bir destek olarak belirmektedir. Bu güvence, kadınların politika süreçlerine daha fazla dahil olmasıyla ve özellikle kadınların eğitim ve istihdama katılımlarının önündeki engellerin kaldırılması yönünde güçlendirilebilir. Suriyeli göçmen kadınların Türkiye'de kalmaya devam etmesi durumunda ise zorunlu göç sonrası bir kazanım olarak değerlendirdikleri iş yerlerini kendi ifadeleriyle "gelecekte büyütme" ya da yeni iş imkanları yeni bir kadınlığın inşasını daha mümkün kılabilir. Öte yandan uluslararası zorunlu göç politikalarında göçmen kadınlara yönelik özellikle dil sorunu, eğitim ve çocuklu kadınlar için bakım desteği gibi hizmetlerin artırılması kadınların göç sürecinde yüklerini azaltabilir. Göçmen kadınların uyum süreçlerine ve öznelliklerini inşa etmelerine etken olan sosyal aktivitelerin artırılmasına dönük çalışmalarla bu politikaların desteklenmesi dikkate değerdir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyete

duyarlı politikaların arttırılması kadınların göç sürecindeki mağduriyetlerinin en aza indirilmesi hedefine ulaşılmada önemli rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abu-Odeh, L. (2003). “Arap Toplularında Namus Cinayeti ve Toplumsal Cinsiyetin İnşası” (Der). İlkaracan, P. Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik (İç). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Acar Savran, G. (2019). *Beden Emek Tarih-Diyalektik Bir Feminizm İçin*. İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Adar, A. Ş. (2018). Türkiye’de Yeni Prekarya Suriyeli İşgücü mü? Çalışma ve Toplum Dergisi. 2018(1): 13-36.
- Adiloğlu, S. (2018). “Göç Çalışmalarında Bir Alt-Konu: Göçmen Kadınlar”. Uluslararası Göç ve Kadın Sempozyumu Bildirileri. (İç.). Bursa: BURSA KÜLTÜR A.Ş.
- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- AFAD (2014). *Türkiye’deki Suriyeli Kadınlar*. Ankara: Başbakanlık Afet ve Acil Durum Başkanlığı.
- AFAD (2017). *Türkiye’deki Suriyelilerin Demografik Görünümü Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması*. Ankara: Başbakanlık Afet ve Acil Durum Başkanlığı.
- Akcalı, Ö. Ve Kutlay, M. (2015). Mülteci Krizi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Eksen Kayması Riski. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (Uşak) Uşak AB Araştırmalar Merkezi. (29). (1): 2-12.
- Akis, Y. (2016). “Uluslararası Zorunlu Göç Literatüründe Toplumsal Cinsiyet: Başlıca Yaklaşımlar ve Eleştiriler”. (Der.)Ihlamur- Öner, S. G. – Şirin Öner, N.A.Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar (İç.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Albayrak, H. ve Cankurtaran, Ö.(2019). *Suriye’den Türkiye’ye Kadın Olmak. Avrupa Birliği Sivil Koruma ve İnsani Yardım, Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu*. Ankara: Merdiven Yayın.
- Amasyalı, G.N. (2021). *Patriyarkal Kapitalizm Kısılcında Göçmen Kadın Olmak: Şanlıurfa’daki Suriyeli kadınların deneyimleri*. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Aydın.
- Anthias, F. (2012) “Transnational mobilities migration research and intersectionality towards a translocational frame.” *Nordic Journal of Migration Research*. (2). 2: 102-110.

- Apak, H. (2018). Suriyeli Göçü Açısından Mardin Kentinin Durumu. Mardin Artuklu Üniversitesi. 333-352.
- Aykaç, S. A. ve Karakaş, M. (2022). Entegrasyon, Asimilasyon ve Uyum Kavramları Arasından Türkiye'nin seçimi. İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Göç ve Mültecilik Özel Sayısı: 419-429.
- Barett, M. (1995). Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı: Marksist Feminist Çözümlemede Sorunlar. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Benhabib, Ş. (1999). Modernizm, Evrensellik ve Birey. (Çev. Küçük, M.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berger, P. Ve Luckmann, M. (2008). Gerçekliğin Sosyal İnşası. (Çev. Ögütte, V.S.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Berktaş, F. (2011). Toplumsal cinsiyet çalışmaları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Berry John W. (2005), "Acculturation: Living Successfully in Two Cultures", International Journal of Intercultural Relations, (29).
- Bora, A. (2010). Kadınlar Sınıfı-Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Boyd, M. & Grieco, E. (2003) "Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory", Migration Information Source, (1): 35- 28.
- Bozok, M. (2019). Göç Sonucu Yaşanan Erkeklik Krizlerinin Bir Yüzü Olarak Erkekliğin Kaybı. Journal of Economy Culture and Society, (1). 60: 171-185.
- Buz, S. (2007). "Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma", Toplum ve Sosyal Hizmet, 18(2), Ankara.
- Buz, S. (2006). Kadın ve Göç İlişkisi: Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar Örneği. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Doktora Programı Doktora Tezi. Ankara.
- Buz, S. (2009). "Köken Ülke – Sığınılan Ülke Hattında Kadın Sığınmacılar ve Geçicilik", Cins Mekân, (Der. Alkan, A.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Castles, S., & Miller, M. J. (2008). Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri. (Çev. Bal, B.U. ve Akbulut, İ.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chancer, L. S., ve Watkins, B. X. (2011). Cinsiyet, ırk ve sınıf. (Çev. Uraz, B.) İstanbul: Babil Yayınları.
- Connell, R.W. (1987). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Coşkun, E. (2017). Türkiye’de Kağıtsız Göçmen Kadınlar ve Sosyal Hizmetler. *Çalışma ve Toplum* (3): 1299-1316.
- Cox R. (1999), *The Role of Ethnicity in Shaping the Domestic Employment Sector in Britain* In *Gender, Migration And Domestic Service*, Routledge. London.
- Crenshaw, K. (1990). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stan. L. Rev.* (43). 6: 1241-1299.
- Culcasi, K. (2019). ““We are Women and Men Now””: Intimate Spaces and Coping Labour for Syrian Women Refugees in Jordan”, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 44 (3): 463-478.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(İLKE)*. (17): 67-91.
- Deacon, Z. and Sullivan, C. (2009). Responding to the Complex and Gendered Needs of Refugee Women, *Affilia: Journal of Women and Social Work*. (24). 3 272-284.
- De Certeau, M. (2009) *Gündelik Hayatın Keşfi I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. (Çev. Lale Aslan Özcan). Ankara: Dost Yayınları.
- Dedeoğlu, S. ve Gökmen, Ç.E., (2011). *Göç ve Sosyal Dışlanma*. Ankara: Elif Yayınevi.
- Dedeoğlu, S. (2018). Göç Prekaryalaşma ve Kadın Emeği ve Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Tarımsal Üretimdeki Yeri. *Toplum ve Hekim Dergisi*. (34). 3:187-197.
- Demir, Z. (1996). *Modern ve Postmodern Feminist Akımlar*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi: Kırıkkale
- Deniz, T. (2014). Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* (18). 1: 176-204.
- Doğan, F. ve Ünal, S. (2021). Suriyeli Göçmenlere Yönelik Ayrımcı, Dışlayıcı Söylem ve Eylemlerin Meşrulaştırıcı Kaynakları: Mardin İli Örneği. *Sosyolojik Bağlam*. (3). 2: 14-40.
- Doğan, F. (2019). *Yabancı ile Bir Arada Yaşama ve Ötekileştirme: Mardin Halkının Bakışından Suriyeli Sığınmacılar*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Doğangün, G., ve Keysan, A. Ö. (2022). Göçün Suriyeli Kadınların Toplumsal Cinsiyet Pratikleri Üzerindeki Etkisi: İmkânlar ve Zorluklar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 77(1): 125-150.

- Donovan, J. (2019). *Feminist Teori*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ecevit, Y. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ehrenreich, B. ve Hochschild, A. R. (2002). *Global Woman: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*. London: Granta Books.
- Eliküçük, N. (2016), *Bir Savaş Silahı Olarak Cinsel Şiddet: Suriye İç Savaşı Ve Mülteci Kamplarında Kadın*. Suriye, Çatışma ve Uluslararası Hukuk. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Elmas, Ş. ve Paksoy, A. F. (2020). Türk Basınında Suriyeli Sığınmacı Kadınların Temsili. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi* (35): 184-210.
- Emre ve Dirimeşe (2022). Göçmenlerin Türkiye'ye Entegrasyonu ve Gündelik Hayatta Kültürel Etkileşimleri: Çinliler Örneği. *Journal of Social Sciences and Humanities* (6). 1: 297-325.
- Erder S. (2020). Göçmenlik, Mültecilik ve Değişen "Uyum" Anlayışı. (Der.) Sallan Gül, S. Dedeoğlu, S. Ve Nizam, Ö.K. *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum Geri Dönüş mü Birlikte Yaşam mı?*. (İç.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Erdoğan, M. M. (2015). *Türkiye'de Kitleli Göçlerde Son Dev Dalga: Suriyeliler. Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*. (Çev. Gündoğan, A.Z. ve Nacar, C.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Faist, T. (2018). *A Primer on Social Integration: Participation and Social Cohesion in the Global Compacts* COMCAD Working Papers. (161).
- GANTEP. (2018). *Gaziantep'teki Suriyeliler*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi yayınları.
- Gayırnal, A., Gayırnal B. (2019). "Toplumsal Kabul Ve Uyum Süreci Bağlamında Suriyeli Göçmenler", *Journal of Academic Value Studies*, (5).5: 560-577.
- George, M. S. (2005). *When Women Come First Gender and Class in Transnational Migration*. Londorn: University of California Press. Mac.
- Gök, N. (2019). Suriye Krizi'nin Türkiye'ye Yansımaları (2011-2017). *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.(1): 77-114.
- Gökbayrak, Ş. (2009). "Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar", *Çalışma ve Toplum Dergisi*. (21). 2: 55-82.

- Gönç Şavran, T. (2012) “Nicel ve Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri”, ,(Ed.). Gönç Şavran, T. Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri (İç.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Greeley, A. M. (1971). Why Can't They be Like Us?: America's White Ethnic Groups. Newyork: E.P. Dutton.
- Güvenç, B. (2013). İnsan ve Kültür. İstanbul: Boyut yayınları.
- Hekman, S. J. (2016). Toplumsal cinsiyet ve bilgi: Postmodern bir feminizmin öğeleri. (Çev. Balkız, B.ve Tatlıcan, Ü.). İstanbul: Say Yayınları.
- Ihlamur-Öner, S.G. (2016). Göçün Kadınlaşması ve Sosyal Refah Rejiminin Dönüşümü: İtalya Örneği. (Der.)Ihlamur- Öner, S. G. – Şirin Öner, N.A. Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar (İç.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- ILO (2020). Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler. ILO Türkiye Ofisi.
- IOM (International Organization for Migration), (2013). Göç Terimleri Sözlüğü-Uluslararası Göç Hukuku. İstanbul: Uluslararası Göç Örgütü.
- Işın, E. (1995). İstanbul'da Gündelik Hayat, İnsan, Kültür ve Mekân İlişkileri. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- İçduygu, A., Erder, S., Gençkaya, Ö.F. (2014) Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları. Koç Üniversitesi Göç Araştırma Merkezi (Mirekoç) Proje Raporlan 1. İstanbul.
- İçduygu, A., Özçürümez, S. (2020). Zorunlu Göç Deneyimi ve Toplumsal Bütünleşme. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hartmann, H. (2006). Marksizm ve Feminizmin Mutsuz Evliliği, (Çev. Aygen, G.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hazan, J. C. (2016). Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler. (Der.) Ihlamur- Öner, S. G. – Şirin Öner, N.A. Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar (İç.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Kalkınma Atölyesi (2016). Bereketli Topraklar Zehir Gibi Yaşamlar: Suriyeli Göçmen Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Adana Ovası Mevcut Durum Araştırma Raporu.
- Kandiyoti, D. (1996) Cariyeler, Bacılar, Yurттаşlar; Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Kandiyoti, D. (1988) “Bargaining with patriarchy”, Gender and Society, (3). 2: 274-290.

- Kaypak, Ş. (2017). Göçün Kadınlaşması: Göç Olgusuna Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Bakmak. Uluslararası Kaysem 11, 28-30 Eylül 2017 Bildiri Kitabı Elazığ: Fırat Üniversitesi. 1596-1614.
- Kofman, E., Phizacklea, A., Raghuram, P. ve Sales, R. (2000). Gender and International Migration in Europe. London: Routledge.
- Kofman, E. (2005). Gendered Migrations, Livelihoods and Entitlements in European Welfare Regimes. Middlesex University, UK. UNRISD, Palais des Nations 1211 Geneva 10, Switzerland.
- Körükmez, L., Karakılıç, İ. Z., Danış, D. (2020). Mecburiyet, Müzakere, Dönüşüm: Suriyeli Kadınların Çalışma Deneyimi ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri. İstanbul: Göç Araştırmaları Derneği (GAR).
- Körükmez, L., Karakılıç, İ. Z., Danış, D. (2022). Mecburiyet, Müzakere, Dönüşüm: Suriyeli Kadınların Çalışma Deneyimi ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri. Alternatif Politika. (2). 14: 201-228
- Kümbetoğlu, B. (2015). Sosyoloji ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. Ankara: Bağlam Yayınları.
- Kümbetoğlu, B. (2016). Göç Çalışmalarında “Nasıl” Sorusu. Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lefebvre, H. (1971). Everyday Life in the Modern World. New York: Oxford University Press.
- Lefebvre, H. (2012). Gündelik Hayatın Eleştirisi Cilt 1. (Çev. Ergüden, I.). İstanbul : Sel Yayıncılık.
- Lordoğlu, K. ve Aslan, M. (2016) Beş Sınır Kenti ve İşgücü Piyasalarında Değişim:2011-2014. Çalışma ve Toplum Dergisi (2): 789-808.
- Lytodard, J.F. (1994). Postmodern Durum. Ankara: Vadi Yayınları.
- MacKinnon, A. C. (1982). "Feminism, Marxism, Method and the State: An Agenda for Theory," (7). 3: 515-541.
- Massey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. & Taylor, J.E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. Population and Development Review . (3). 9: 431-466.
- Mazlum-Der. (2014). Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu. Mazlumder Kadın Çalışmalar Grubu.
- Millet, K. (2000). Sexual Politics, First Illinois Paperback.
- Mitchell, J. (1974). Psychoanalysis and Feminism. London: Allentane.

- Morokvasic, M. (1991). Fortress Europe and Migrant Women. *Feminist Review* . (39): 69-84.
- Neuman, W.L. (2016) *Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Cilt I-II*, Ankara: Yayın Odası Yayınları.
- O'brien, M. (1981). *The Politics of Reproduction*. Boston: Routledge ve Kegan Paul.
- Ökten, Ş. (2018). “Çifte Kavrulmuş Ötekiler: Suriyeli Mülteci Kadınlar”. *Uluslararası Göç ve Kadın Sempozyumu Bildirileri (İç.)*. Bursa: BURSA KÜLTÜR A.Ş.
- Öner, N. Ş. (2016). “Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar”. (Der.)Ihlamur- Öner, S. G. – Şirin Öner, N.A. *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar (İç.)*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Özensel, E. (2020). Farklılıkların Bir arada Yaşamasında Bir Sorun Alanı Olarak Ötekinin Ötekileştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)*. (43): 369-378
- Özgüç, P. (2021). *Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Güçlenme Stratejileri: İzmir Midye Dolma İşi Örneği*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Özdemir, Ö. (2015). Savaş ve Çatışmalarda Şiddetin Kurbanları Kadınlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (8). 39: 310 - 318.
- Özdemir, Ö.Özdemir, E.(2018), Suriyeli Mülteci Kadınlar ve İnsani Güvenlik. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (27): 145-113.
- Özkarlı, F. (2015). Mardin'de Enformel İstihdamda Çalışan Suriyeli Göçmenler. *Birey ve Toplum*, (5). 1: 175-191.
- Öztürk, M.Y. (2012). Ataerki: Bir Kavramın Yeniden İnşası ‘Eski’ Ataerkiden Ataerki Kapitalizme, *Eğitim Bilim Toplum*. (38). 10: 72-112.
- Peace, R. (1999). *SurfaceTension: Place/Poverty/PolicyFrom “Poverty” toSocialExclusion: Implications of DiscursiveShiftsInEuropeanUnionPovertyPolicies 1975-1999*. UnpublishedPhDThesis. University of Waikato, Hamilton.
- Peace, R. (2001). “SocialExclusion: A ConceptInNeed of Definition?”,*SocialPolicyJournal of New Zealand*, (16): 17-36.
- R. Redfield, R. Linton, M. Herskovits (1936). “Memorandum on the Study of Acculturation”, *American Anthropologist*.
- Rittersberger-Tılıç, H. ve Kalaycıoğlu, S. (2012). “Çocuk ve Yaşlı Bakıcıları: Enformel Sektördeki Kadınlar”. (Der.) Dedeoğlu, S. Ve Elveren, A.Y.

- Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın (İç.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saliya, D. A. (2013). Judith Butler ve Post-Modern Feminizm. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Sistemik Felsefe ve Mantık Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Bursa.
- Sassen, S. (2001). The Excesses of Globalisation and the Feminisation of Survival. *Parallax*. (1).7: 100–110.
- Saygılıgil, F. (2016). Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Sayın, Y., Usanmaz, A., Aslangiri F., (2016). Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalara Dergisi* (31). 18: 1-13.
- Scott, J. C. (2021). Tahakküm ve Direniş Sanatları Gizli Senaryolar. (Çev. Türker, A.). Dördüncü Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Scott, J. W. (2010). Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, (12): 112-138.
- Sert, D. Ş. (2016). “Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru”. (Der.) İhlamur- Öner, S. G. – Şirin Öner, N.A. Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar (İç.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Sevli, H. (2020). “Gündelik Direniş Deneyimleri: Gaziantep’te Suriyeli Kadınlar”. (Der.) Biehl, K. ve Danış, D. Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları (İç.). İstanbul: Göç Araştırmaları Derneği(GAR).
- Silver, H. (1994). Social exclusion and social solidarity: Three paradigms. *International Labor Review* (5-6).133: 531–578.
- Shaw, S.M. (1994). Gender, leisure, and constraint: towards a framework for the analysis of women's leisure. *Journal of Leisure Research*. (1). 26: 8-22.
- Şeker, D. ve Uçan, G. (2016). Göç Sürecinde Kadın. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. (14). 1: 198-214.
- Tahincioğlu, A.N.Y. (2011). Namusun Halleri Utanç-Şeref/Vicdan- Temiz Ahlak. İstanbul: Postiga Yayınları.
- Tarkçioğlu, F. (2019). Suriyeli Mülteci Kadınların Sosyal Aktivitelere Katılımı: İzmir Örneği. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Tekeli, İ. ve Erder L. (1978) Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Topal, A. H. (2015). Geçici Koruma Yönetmeliği ve Türkiye’deki Suriyelilerin

- Hukuki Durumu. İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. (2): 5-22.
- Toksöz, G. (2006). Uluslararası Emek Göçü. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türk Tabipler Birliği (2016). Savaş Göç ve Sağlık. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Uçar, C. (2020). Gaziantep Parça Başlı Emek Piyasasının Suriyeli Kadınları: Emek, Zorunlu Göç ve Şiddet. (Der.) Biehl, K. ve Danış, D. Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları (İç.). İstanbul: Göç Araştırmaları Derneği(GAR).
- Unat, A., N., Keleş, R., Penninx, Rinus, Renselaar Van H., Velzen, Van L. Ve Yenisey, L. (1975). Göç ve Gelişme. Ankara: Ajanstürk Matbaası.
- UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees).(1995). Sexual Violence against Refugees: Guidelines on Prevention and Response.
- UN Women (2018). Needs assessment of Syrian women and girls under temporary protection status in Turkey. UN Women Turkey.
- Ülgül, M. (2017). Suriye İç Savaşı’na Feminist Bir Yaklaşım. Alternatif Politika. (3). 9: 442-470.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2010). “Evin İçi İşyeri: Ev Hizmetleri, Ücretli Emek ve Göçmen Kadın Emeği”. (Der.) Dedeoğlu, S. ve Yaman Öztürk, M. Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği(İç.). İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. ve Kalfa, A. (2009). Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri. Fe Dergi (1). 2: 13-28.
- Yaman M. (2016). Toplumsal Cinsiyet mi, Ataerki mi?. Toplum ve Hekim. (3). 31: 226 - 229.
- Yıldırım, A. ve Simsek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Onuncu Basım. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, S. G. (2018). Uluslararası Zorunlu Göç Çalışmalarında Feminist Bir Metodoloji: Mardinde Suriyeli Kadınların Deneyimleri. Mardin Artuklu Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Walby, S. (1990). Theorizing Patriarchy, Oxford UK, Cambridge USA: Blackwell.
- Waren, K. (1990): Women's outdoor adventures. In Miles, J. C., & Priest, S. (Eds.), Adventure education State College, PA: Venture. 411-417.

WHO (World Health Organization), (1997). Violence against Women, WHO, Geneva.

İNTERNET KAYNAKLARI

Malhotra, A., Schuler S. R., & Boender, C. (2002). 'Measuring Women's Empowerment as a Variable in International Development'. International Center for Research on Women and the Gender and Development Group, World Bank, Washington D.C. Erişim tarihi 12. 13. 2022, Web: <https://www.ssatp.org/sites/ssatp/files/publications/HTML/GenderRG/Source%20%20documents/Technical%20Reports/Gender%20Research/TEGEN5%20Measuring%20Women%27s%20Empowerment%20ICRW%202002.pdf>,

FIDH. (2012). (International Federation of Human Rights) Women and the Arab Spring: Taking Their Place? Erişim Tarihi: 21.08.2022, Web: <https://www.fidh.org/IMG/pdf/femmesarabangbassdef.pdf>

Freedom House, (2010). Women's rights in the Middle East and North Africa: Syria, Kelly, S., Breslin, J. (ed.), Erişim Tarihi: 02.07. 2022, Web: https://freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/Syria.pdf

Geçici Koruma Yönetmeliği (2022). Erişim Tarihi: 05. 04. 2022, Web: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.20146883.pdf>

Kandiyoti, D. (2021, 01 05). Erişim Tarihi: 01.05. 2022, Web: <https://feministbellek.org/ataerkil-pazarlik/>

UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees). (2022). Erişim Tarihi: 10. 12. 2022, Web: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>

McAfee, N. and Howard, K. B. "Feminist Political Philosophy", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.) Erişim Tarihi: 07. 08. 2022, Web: <https://plato.stanford.edu/entries/feminism-political/>

Neves, P, (2006). 3 Dalga ile Feminizm Tarihi, Kara Kızıl Notlar Dergisi'nin Temmuz-Ağustos-Eylül Sayısı. Erişim Tarihi: 12. 05. 2022 Web: <https://www.anarkismo.net/article/4070> GGG Report (The Global Gender Gap), (2015). Erişim Tarihi: 08. 05. 2022, Web: <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2015/>

Türkiye Göç İdaresi Başkanlığı (2022). Erişim Tarihi: 06. 05. 2022, Web: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

EKLER

Ek- 1: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

1. Yaşınız?
2. Eğitim Durumunuz?
3. Suriye'nin Hangi Gölgesinden Göç Ettiniz? (Ne zaman)
4. Göç Ederken Türkiye'yi Tercih Etme Nedenleriniz Nelerdi?
5. Göç Ederken Mardin'i Tercih Etme Nedenleriniz Nelerdi?
6. Suriye'de savaştan Önceki Yaşamınızı Anlatır mısınız? Günlük yaşamda neler yapardınız?
7. Suriye'deki Savaş Ortamını Anlatır mısınız? Savaş Esnasında Neler Yaşadınız?
8. Göç Etme kararını Nasıl Aldınız? Göç Etme Sürecinizi Anlatır mısınız?
9. Göç Ettikten Sonra Yaşadıklarınızı Anlatır mısınız?
10. Çalışma Kararını Nasıl Aldınız?
11. İş yerinizi Açma Sürecini Anlatır mısınız?
12. İş Yerinizi Açtıktan Sonra Göçten Önceki Yaşamınıza Kıyasla Yaşamınızda Neler Değişti?
13. Aileniz ve Çevreniz Çalışmanızı Nasıl Karşılıyor?
14. Genel Göçten Önceki ve Sonraki Yaşamınızı Kıyasladığınızda Bir Değişim Görüyor musunuz?
15. Suriye'de Savaşın Sona Ermesi Durumunda Geri Dönmele İlgili Düşünceleriniz Nelerdir?
16. Gelecek ile İlgili Beklentileriniz ya da Planlarınız nelerdir?

Ek-2: Etik Kurul İzin Muafiyet Formu

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMUONAY FORMU

Sevgili Katılımcı,

Bu katıldığımız çalışma bilimsel bir araştırma olup, araştırmanın adı “Uluslararası Zorunlu Göç ve Kadınlık Kimliğinde Dönüşümler: Mardin’de İş Yeri Sahibi Suriyeli Kadınların Deneyimleri” dir. Bu çalışma, Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı öğretim elemanlarından Doç. Dr. Nazife Gürhan danışmanlığında yüksek lisans öğrencisi Çağlar Kuzu tarafından yürütülen bir çalışmadır. Bu çalışmanın amacı Suriye’den Türkiye’ye gerçekleştirilen zorunlu göç sonrası Mardin’e yerleşerek iş yeri açan Suriyeli göçmen kadınların toplumsal cinsiyet kimliğinde yaşadıkları dönüşümü incelemektir. Mardin ilinde iş yeri açan Suriyeli göçmen kadınlarla yapılan bu çalışmada her bir katılımcının ortalama 45 dakikalık bir zaman ayırması beklenmektedir.

Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Görüşme öncesinde sizden izin istenildiği gibi çalışma esnasında katılmaktan vazgeçtiğinizi ifade ettiğiniz takdirde sizinle yapılan görüşme sonlandırılabilir. Sizlerle yapılan görüşmede verdiğiniz cevaplar kesinlikle gizli tutulacak ve bu cevaplar sadece bilimsel araştırma amacı ile kullanılacaktır.

Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak ve sorularınız için Çağlar Deniz (.....) ile iletişim kurabilirsiniz.

Bu çalışmaya ..... Gönüllü olarak katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcı Ad Soyad
Tarih İmza

...../...../20..

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Ad, Soyad: Çağlar Deniz

Uyruğu: T.C.

EĞİTİM BİLGİLERİ

Yüksek Lisans: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Lisans: Gaziantep Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 2013

Lise: Adıyaman Atatürk Lisesi (Yabancı Dil Ağırlıklı Lise) 2008

YABANCI DİLİ

İngilizce

Almanca

YAYINLAR

Sempozyum Bildirisi:

Kitap Bölümü: